

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KİŞİLERARASI İLETİŞİM ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**COVID-19 DÖNEMİNDE YENİ GÖZETİM
PARADİGMALARI: SAĞLIK BAKANI FAHRETTİN
KOCA'NIN TWİTTER PAYLAŞIMLARININ KESİTSEL
ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDEN ELEŞTİREL SÖYLEM
ANALİZİ**

**REŞAT ÇAÇAN
2501190577**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. YILDIZ DİLEK ERTÜRK**

İSTANBUL-2022

ÖZ

COVID-19 DÖNEMİNDE YENİ GÖZETİM PARADİGMALARI: SAĞLIK BAKANI FAHRETTİN KOCA’NIN TWİTTER PAYLAŞIMLARININ KESİTSEL ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDEN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

REŞAT ÇAÇAN

Bu çalışma, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın Covid-19 salgınının seyrine yönelik twitter üzerinden yaptığı günlük bilgilendirme paylaşımlarının yeni gözetim paradigmalarının oluşmasına neden olduğu sorgusundan yola çıkmıştır. Çalışma, bu yeni gözetim paradigmalarının söylemsel çerçevesini eleştirel dil biliminin açıcı niteliği doğrultusunda görünür kılmayı amaçlamıştır. Araştırma, gözetilme algısının söylemsel olarak kuruluşunu, iktidar, kontrol ve bireysellik ekseninde tartışmayı hedeflemiştir. Çalışmada, dilsel müktesebat ve söylemin yönlendirici gücü disiplinlerarası bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır.

Bilgilendirme paylaşımlarının birçoğunda alt metin olarak gözetme eylemi, insan sağlığının korunması esasına göre düzenlenmiştir. Bu doğrultuda söylemsel çerçeve gözetimin meşruluğunu onaylamakta; gözetim faaliyetleri zaman ve mekânda boşluk bırakmayacak şekilde olumlanarak rasyonel bir bağlama dayandırılmaktadır. Gözetim ve kontrol fenomenleri bireylerin sınıflandırılması, nitelendirilmesi çerçevesinde işlerken aynı zamanda istatistiksel bir şema içinde süreklilik arz eden bilgisel bir tahakküm bağlamında mutlaklaştırılmıştır. Diğer yandan takip, Hes kodu gibi dijital uygulamalar aracılığıyla gerçekleştirilmekte, bu durum bireysel süreçlerin psikolojik caydırma politikalarıyla disipline edildiği dijital bir denetim toplumu paradigmasını olanaklı hale getirmektedir. Nitekim, yeni biyopolitik gözetim iktidarının tehlike algısını insan sağlığı üzerinden mutlaklaştırması, gözetim ve denetimin olumlanmasını ortaya çıkarmakta; gözetim ve denetime toplumsal rıza üretmektedir.

Anahtar Sözcükler: Gözetim, Eleştirel Söylem Analizi, Covid-19

ABSTRACT

NEW SURVEILLANCE PARADIGMS IN THE COVID-19 ERA: CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS ON A CROSS-SECTIONAL SAMPLE OF HEALTH MINISTER FAHRETTİN KOCA'S TWITTER POSTS

REŞAT ÇAÇAN

This study is set forth with reference to the inquiry that daily information sharing of Fahrettin Koca on Twitter regarding the course of the Covid-19 epidemic has led to the formation of new surveillance paradigms. The study aims to make the discursive frameworks of these new surveillance paradigms visible in terms of the exploratory nature of critical linguistics. The study aims at discussing the discursive establishment of the perception of being observed on the axis of power, control and individuality. The linguistic acquis and the directive power of discourse are discussed with an interdisciplinary approach in the study.

In most of the information sharing, the act of surveillance as a subtext is organized on the basis of the protection of human health. Accordingly, the discursive framework affirms the legitimacy of surveillance; surveillance activities are based on a rational context by being affirmed in a way that does not leave any gaps in time and space. While the surveillance and control phenomena operate within the framework of classification and characterization of individuals, they are also absolutized in the context of an informational domination that is continuous within a statistical scheme. On the other hand, follow-up is carried out through digital applications such as Hes Code, which makes possible a digital supervision society paradigm in which individual processes are disciplined with psychological deterrence policies. As a matter of fact, the absolutization of the perception of danger by the new biopolitical surveillance power over human health reveals the affirmation of surveillance and supervision and it generates social consent to surveillance and control.

Keywords: Surveillance, Critical Discourse Analysis, Covid-19

ÖNSÖZ

“Covid-19 döneminde yeni gözetim paradigmaları: Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın twitter paylaşımlarının kesitsel örnekleme üzerinden eleştirel söylem analizi” isimli tez çalışmamda insan sağlığı üzerinden işlettilen gözetim ve denetimin olumlanması süreci incelenmekte, gözetim ve denetime yönelik toplumsal rızanın nasıl oluştuğı araştırılmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında desteklerini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Yıldız Dilek Ertürk’e teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmam boyunca beni her anlamda cesaretlendiren Öğr. Gör. Ferhat Korkmazcan’a teşekkürü bir borç bilirim. İlgi ve desteklerini benden esirgemeyen sevgili annem, babam, kardeşlerim ve kuzenlerime sonsuz şükranlarımı sunarım.

İSTANBUL-2022
Reşat ÇAÇAN

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ VE SOSYAL AĞLARDAKİ YANSIMALARI

1.1. Söylem Analizi	7
1.2. Söylem Analiz Süreci.....	9
1.3. Eleştirel Söylem Analizi	12
1.3.1. Sosyal Ağlarda Eleştirel Söylem Analizi	20
1.3.2. Twitter ve Eleştirel Söylem Analizi	22

İKİNCİ BÖLÜM

GÖZETİM KAVRAMI VE COVID-19 PANDEMİ SÜRECİ ÇERÇEVESİNDE: BİYOPOLİTİK GÖZETİM

2.1. Siyasallaşmış Bir Kavram Olarak Gözetim	26
2.1.2. Gözetimin Kurumsallaşması: Panoptikon Model	33
2.1.3. Bedenin Gözetimi: Biyo-İktidar.....	38
2.1.4. Üretim İlişkileri Bağlamında Marksist Gözetim.....	43
2.1.5. Taylor ve Fayol'un Yönetim Anlayışı Çerçevesinde Gözetim Faktörü.....	45
2.1.6. Weberyen Bürokratik Gözetim	47
2.1.7. Giddens'ta Modernizmin Bir Boyutu Olarak Gözetim.....	48
2.1.8. Pasif Gözetlemeden Aktif Yönlendirmeye: Neoliberal Psikopolitika	50
2.2. Covid-19 Pandemisi: Genel Bir Bakış	55
2.3. Covid-19 ve Biyolojik Gözetim Tartışmaları	56
2.4. Hes Kodu ve Ban-Optikon.....	58

2.3. GÖZETİM PARADİGMALARI	60
2.3.1. Ban-Optikon.....	60
2.3.2. Sinoptikon	62
2.3.3. Süperpanoptikon	65
2.3.4. Omniptikon	67
2.4. İKTİDAR VE SÖYLEM.....	69
2.4.1. İktidar ve Söylem İlişkisi	69
2.4.2. Gözetim ve Söylem Denkleminde: Dispozitifler	72
2.4.3. Gözetim ve Kodlamalardan Özneleşmeye; Göçebe Düşünce.....	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2020-2021 COVID19 PANDEMİ SÜRECİ KAPSAMINDA FAHRETTİN KOCA'NIN YAYINLANMIŞ TWİTTER PAYLAŞIMLARININ ÇÖZÜMLENMESİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Soruları ve Problem	83
3.2. Araştırmanın Önemi ve Sınırlılıkları	85
3.3. Analiz Çerçevesi ve Yöntem	86
3.4. Analiz Kesitleri ve Yorumlanması	88
3.4.1. Gözetim Farkındalığı Sonucunda Baskılanan Bireysellik	89
3.4.2. Yeni Gözetim Paradigmalarının Söylemsel İnşası	99

SONUÇ.....	110
KAYNAKÇA	113

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Tweet İle İlgili Bilgiler.....90

Tablo 2: Tweet İle İlgili Bilgiler.....94

Tablo 3: Tweet İle İlgili Bilgiler.....103

GİRİŞ

“Hakkında söz ettiğimiz her şey, iletişime indirgenebilir değildir.”

Gilles Deleuze

Belirsizliğin hâkim olduğu postmodern dünyada gözetim ve gözetim araçlarının toplumsal alandaki ağırlığı giderek artmaktadır. Denetim iktidarları ve toplumu karşılıklı konumlandıran/dönüştüren söz konusu amorf ağırlık, ‘güvensizlik’ algısı çerçevesinde işlemektedir. Sosyal ve siyasal yoklamaların egemenlik, güç, kontrol ve tahakküm başlıkları çerçevesinde okumaya çalıştığı bu süreç/döngü gözetim olgusunun temel dinamiğini oluşturur. Eleştirel söylem analizinin dil/söylem ve iktidar arasındaki pragmatik ilişkiyi görünür kılması niteliği, mevzubahis başlıkların tahakküm, yönlendirme, belirlenim ilişkileri, meşrulaştırma gibi alt metinlerinin söylemsel yapılar üzerinden yakalanmasını/okunmasını sağlayan ve bu bağlamda kavramsal araçlar geliştiren bir bakış açısı getirmektedir.

Tez çalışmasında; Covid-19 salgını ile birlikte ortaya çıkan biyopolitik gözetim paradigmalarının söylemsel çerçevesi, eleştirel söylem analizinin yapıbozumcu niteliği bağlamında mercek altına alınmıştır. Bu çerçevede, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın twitter üzerinden günlük bilgilendirme paylaşımları referans alınmıştır.

2020 yılı pandemi sürecini: Dünya Sağlık Örgütü ve ulusal devletlerin Sağlık Bakanlıkları kanalıyla Covid-19 virüsünün tanımı, yayılımı ve etkileri gibi bazı hususlarda toplumsal algıların şekillendirildiği bir dönem olarak betimlemek mümkündür. Bu süreçte, uluslararası kurumların yanı sıra ulusal hükümetlerde salgının seyrini değiştirmek için bir dizi yaptırımlar devreye koydu. Türkiye’de bu sürecin negatif etkilerinden korunmak için toplumsal hareketliliği sınırlandırarak toplumsal dinamizm üzerinde izleme ve gözetme etkinliklerini yoğunlaştırdı. Nitekim iktidar tarafı toplumsal hareketliliğin sınırlarının ölçüsü, insan edimlerinin boyutu, insan eylemlerinin belli zaman ve mekanlarda dağılımı, insanlar arası ilişkilerin belli standartlara göre şekillendirilmesi gibi belirli bazı önlemler aldı. Covid-19 virüsü etkilerinin yoğun olarak hissedildiği toplumsal, psikolojik ve ekonomik dönüşümlerin

gerçekleştirdiği 2020 Mayıs ile 2021 Mart ayları arasında geçen sürede Fahrettin Koca'nın twitter ağı üzerinden günlük olarak sunduğu bilgilendirme raporları bu sürecin akıbetinin anlaşılması için açıklayıcı nitelikler taşır. Bu bağlamda, mayıs ve mart ayları arasında geçen sürede yayımlanmış bilgilendirme paylaşımları, tahakküm, nüfuz ilişkileri, oryantasyon ve gözetim gibi başlıklar ön plana çıkarılarak söylemsel çerçevede yapı bozumuna uğratılmıştır.

Covid-19 salgını sürecinde ortaya çıkan bilgi kirliliği sarmalında, simgesel iktidarın bir birimi olması ve yönlendirici kurumsal bilgi/söylemi öne çıkarması çerçevesinde Sağlık Bakanının bilgilendirme paylaşımları incelenmiştir. Söz konusu paylaşımlar, Covid-19 salgınının seyrine yönelik kamuoyunu bilgilendirme amacı taşıyan, yetkili ağızdan verilmiş mesajlardır. Twitter üzerinden verilen bilgilendirme mesajları, alt metin olarak korku temasını işlerken görüngüde, Covid-19 virüsü sonucu ortaya çıkan olumsuzluklar; günlük vaka, ağır hasta ve ölüm sayıları gibi niceliksel veriler ile öneri ve zorunluluk anlamı taşıyan; toplumsal hareketlilik, kişisel önlemler, Hes kodu, virüsün belirtileri ve etkileri gibi başlıklar altında şekillenmiştir. Eleştirel söylem bilim, bilgilendirme mesajlarının yapılandırıldığı anlamsal zemini çok yönlü olarak ortaya çıkarmaya çalışan kavramsal dayanaklar sunar.

Covid-19 salgını sürecinde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın twitter üzerinden, salgının seyrine yönelik günlük bilgilendirme raporları, önermeleri insanlar arasındaki sosyal eylem ve etkileşimlerin meşru sınırlarını belirlemektedir. Söylemi sosyal bir pratik olarak düşünen eleştirel dil bilim, tekeli kurumsal bilginin söylemsel yansımalarının doğallaştırılmış ideolojik içerimlerini; güç ilişkileri, kimliğin inşası, oryantasyon ve konumlandırma başlıkları altında çok boyutlu bir kapsamda yorumlanmasına kuramsal zemin sağlar. Bu araştırma, bilgilendirme paylaşımlarının içindeki gömülü anlamların nasıl bir çerçevede sunulduğunu görünür kılmaya özen göstermiştir. Bu doğrultuda, Koca'nın paylaşımları, yeni gözetim paradigmaları ve gözetim farkındalığının yarattığı iklim çerçevesinde aşınan bireysel edimler bağlamında incelenmiştir.

Bu çalışma, söylemsel yapıyı doğrudan nüfuz ve oryantasyon kavramlarıyla ilişkili olarak ele alır. Bu yönüyle, söylem ve nüfuz ilişkisinin, gözetim pratikleri ve

konumlandırma ile olan ortak noktaları vurgulanmaktadır. Yeni gözetim paradigmaları ekseninde şekillenen araştırmanın çıktıları, toplumsal tahakküm araçları, nüfuz ilişkileri, oryantasyon ile konumlandırma girişimlerinin gözetim araçları ve uygulamaları ile olan ilişkisi konusunda bilgilendiricidir.

Gözetilme hissinin sürekliliği, öznelar arası ilişkileri nasıl şekillendirir ve yeni bir gözetim toplumu paradigması oluşturur mu? Bilişsel süreçler arasındaki farklılıklara rağmen, bireysel çeşitlilikler kişisel gözetilme algısıyla/sanısıyla nasıl ele alınmaktadır? Hâkim enformasyon ve tekelci yönlendirme sonucu bireysel edimler ne ölçüde aynılaştırılır, bu durumun gözetim, iktidar, kontrol ve kimliklendirme boyutu nedir? Gibi bir dizi soru araştırmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Eleştirel kuram, söz konusu soruların, iktidar, kontrol, tahakküm ve öznellik tartışmaları çerçevesinde anlaşılması için metodolojik bir çerçeve sunar.

Birinci bölümde, bir araştırma modeli olarak eleştirel söylem analizinin üzerine oturduğu kavramsal çerçeve tüm yönleriyle ele alınmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde eleştirel kuramın temel çıkış noktaları vurgulanmış, akabinde eleştirel çözümlemenin güç merkezleri ve söylem arasındaki dönüştürücü, pragmatik ilişkileri gün yüzüne çıkaran çalışma mekanizması sunulmuştur. Bu bağlamda eleştirel söylem analizinin eylemsel pratikleri söylemsel yapılardan bağımsız düşünmeyen kavramsal ve metodolojik çerçevesi birinci bölümün genel işleyişini şekillendirmektedir. Bu bölümün devamı, dijital iletişim ağları üzerinden gerçekleşen iletişimi eleştirel söylem analizinin kuramsal bağlamıyla yorumlamakta ve bu alanda yapılan çalışmalar hakkında doyurucu bilgiler sunmaktadır.

İkinci bölümde, gözetim kavramına yönelik tarihsel ve teorik anlamda geniş bir okuma sunulmaktadır. Bu bölüm gözetimi, sanayileşme, emek gücünün denetimi, bürokrasi ve tüm bu süreçleri harmanlayarak yönetimin yapısal çerçevesini betimleyen panoptikon ve biyo-iktidar gibi iktidar teknolojileri bağlamında işlemektedir. Bu bölümdeki asıl amaç, beden in işlevsel olmayan araçlarla ehlileştirilmesi esasına göre hareket eden geleneksel iktidar gücünü, ruhun disipline edilmesi ve buna bağlı olarak beden in itaati çerçevesinde tekrardan düzenleyen biyo-iktidar teriminin gözetim ile

olan ortak dayanak noktalarını vurgulamaktır. Bu yönüyle geniş bir Foucault okuması ön plandadır.

İkinci bölümde, Covid-19 hastalığının tanımı, yayılımı ve etkileri hususlarına kapsamlı bir giriş söz konusudur. Buradaki yoğunlaşma, biyopolitik karantina uygulamaları, yeni gözetim müktesebatları, dijital takip, nesne yönelimli ontoloji ve Covid-19 hastalığı ile ilişkili olarak gelişen kültürel hareket çerçevesinde şekillenmektedir. Hes kodu ve ban-optik gözetim arasındaki ortak payda; biyolojik gözetim, sınırsız takip ve denetim toplumları giriş yazısını tamamlayan konular olarak sıralanmaktadır. Bu bölümün devamı, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde ortaya çıkan veri tabanlı gözetim şemalarını psikopolitik bir çerçevede değerlendiren kapsayıcı bir izlek sunar. Akabinde, iktidar, bilgi, söylem ve eylem arasındaki karşılıklı dönüştürücü ilişki, gözetim, dispozitif ve göçebe düşünce gibi belirlenim ve yönlendirme ilişkileri çerçevesinde incelenmektedir.

Üçüncü bölüm, araştırmanın amacı, önemi, soruları gibi başlıkları öne çıkarmaktadır. Bu yönüyle araştırmanın problemi, sınırlılıkları ve araştırma çerçevesi sunulmuştur. Bu bölümde eleştirel söylem analizi, gözetim farkındalığı sonucunda baskılanan bireysellik ve yeni gözetim paradigmalarının söylemsel İnşası olarak iki kesit çerçevesinde uygulamaya geçirilmiştir. Twitter paylaşımlarının yapı, içerik ve önerme olarak benzer nitelikte olmalarından kaynaklı, genel söylemsel çerçeveyi özetleyen belirli paylaşımlar esas alınarak çözümleme gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, salgının nispeten durağan seyrettiği 2020 yılının mayıs, haziran ve kasım ayları ile salgının yükselişe geçtiği 2021 yılının ocak ve mart aylarındaki bilgilendirme paylaşımları temel alınmıştır.

Eleştirel söylem analizi sürecinde örneklem büyüklüğünün araştırma sonuçları üzerinde olumlu etkilerinin olmadığı önermesinden yola çıkılarak örneklem çerçevesi belirli kıstaslar gözetilerek sınırlandırılmıştır.

Birinci kesitte, yeni gözetim paradigmalarıyla bağlantılı olarak tekil/bireysel edimlerin baskılanması teması analiz edilmiştir. Bilgilendirme paylaşımlarının temel

amacı toplumsal hareketliliğin her yönüyle kontrol edilmesidir. Bilgilendirme paylaşımlarının çoğunda bireysel ve toplumsal hareketlilik üzerinde gözetimin varlığı ve sürekliliği, alt metni hakimdir. Söz konusu paylaşımlar kitleleri, Covid-19 salgınının olumsuz etkilerinden koruma çabasıdır. Söylemin yönlendirici gücüne dikkat çekmeye çalışan bu çalışma, buradaki dilin hegemonik niteliğini görmeye çağırır. Diğer yandan, gözetim olgusu ile ilişkili olarak Covid-19 temalı kimliklendirme algısı irdelenmektedir. Kimliklendirme, Covid-19 virüsü belirtileri, etkileri ve virüsün taşıyıcıları çerçevesinde geliştirilmektedir. Bu söylemlerde kimliklendirme, dışlanma korkusu çerçevesinde oluşturularak toplumsal hareketlilik, konumlandırma ve gözetim ilişkisi bağlamında ele alınmaktadır. Covid-19 virüsünün sorunsallaştırma tekniğiyle, toplumsal/psikolojik yapı ve süreçler üzerindeki etkinliğinin anlaşılması için kimliklendirme boyutu, gözetim olgusu ile ilişkili olarak ele alınmıştır.

İkinci kesitte, araştırmanın ana eksenini oluşturan yeni bir gözetim toplumu paradigmasının söylemsel olarak nasıl oluşturulduğu analiz edilmektedir. Söylemlerin birçoğu toplumsal hareketliliğin her yönüyle denetim altına alındığı, sosyal birlikteliğin engellendiği ve bireysel edimlerin belli zaman ve mekanlarla sınırlandırıldığı bir çerçeve içinde sunulmuştur. İstatistiksel verilerin hastalık teması çerçevesinde sunulduğu metinlerde özne, belli kategoriler dahilinde konumlandırılmıştır. Covid-19 virüsünün ortaya çıkardığı olumsuzluklardan kurtulmanın yoğun bir dikkat ve gözetim ile bertaraf edileceği alt metniyle oluşturulan söylemsel içerik Hes kodu gibi uygulamaların varlığını meşrulaştırmıştır. Gözetme pratiğinin hastalıktan korunmanın koşulu olarak sunulduğu metinlerde takip, zaman ve mekanlarda boşluk bırakmayacak şekilde yoğunlaştırılmıştır. Günlük olarak sunulan Covid-19 tablolarında gözetim ve takip etmenin önemle vurgulanması yeni gözetim anlayışlarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Bilgilendirme paylaşımlarının birçoğunda Hes kodu uygulaması biyomedikal bir araç gibi sunulmakta bu durum hastalığın teşhis ve tedavi bağlamını, ilişkisini hastane (laboratuvar) kurumundan alarak toplumsal olan her şeye nüfuz etmiş; tanı ve takip öğretisine dayalı şüpheli, tedirgin, bir korku kültürünün gelişmesine neden

olmaktadır. Diğer yandan gözetimin anlamı, mistifikasyon politikası çerçevesinde kamu yararına alt metniyle yapılandırılmakta, bu durum gözetimin kronikleşmesini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca söylemler, bilgiyi ‘çaresizlik’ teması çerçevesinde işleyerek normal ve anormal olana yönelik bilginin üretildiği, kurumsallaşmış, yetkin iktidar (güç) kurumlarına olan ihtiyacı pekiştirmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ VE SOSYAL AĞLARDAKİ YANSIMALARI

“Demek ki, metinden düşünceye, gevezelikten sessizliğe, dışarıdan içeriye, uzaysal dağılmadan anın saf murakabesine, yüzeysel çokluktan derin birliğe geçmeye çalışmıyoruz. Söylemin boyutu içinde kalıyoruz.”

Michel Foucault

1.1. Söylem Analizi

Söylem, dilsel müktesebat ve dilsel olmayan faaliyetler ile birlikte ortaya çıkan bir anlamlandırma ve bölümlleme etkinliğidir. Söylem dilsel bağlamda, düz anlamın ötesinde yan anlam ve karmaşık anlamlar üzerinde oluşmuş bir yapıdan ibarettir. Dilsel olanın yazıya aktarılması ise ‘*söylem çözümlemesi*’ olarak isimlendirilen bir inceleme alanını ortaya çıkarmıştır. Söylemin çözülmesi sürecinde dilbilgisel öğeler esas alınarak söylemin; belli kıstaslar ekseninde analizi gerçekleştirilir. Kuramsal olarak 1960’lı yıllarda ortaya çıkmasına karşın tarihi çok daha eskilere dayanır. Eski Yunan’da bugünkü kavramsal anlamıyla olmasa bile, Aristoteles tarafından kalabalıkları etkilemek için güzel konuşma sanatı olarak değerlendirilen *retorik* (belagat), ilk söylem analizi olarak kabul edilir (Aziz, 2020, s. 135,136).

Söylem, ‘*sosyopsikolojik ve kültürel bir terim*’ olarak ele alınır. Yapısalcı anlayış içinde gelişen söylem, disiplinlerarası özelliğinin yanında, bilimsel bir yöntem tekniği olarak da kullanılır. Yapısalcı anlayış özneyi dışarıda bırakarak, öznenin yerine yapıları koyar. Dilbilimciler ise öznenin yerine söylemin (metin) kendisini koyarlar. Dilbilimcilere göre dil, bir iletişim aracı olmanın ötesinde, ilişkilerin *kurulduğu ve üretildiği* bir yapı olarak değerlendirilir. Postyapısalcı yaklaşım da yapısalcılıktan farklı olarak söylem ve metni okuyucuyla bağlantılı olarak yorumlamayı savunur.

Söylem çözümlemesi, bu iki yaklaşım içerisinde özellikle kültürel çalışmalar alanında etkinliğini korumaktadır (Güngör, 2018, s. 264).

Söylem çözümlemesi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile birlikte önem kazanmıştır. Özellikle tek yönlü iletişim aygıtlarının toplumsal yapı ve süreçler üzerindeki belirleyici etkisi, bu mecraların kullandıkları dilin analizini zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede söylem analizi yapılırken karşı tarafın verdiği mesajın ne anlama geldiğine yönelik *anlambilimsel (semantik)* bir irdeleme ihtiyacı doğmuştur. Ayrıca mesaj içeriğindeki *sözdizinsel (sentaks)*, *simgebilimsel (semyoloji)* gibi başlıklar da bu irdeleme sürecinin unsurları olarak çözümlemeye dahil edilmişlerdir. Buradaki amaç, dilin yapısı ve işlevleri ile birlikte bilişsel süreçler üzerindeki etkinliğinin, toplumsal/kültürel bağlamıyla çözülmesidir. Söylem çözümlemesi her ne kadar belirli bir alanla sınırlı tutulmasa da asıl kapsamı mikro-sosyoloji ile ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda söylem analizi gerçekleştirilirken, mesajı veren ile mesajı alan arasında kültürel bir ortaklık durumu söz konusu olmalıdır. Söylemde kullanılan dilin özellikleri; dilbilgisi, gramer yapıları ile mesajı alan kitle arasında bir uyuşma/anlaşma durumu gerçekleşmelidir (Aziz, 2020, s. 135,136).

Söylem çözümlemesi içerik çözümlemesinden farklı bir çerçevede ele alınmaktadır. Söylem çözümlemesi yapılırken görünürdeki dilin sunduğu ‘*anlam*’ dışında, dilin; sözcüklerin, terimlerin kısaca anlamın içerisinde kavramsal bir zemine oturduğu kültür, ilişkiler ağı, tarihsel geçmiş ve paradigma açılanmaya çalışılır. İçerik çözümlemesi ise metin içerisindeki kelimeler, terimler ve tümcelerin kullanım sıklığını esas alarak nicel bir değerlendirmeden öteye geçmez. Bu açıdan söylem analizi metin içerisinde gömülü olan psikolojik, sosyo-politik ve kültürel öğeleri ortaya çıkarmaya çalışır. Alanda yapılan çalışmalara baktığımızda Michel Foucault’nun iktidarın üretimi ile söylem arasında kurduğu bağlantı önemlidir. Diğer taraftan haber metinlerini söylemsel bir incelemeye tabi tutan Van Dijk’ın çalışmaları da kayda değerdir. Ayrıca söylem analizi yapısalcı anlayıştan postyapısalcı bakış açısına doğru kaydıkcça, söylem çözümlemesi okurun da dahil olduğu bütünsel bir çerçevede ele alınmıştır. Böylelikle metin içerisindeki anlamsal içerik okurun algılarıyla birleşik bir şekilde çözülmemeye tabi tutulmuştur. Bu süreçte okurun

düşünsel dünyası, bilişsel ve duygusal durumu ile toplumsal/kültürel ögeler metnin çözümlemesi esnasında dikkate alınmaya başlanmıştır (Güngör, 2018, s. 264,265).

1.2. Söylem Analiz Süreci

“İstatistikler gerçek dünyanın zarafeti ve ince ayrıntılarını basitçe aktaramazlar.”

George Ritzer

Herhangi bir söylemin çözümlemesi temel nitelikteki bazı hususlar çerçevesinde gerçekleştirilir.

Bunlar:

➤ **Kod Açıklama (*decoding*)**

Metin (text) içindeki söylem, okuyucunun kısa süreli belleğinde (short-term) açıklanır. Açıklama sürecinde metin içindeki mesajın yapısı ve biçimi kısa süreli bellekte algılama oluşturur.

➤ **Yorumlama (*interpretation*)**

Kod açıklama ile birlikte aynı anda devreye giren yorumlama, metinde verilen mesajların bireyin algısal yapısıyla anlamlandırılması sürecidir. Yorumlama aşamasında, söylem içindeki sözcük ve tümceler birbirleriyle ilişkilendirilerek anlamlandırılmaya çalışılır. Söylemde kullanılan sözcüklerin sıra ve söz dizinleri bölümlenerek, metindeki iletinin vermek istediği mesaj algılanmaya çalışılır. Yorumlama süreci, metindeki mesajın anlamsal bir zemine kavuşturulmasıyla bitmez, yorumlama aynı zamanda metindeki sözcüklerin ve sözcüklerden meydana gelmiş tümcelerın pragmatik görevlerini; toplumsal yapı ve ilişkiler ile stilistik belirtiler, ideolojik zemin ve cinsiyet gibi başlıkların da çözümlenmesini getirir.

➤ **Yapılanma (structuring)**

Yapılanma, kod açıklama ve yorumlama ile birlikte parçalara ayrılan ve bölümlenen sözcüklerin bireyin algısında yeniden tasarlanması aşamasıdır. Diğer bir deyişle, kısa süreli bellekte yorumlamaya tabi tutulan mesajın bireyin algısal yapısıyla tekrar düzenlenmesidir. Bu aşamada, yorumlama neticesinde ortaya çıkan önermenin, sözcük ve cümleler ile bağlantısı kurulmaya çalışılır. Kendisinden önce veya sonra gelen sözcük ve cümleler arasında bir uyuşma durumu yaratılır. Yapılanma aşaması, yorumlama ile birlikte ortaya çıkan önerinin, metin içindeki herhangi bir sırada kullanılmış sözcük ve cümleler ile ilişkisini ortaya koymaya çalışır. Bu süreçte anlam yeniden tasarlanır. Anlamın yeniden oluşturulması sürecinde dikkat edilmesi gereken nokta, metinde yinelenmeyen kişisel zamirler ve zarfların kullanılması halinde öneri, geçici olmak kaydıyla söylemin başındaki sözcük ve sözcük grubuyla ilişkilendirilir.

➤ **Devirsel Süreç (cycling processing)**

Bu devre, söylem içerisinde kullanılan sözcük ve sözcük gruplarının uzun olması ve söylemin çok fazla konu ya da olay örgüsü içermesi durumunda kısa süreli belleğin yerine uzun süreli belleğin devreye girmesi zorunluluğunu getirir. Devirsel aşama, kullanılan sözcükleri söylemin bütünüyle ilişkilendirir. Ayrıca kodlayıcının, (söylemin kompleks yapısını göz önünde bulundurarak) olaylar arasında bağıntı kurmaya ‘ne kadar’ izin verdiğini araştırır.

➤ **Makro Yapılanma Biçimi (macro-structure formation)**

Söylem analizinde şu ana kadar açıklanan aşamalar birey nezdinde ele alınır. Bireyin söylemi algılama sürecinde, kendisinden yola çıkarak bir ‘anlamlandırma’ ortaya koymasını kapsar. Ancak makro yapılanmada ileti daha geniş bir çerçevede ele alınır. Özellikle haber metinlerinin çözülmesi sürecinde iletinin genel bir bakış açısı üzerinden algılanması gerekebilir. Bu aşamada, söylem içerisinde yer alan sözcük ve sözcük gruplarının küresel bağlamda ‘nasıl’ önermeler öne sürdüğü açıklanmaya çalışılır. Burada, makro önermelerin mikro (yerel) düzeydeki önermelerin yerine geçip geçmediği araştırılır.

➤ **Öyküsel Bellekte Temsil Edilme (*representation in episodic memory*)**

Söylemin türü fark etmeksizin her ileti aktarımında geçmişi andıran bir ilişki söz konusudur. Bu aşama özellikle tek yönlü iletişim araçlarının haberler yoluyla verdiği mesajların daha önceki konu ve olaylarla ilgisini ortaya koyar: Söz konusu söylemin, daha önceki iletileri ne derece temsil ettiği üzerinde durulur (Aziz, 2020, s. 137,139).

• **Öznellik**

Söylem çözümlemesi yapılırken içerik çözümlemesine benzer bir öznellik durumu söz konusu olabilmektedir. Ancak bu öznellik durumu yöntemin tabiatından ileri gelir, belli bir amacı vardır ve güvenilirliği hesaplanamaz. Öyle ki özneliliğin nedeni olarak, analizi gerçekleştiren bireylerin farklı psikolojik ve sosyo-ekonomik yapıları gösterilir. Özellikle aynı dili konuşmayan bireylerin aynı metinleri çözümlemeleri durumunda; kültürel farklılıklardan kaynaklı ortaya çıkabilecek konular için bir güvenilirlik testi söz konusu değildir. Bu durumun önüne geçebilmek için, çözümlemenin farklı bireyler tarafından gerçekleştirilmesi ve aralarındaki farkların saptanması gereklidir. Makro çözümlemeler için bu tür araştırmalar tekrarlanmalı ve ortaya çıkan benzer kanaatler çerçevesinde genelleme yapılmalıdır. (V. Diyk, 1988, s. 103, 106 ve N. Fairclough, 2010, s. 170, 211; akt. Aziz, 2020, s. 139).

• **Örneklem Çerçevesi**

Söylem analizinde; geleneksel araştırma yöntemlerinden farklı olarak örneklem büyüklüğü araştırmanın sonucunu etkilemez. Söylem analizi temel olarak dilsel malzeme üzerinde yoğunlaşarak; dil ve dilin kullanım biçimlerini referans alan nitel bir araştırma sürecidir. Söylem çözümlemesinde örneklem büyüklüğü ve temsiliyetin işlevi araştırmanın amaçları ve soruları tarafından doldurulur. Bu bağlamda söylem analizinin başarı kriteri örneklem ölçüsü ile belirlenemez, bilakis örneklemin büyük olması analizi olanaksız kıldığı gibi araştırma sonuçlarına da olumlu bir katkı sunmaz. (Elliot, 1996, akt. Çelik & Ekşi, 2013, s. 110).

1.3. Eleştirel Söylem Analizi

“Düşünce tarihi söylemi düzenleyen ve ona yeniden gizli bir birlik kazandıran bir bağlantı ilkesini, az ya da çok derin bir düzeyde bulma ödevini üstlenir.”

Michel Foucault

Eleştirel söylem analizi, söylemsel olan bir iletinin sadece içeriğini değil, söylemin toplumsal yapılar ve ilişkiler ile olan bağlantısını; bu yapı ve ilişkiler ile söylem arasında kurulan nedensellik ve belirlenim ilişkisini, açık veya örtük tüm boyutlarıyla sistematik bir araştırma sürecini kapsar. Bu süreçte olay ve metnin üzerine kurulduğu ideolojik alt yapının iktidar mücadeleleri ve ilişkileri ile bağlantısı çözülür aynı zamanda söylemin, iktidar etkinliğini ve hegemonyasını sürdüren bir faktör olarak nasıl hareket ettiğini ortaya çıkarmaya çalışır (Fairclough, 1993, s. 135; akt, Durna, 2010, s. 59).

Söylemin tüm boyutlarıyla ele alınması 1970’li yıllara tekabül eder. Eleştirel söylem analizi de bu dönemde kavramsal bir çerçeveye oturtulur.

Eleştirel söylem analizi yöntembilimsel olarak;

- Söylemi, sosyal bağlamıyla ele alarak bütüncül bir çözümleme sunar.
- Söylem içindeki ideolojinin gizlediği/sürdürmeye çalıştığı statüko izlerini bulmaya çalışır.
- Toplumsal olanı analiz etmekle yetinmez, toplumsal olanın nasıl olması gerektiğine yönelik bütüncül bir bakış açısı ortaya koyarak, kişileri iktidar baskısından kurtarır (Hammersley, 1997, s. 238; akt, Atabek & Atabek, 2007, s. 155).

Eleştirel söylem analizi;

- Toplumsal yapı ve süreçleri kontrol eden gruplar söylemi '*nasıl*' denetlemektedir?
- Söz konusu söylem, toplumsal ve psikolojik olarak dezavantajlı konumda bulunan grupların bilişsel süreçlerini ve hareketlerini '*nasıl*' kontrol etmektedir?
- Söylem ile ortaya çıkan bu kontrol mekanizmasının, toplumsal eşitsizliğin üretilmesi sürecindeki görevi nedir?
- Kontrol altındaki gruplar, kendilerini tahakküm altında tutan güce söylemsel olarak '*nasıl*' karşı koyabilirler?

Gibi bazı temel nitelikteki soruları esas almaktadır (Mora, 2008, s. 11).

Eleştirel bilim, söylemin içinde şekillendiği sosyal ve siyasal bağlamı belirginleştirmeye çalışan bir yaklaşım ortaya koyar. Bu yaklaşım kimlik, farklılık ve ötekiler gibi birçok başlığın tartışıldığı kavramsal bir çerçeveden oluşur (Van Dijk, 2007, s. 4; akt. Yalçiner, 2011, s. 11). Söylemin eleştirel bir incelemeye tabi tutulması sürecinde eleştirel yaklaşım, öncelikle söylemde içkin olan sosyal ve siyasal etkilerin ortaya çıkarılmasını öngörür. Bunu takiben, '*kültür*' ve '*kültürlerarası iletişim*' tartışmalarının söylemsel ve eylemsel boyutları arasındaki dönüştürücü ilişkiyi betimler. Özetle, eleştirel analizin asıl karakteristiği herhangi bir söylemin arkasında işleyen iktidar, güç ve yönlendirme stratejilerinin/ilişkilerinin görünür kılınması çerçevesinde yapılandırılmıştır. Ayrıca eklektik yapısı itibarıyla söylemin tarihsel, yapısal ve işlevsel yönü ile birlikte çözümlenmesini mümkün kılar (Yalçiner, 2011, s. 11,12).

Söylem (2011) iktidar ve farklı güç ilişkilerini üreten bir yapı olarak ortaya çıkar. Eleştirel analiz, bu farklı güç ilişkilerinin söylem ve eylem boyutları arasındaki bağlantıyı görünür kılmaya çalışan bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Söylemin eleştirel bir çözümlenmeye tabi tutulduğu süreçte, ekseriyetle dil ve dilin ortaya çıktığı sosyal bağlam üzerinde yoğunlaşılır. İnsanlar arasında bir iletişim ve etkileşim ögesi olarak evrensel bir fonksiyon üstlenen dil, toplumsal yapı ve süreçlerin bir parçası

olarak üretilir/ortaya çıkar. Dilin bu özelliği bireysel kimliğin sosyal çerçevesini de oluşturur. Bu açıdan dil marifetiyle ortaya çıkan söylem, kimliğin niteliğiyle yakından ilgilidir. Öyle ki söylem, ‘yapısal’ olmasının ötesinde, ‘kimlik kurucu’ bir işleve de sahiptir. Eleştirel analizin bir diğer işlevi, anlamın söylem üzerinden (yapı-söküm) düzenlenmesidir. Dili sosyal bir olgu olarak düşünen söylem sadece bireylerin değil, toplumsal gruplar ve kurumlarında değer ve anlamlarını ifade eder/düzenler (Yalçınar, s. 12, 14).

Wodak’a göre eleştirel söylem kuramı, sosyal ve siyasal yapıların söylemsel doğasını yorumlaması bakımından belirli bazı temel noktalardan hareket eder.

Bunlar:

- Bir araştırma yöntemi olarak farklı disiplinlerde kullanılır. Birbirinden farklı alanlarda çalışmalar yapan araştırmacıların ortaya koydukları teoriler birbirleriyle ilişkili olarak ele alınır.
- Söylemin eleştirel analizi, problemlerin sosyal boyutunun ortaya çıkarılmasını önceler.
- Eleştirel söylem analizi, teorik yapısı ve metodolojik çerçevesiyle eklektiktir. Araştırma konusu olan nesnenin bütüncül bir analizi için farklı metotlar bir arada kullanılır.
- Araştırma ve teorilerin temeli olarak saha çalışmaları ve etnografya bir arada kullanılır. Bu çerçevede toplanan veriler, bir teori ortaya koymaktan ziyade, eleştirel analizin düşünsel sistematığının esnekliğini yansıtır.
- Toplanan sayısal veriler ile teori arasında bir ilişki zorunluluğu vardır.
- Bütüncül kimliğin yerini bölünmüş kimliklerin aldığı postmodern toplumlarda, genreler bölünmüştür. Dolayısıyla çok çeşitli ve değişken genreler arasında bir bağlantı oluşturmak için yeni bir bağlamsallaştırma yapılmalıdır. Bu süreçte eleştirel söylem analizi söylemlerarası ve metinlerarası ilişkiler üzerinde yoğunlaşır.

- Metinlerin ve söylemlerin yorumlamaları tarihsel bağlam gözetilerek gerçekleştirilir.
- Eleştirel söylem analizine konu olan sorunun gerektirdiği şekilde adım ve araçlarla yola çıkılmalıdır. Bu süreçte pragmatizm ve eklektizme başvurulur, dilsel çözümlemede '*sistemik fonksiyonel linguistiği*' değişik formlarda kullanılsa da farklı gramatik teorilerde sürece dahil olabilir.
- '*Meta-teoriler*' çıkış noktası olarak kullanılır, ancak meta-teorilerin yapı ve bağlam arasında ortaya çıkarabileceği kopukluk durumlarında, '*orta-düzey*' teorilerde sürece dahil edilebilir.
- Uygulanabilir, pratik bir sonuç gözetilmeli; söylemin kendisi ve sosyal kapsamın değiştirilmesi/dönüştürülmesi için araştırma sonuçları başka alanlardaki araştırmacılarla paylaşılmalıdır (Wodak, 2002, s. 14,15 akt; Yalçiner, 2011, s. 21, 22).

Eleştirel söylem analizi söylemin içinde şekillendiği bağlam ile buna bağlı olarak ortaya çıkan anlam arasındaki ilişkiyi irdelemesi bakımından sosyal ve siyasal kuramların başvurduğu bir araştırma metodudur. Öyle ki, dilbilimsel ve sosyolojik olarak farklı anlamları karşılayan kavramları bir araya getirir. Bu özelliği sayesinde farklı anlamların ortaya çıkarılmasını ve karşılaştırılmasını önceler. Buradaki amaç, '*anlamlar*' arasında herhangi bir hiyerarşi durumu gözetmek olarak algılanmamalıdır. Bu açıdan, eleştirel söylem analizinin uygulanmasında; yorumlamalardan çıkan anlam ve söylemi oluşturan anlam ile ilişkili olarak '*meta*' bir kuramın gerekliliği sorunudur. Ayrıca, problemin özünden yola çıkarak, eleştirel söylem analizinin içeriği konusunda kavramsal bir bilginin nasıl elde edileceği de amaçlanmaktadır (Weiss & Wodak, 2003, s. 7; akt. Yalçiner, 2011, s. 22).

Eleştirel söylem biliminin sosyal ve siyasal etkileşimlerin değerlendirilmesi sürecinde sunduğu bakış açısı toplumsal sorunların analizini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca çok disiplinli çalışmalara sunduğu kavramsal ve metodolojik altyapı söylemin kültürel, iletişimsel boyutunun değerlendirilmesinde önemli bir açılım sağlar. Diğer yandan, Habermas'ın söylemin doğasına yönelik ifadeleri de önemli bir referans kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır; dilin ideolojik olmasının yanı sıra, sosyal bir

güç olarak toplumsal yapı ve süreçler üzerinde hegemonya kurmanın bir aracı gibi hareket ederek organize güç ilişkilerini meşrulaştıran yönüne vurgusu, eleştirel bilime yeni bir bakış getirmiştir. Dilin toplumsal yapı ve süreçler üzerinde tahakküm kurma aracı olarak hareket ederek sosyal yapıyı dizayn etmesi söylemin tabiatını tartışmaya açmıştır. Bu süreçte baskın yapıların, güçlü olan tarafın söylemleri aracılığıyla meşrulaştırılması, buna bağlı olarak gücü elinde bulunduran tarafın söyleme yüklediği anlamın doğallaştırılması analiz edilmektedir. Bu bakımdan eleştirel bilim, günlük yaşamda normal karşılandığı için ideolojik altyapısı algılanamayan söylemin temeline inerek çözümleme yapar (Yalçiner, 2011, s. 23,28).

Sosyal kurumların kendi söylemsel kuralları ve sembollerinden oluşan “*ideolojik-söylemsel biçimler*”i söz konusudur. Bu söylemsel çerçeveler farklı gruplar arasında tahakküm ilişkilerinin konusu haline gelebilmekte ve öznelere kendi pozisyonlarını hâkim anlayışın kurallarına göre oluşturabilmektedirler. Nitekim hâkim anlayışın söylemsel kalıpları ideolojik olanı silikleştirerek, söylemi ‘doğallaştırılmış’ bir zemine oturtur. Böylece, öznelere tarafından ideolojik olarak değerlendirilemeyecek gündelik ortak bir söylem biçimi yaratılır. (Fairclough, 1995, s. 27; akt. Yalçiner, 2011, s. 28). Eleştirel söylem analizinin en temel amaçlarından bir tanesi bu doğallaştırılmış ideolojilerin görünür kılınmasıdır. Ancak toplumsal etkileşimler sürecinde içselleştirilmiş bu ideolojilerin bütünüyle ortaya çıkarılması her zaman için mümkün görünmemektedir. Ayrıca söylemlerin eleştirel bir analize tabi tutulması sürecinde metin içindeki ideolojiler açık veya anlamla içkin bir şekilde kodlanmış olabilir. Böyle bir durumda ideolojilerin nasıl ve hangi biçimler altında doğallaştırıldıkları sorusu ortaya çıkmaktadır (Yalçiner, 2011, s. 29,31).

Eleştirel kuram, metnin tarihsel, kültürel ve ideolojik yapılar içinde şekillendiği varsayımını kabul eder. Söz konusu çerçevede oluşturulan metin içindeki söylemsel farklılık ve çeşitlilikler tartışma konusu olabilmektedir. Bunun nedeni olarak, söylemin arkasındaki gücün farklılaşmasının söylemsel olanı belirlemesi olarak kabul edilir. Buradaki güç kavramı kendi belirleyiciliğinin dışında söylem tarafından da yönlendirilir, belirlenir (Wodak & Meyer, 2006, s. 11; akt. Yalçiner, 2011, s. 34). Bu yönüyle eleştirel analizin genel geçer doğruların yer aldığı çözümler ortaya koyması

beklenemez bilakis eleştirel yaklaşım, söylemin sosyal boyutunun yorumlanması ve anlaşılmasını önceler. Bu açıdan eleştirel söylem kuramı belirli bir taslak ve örgütlü metotlar sunamamasıyla eleştiri konusu olabilmektedir. Öyle ki eleştirel söylem kuramının kültürel ve toplumsal dengesizlikleri görünür kılmaya çalışan bir yaklaşım sunması itibariyle belirli bir sistematik sunması beklenir (Kress, 1996; akt. Yalçiner, 2011, s. 37). Eleştirel söylem kuramına yönelik diğer bir eleştiri konusu da metni yorumlayan kişinin algısal süreçlerinin ve kültürel geçmişinin çözümleme sürecinde belirleyici olmasıdır. Eleştirel kurama yönelik ortaya çıkan bu eleştirilere rağmen söylemin ideolojik yapısının görünür kılınması açısından en etkin yöntemlerden biri olarak var olagelmıştır (Yalçiner, 2011, s. 39).

Eleştirel söylem analizi yapılırken söylemin içinde şekillendiği bağlamın çerçevesi saptanmalıdır. Analiz sürecinde, söylemin ortaya çıktığı havzanın/iklimin güç ve ideoloji ile olan ilişkisi göz önünde bulundurulmalı; söylemin kültürel, sosyal ve siyasal güç ilişkilerinin bir ürünü olarak ortaya çıktığı unutulmamalıdır. Buradan yola çıkarak güç ve hegemonya kavramı arasındaki bağlantıyı görünür kılmak için siyasal yapı ve süreçlerin incelenmesi önemlidir. Eleştirel söylem kuramı söylem içindeki içkin gerçeği ortaya çıkarabilmek için bu yapı ve süreçlerden hareketle söylemi sosyal bir eylem olarak tanımlar (Yalçiner, 2011, s. 40,42). Konuşma eylemi kuramının da öngördüğü şekliyle söylem, sosyal bir eyleme karşılık gelir. (Searle, 1969; akt. Yalçiner, 2011, s. 42). Wodak'ın yorumuyla, “*söylem sosyal olarak kurucudur ve aynı zamanda sosyal olarak koşulludur*” Öyle ki söylem, sosyal yapı, kurum ve olaylardan bağımsız olmamakla birlikte, bu yapı ve süreçleri dönüştürücü etkiye sahiptir (Wodak, 2002, s. 8 akt; Yalçiner, 2011, s. 42).

Eleştirel söylem açılımı söylem yapılarını inceleyerek toplumsal alanda güç ve hegemonya ilişkisini ortaya çıkarmaya çalışır. Bu süreçte bu iki olgu arasındaki ilişkinin nasıl pekiştirildiğini ve toplum nezdinde ne şekilde meşrulaştırıldığını görünür kılar. Öyle ki, sosyal düzeni mikro bağlamda inşa eden dilin kullanımı, kişilerarası iletişimi ve makro bağlamda ortaya çıkan güç, hegemonya ve toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizlikler gibi araştırmalar arasında bağlantı kurmaya çalışır. (Van Dijk, 2008, s. 86; akt, Yalçiner, 2011, s. 46).

Günümüzde söylemin üretim sürecinde ortaya çıkan değişkenlik zamana ve mekâna bağlı olarak şekillenmektedir. Modern dünyada söylem, yeni medya ortamlarında üretilmektedir. İnternetin sunduğu imkanlar dahilinde söylem yazılı ve sözlü olmasının yanında görsel olarak da desteklenmektedir. Ayrıca internet dünyasının sunduğu bir diğer ayrıcalık, söylemin üretimi ve yönlendirilmesi sürecindeki tekeli durumun ortadan kaldırılması olmuştur. Omniptik dünyada her birey söylemsel kalıplar üzerinde söz sahibidir. Sosyal ağlar ve bloglar üzerinden gerçekleşen iletişim çerçevesinde gelişen dilsel kalıplar, geleneksel medyanın sunduğu dilsel çerçevenin ötesine geçmiş ve daha geniş kitlelere ulaşma imkânı elde etmiştir. Nitekim dijital dünyadaki her birey kendi düşünsel dünyası bağlamında toplumsal söylemi dönüştürücü güce kavuşmuştur. Bu durum söylemsel yapıların üretim şemasındaki güç ve hegemonya ilişkisini de dönüştürmüş, buna bağlı olarak güç, bireyler ve gruplar arasında dağılarak; söylem ve güç arasındaki ilişkinin analiz edilmesi de güçleşmiştir. Eleştirel söylem kuramı, söylemsel olanın yeniden üretilmesi sürecinde ortaya çıkan söylemsel biçimlerin anlamlandırılması ve yorumlanmasını da öngörür (Yalçın, 2011, s. 46,47).

Sosyal eylemler ve söylem arasındaki karşılıklı dönüştürücü güç (2011) eleştirel söylem analizi için önem arz etmektedir. Söylem, sosyal eylemleri yeniden üretirken aynı zamanda sosyal eylemlerde söylemi dönüştürme kabiliyetine sahiptir. Bu bakımdan eleştirel söylem analizinde söylem ve sosyal eylemler arasındaki etkileşim önemlidir. Bu iki düzey arasındaki etkileşimin gerçekleştiği yer, zaman ve mekân, başvuru kelimelerin anlamları ve sembolleri birlikte ele alınmalıdır. Bunların arasında sürekli bir etkileşim olmasının yanı sıra birbirleri üzerinde dönüştürücü etkileri de bulunmaktadır. Bu yönüyle eleştirel söylem analizinde metnin yapısal çerçevesinin ortaya çıkarılması için işlevsel bazı metotlar kullanılmaktadır (Yalçın, s. 47).

Bunlar;

- “Gramatik analiz
- İletişim ve konuşma eylemlerinin pragmatik analizi
- Retorik analizi

- *Stil analizi*
- *Genre ve yapı analizi (hikâye, haber, meclis konuşması, ders, reklam... vs.)*
- *Etkileşim dahilindeki konuşma ve diyalogların analizi*
- *Söylem ve etkileşimin ses, imaj ve diğer unsurlarının analizi” (Van Dijk, 2008, s. 3; akt. Yalçiner, 2011, s. 47, 48).*

Buradaki yöntemler birlikte kullanılabilecekleri gibi ayrı ayrı da kullanılabilirler. Bu başlıklar altında eleştirel söylem analizini salt bir şekilde linguistik bir konu olarak değerlendirmemek yerinde olacaktır. Eleştirel söylem kuramı söylemin sosyal çerçevesini, siyasal ve tarihsel bağlamıyla çok yönlü olarak ele almaktadır (Yalçiner, 2011, s. 48).

Eleştirel analiz, sadece dilin linguistik yapısını analiz etmekle yetinen klasik söylem analizinden ayrılır. Bu yönüyle karşılaştırmalı çalışmaların çok dilli çerçevelerinin kapsamlı analizini ortaya koyarak göreceli anlamın değişken niteliğinin ötesine geçer. Eleştirel analizde dil metin içindeki bir faktör olarak işlev görür. Ancak esas olan söylemin bağlamsal çerçevesi ve sosyal boyutudur. Öyle ki eleştirel analiz dil aracılığıyla söyleme yüklenen anlamın sosyal eylem yönünü görünür kılmaya çalışır (Yalçiner, 2011, s. 48). Bu açıdan eleştirel kuram, metin ve söylemi sosyal eylemlerle ilişkilendirerek söylem ve metni sosyal eylemler olarak değerlendirir. (Van Dijk, 1977; 1981; akt. Yalçiner, 2011, s. 49).

Sosyal değişim ve dönüşümün söylemler aracılığıyla nasıl şekillendirildiği ve bu sürecin nasıl araştırılacağı eleştirel analizin çıkış noktasıdır. (Fowler, 1996; akt. Yalçiner, 2011, s. 50). Diğer yandan eleştirel söylem analizi, söylemin dönüştürücü gücünü saptamak için söylem içindeki cümlelerin nasıl bir bağlamda, hangi anlamlara karşılık olarak kullanıldığı ve söylemin hangi kelime ve sembollerle nasıl bir şablon ortaya koyduğunu saptamaya çalışır. Bu yönüyle eleştirel analiz, kurumsal ve politik söylemlerin dönüştürücü ve yeniden yapılandırıcı işlevini çok yönlü olarak çözümlemeye çalışır (Van Dijk, 2008, s. 23; akt. Yalçiner, 2011, s. 51, 52).

Objektif ve bilimsel sonuçlar ortaya koyamamasıyla eleştiri konusu olan eleştirel söylem kuramı, sayılabilir ve tekrarlanabilir niceliksel veriler sunması itibariyle işlevseldir. Söz konusu veriler belli bir sistematik temelinde değerlendirme sürecine dahil edilmektedir (Baker & Galasinski, 2001, s. 24-25, akt; Yalçiner, 2011, s. 40). Eleştirel kuramın ayırt edici özelliği, çıkarımlar sonucu ortaya çıkan verilerin yorumlanması sürecinde araştırmacıya sunduğu özgürlük ve özgünlük alanıdır. Ayrıca farklı zamanlarda ve farklı yazarlar tarafından aynı araştırmanın yapılması imkânı da sunmaktadır. Bu yönüyle eleştirel söylem kuramı içinde barındırdığı zenginlik ve çeşitlilik ile daha yaratıcı yorumlamaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Buradaki çok yönlülük durumu kültürün çoğul yapısıyla da uyumludur. Nitekim eleştirel söylem kuramı söylemin bağlamsal boyutunun araştırılması ve anlaşılması sürecinde önemli taktikler sunmaktadır (Yalçiner, 2011, s. 40).

1.3.1. Sosyal Ağlarda Eleştirel Söylem Analizi

“Derinlik, daima kesintinin ardında; anlam ise daima engelin ardında sapmaya uğrar. Açık söylem işlenmiş görüntü konumundadır ve ortaya çıkan bir anlam ona nüfuz eder.”

Jean Baudrillard

Resmi söylemin sosyal ağlar üzerinden üretildiği ve dağıtıldığı günümüz dünyasında söylemsel denetim ve bununla bağlantılı olarak toplumsal denetim dinamikleri dönüşüme uğramaktadır.

Postmodern bilgi iktidarları, toplumsal denetim mekanizmalarının sekteye uğramaması için söylemsel olanı denetime tabi tutmalı ya da yeni söylemler üretmelidirler. Toplumsal iktidar dengelerinin istikrarlı bir şekilde hareketi, söylemsel ve eylemsel pratiklerin kontrol edilmesinin yanı sıra, dilsel müktesebatın ve metin dahilindeki belirli söylem üsluplarının da denetiminden geçer (Van Dijk, 2010, s. 13, 14). Dijk’ in söylem ve yönlendirme ilişkisine yönelik bu iddiası çoklu iletişimin hâkim olduğu dijital dünyada tartışmalı bir boyut kazanmıştır. Dijk’ in (2010) söyleme

yönelik diğer bir önermesi, söylemin salt bir şekilde metin çerçevesinde okunmaması gerektiği, söylemin, üretildiği bağlam dahilinde çözümlenmesidir. Bağlamın açılanması ki, kişilerin söylemsel olanı kendi algı süreçlerinden geçirdiği öznel yorumlama biçimlerinin tümüyle kontrol edilmesi anlamına gelir (s. 13, 14).

Sosyal medya aracılığıyla üretilen statükocu resmi söylem, kitlesizleştirme (demassification), çoklu iletişim; hâkim ve tek yönlü enformasyon yapısının aşınması, içerik ve söylem üretiminin kamusallaşması, göçebe düşüncelerin aykırılığı gibi faktörlerin etkisiyle kitlesel niteliklerinden uzaklaşmaktadır. Bu durum statik tahakkümün, yönlendirici gücün söylem üzerindeki yegâne etkinliğinin dağıldığı anlamına gelir. Öyle ki söylemsel denetim, çok çeşitli ve değişken bağlamsal yapıyla uzlaşısını yitirmiş, buna bağlı olarak toplumsal iktidar dengeleri kitlelerin lehine olabilecek bir boyut kazanmıştır. (İnsanların sayısallaştırılarak daha fazla gözetim ve denetime maruz kalmaları ayrıca işlenmiştir)

Dijital medyanın sunduğu çoklu iletişim ortamının esnekliği beraberinde kitlesizleştirme ve eşzamansızlık gibi akışkan özellikler getirmektedir (Rogers, 1995; akt. Geray, 2003, s. 18, 19). Dijital iletişimin bir diğer özelliği içerikle içkin hipermetinler sunmasıdır:

“Elektronik bir bağlantıyı izleyen okur, zorunlu olarak, metinden notlara değil, bir metinden bir başkasına, eleştirel bir yoruma ya da bir dip nottan ötekine, oradan da değişik bir metne vs. geçebilir.” (Baldini, 2000, s. 97).

Dijital iletişim araçları özel ve tüzel kişilerin çok kapsamlı bir etkileşim ortamında iletişim kurmasını sağlarken aynı zamanda kurumsal söylem ve politikalarında kitlelerle daha hızlı bir şekilde paylaşılmasını mümkün kılar. Diğer yandan söz konusu araçlar bugünkü iletişimsel boyutuyla resmî kurumların geleneksel ifade araçları olan basın bültenlerinin misyonunu üstlenmiş gözükmektedir. Öyle ki basın bültenlerinin sadece medya mensuplarına yönelik bilgi paylaşımları sosyal ağlar sayesinde eşik bekçilerinin denetimine maruz kalmadan (dijital iletişimin eşik bekçisi olarak yankı odaları faktörü söz konusudur) tüm kamuoyuna ulaşma imkânı elde etmektedir. Sosyal ağların bir diğer özelliği resmi söylemlerin özet halinde

sunulmasının herkes tarafından okunabilir ve anlaşılabilir retorikten uzak bir enformasyon sunması olmuştur. Bu bağlamda dijital ağlar okuyucu ve söylem arasında karşılıklı bir etkileşim ortaya çıkarmış okuyucunun tepkiselliğini birinci ağızdan ve hızlı bir şekilde vermesini kolaylaştırmıştır (Yalçiner, 2011, s. 158, 159).

Eleştirel söylem analizi söylemin bağlamını yorumlamaya yönelik kavramsal araçlar ortaya koyan bir araştırma yöntemidir. Sosyal ağlar üzerinden gerçekleşen iletişim çerçevesi düşünüldüğünde dilin ve söylemin bağlamı çok çeşitli ve değişken belirleyiciler tarafından yapılanmaktadır. Bu yönüyle dijital dilin ve söylemin eleştirel analizi sürecinde belirli bazı esaslar gözetilerek yorumlama gerçekleştirilmektedir.

1.3.2. Twitter ve Eleştirel Söylem Analizi

Eleştirel söylem bilimi sadece söylem üzerinde yoğunlaşan bir araştırma modeli değildir. İçerisinde barındırdığı değişkenlik ve çeşitlilik ile söylemin tarihsel, sosyal, siyasal ve iletişimsel boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesi için yazılı ve sözlü metinlerle birlikte görselliğin de analiz edildiği bir yöntem sunar. Nitekim, şekil ve semboller ile verilmek istenen anlamların ortaya çıkarılması da eleştirel söylemin konusudur. İletişim alanında ortaya çıkan yeni biçimler/boyutlar düşünüldüğünde bu tekniğin önemi ortaya çıkar. Özellikle televizyon ve sinema gibi geleneksel iletişim araçlarının yanında facebook, twitter, instagram gibi yeni medya ortamlarında görsel materyallerin yoğun bir şekilde kullanılması eleştirel söylem analizinin kapsamını genişletmektedir (Yalçiner, 2011, s. 16, 17). Bu yönüyle eleştirel söylem bilimi kitle iletişim araçlarının sosyal, siyasal ve kültürel yapılar üzerindeki etkinliğini anlamlandırma noktasında önemli bir dayanak sunar. Eleştirel analiz, söz konusu iletişim araçlarının kullandıkları dilin yorumlanmasına sunduğu kavramsal destekle iletişim dilinin iktidar ilişkileri ile olan yakın ilişkisini görünür kılmaktadır. Bu çerçevede medya araçlarının söylemi oluşturması, işlevselleştirmesi ve aktarması sürecinde, ‘*Sistemik Fonksiyonel Linguistik*’ ve ‘*Konuşma Odaklı Analiz*’ gibi tekniklerle çözümleme gerçekleştirilir (Fairclough, 1992, 1995; Chouliarakı & Fairclough, 1999, 2002; akt. Yalçiner, 2011, s. 17).

Eleştirel söylem bilimi iletişim ve söylemin ideolojik boyutunu çözümleme sürecine dahil ederek metinde söylenmeyeni anlamaya çalışır. Bu açıdan, metinde ifade edilenin dışında ifade edilmeyen, gizli, (örtük) anlamların (doğallaştırılmış ideolojiler) kısaca söylenmeyenin analizi gerçekleştirilir. Bu doğrultuda, metindeki söylem üzerinde belirleyici etkileri olan çok çeşitli ve değişken imalar söz konusu olabilir. Bunlardan bazıları metnin bütünü içinde açık veya gizlenmiş şekilde hareket eden varsayımlar, gereklilikler ile bunların daha etkisiz ve masum biçimleri olan çağrışımlar ve iddialar olarak sıralanır. (Van Dijk, 1991, s. 111, 112; akt. Yalçiner, 2011, s. 163, 164).

Genel olarak eleştirel açılım söylem metnini belirli kavram ve söylemler çerçevesinde gruplandırır ve söz konusu gruplandırmalar altında vurgulanmak istenen başlıkları öne çıkarır (Wodak, 2001, s. 65, 66; akt. Yalçiner, 2011, s. 157, 158). Bu çerçevede gözetim kavramını analiz konusu olarak seçen bir çalışmada; göz, görme ve gözetim kelimelerinin geçtiği cümlelerden ziyade gözetimin belirli güç ilişkileri bağlamında temsil edildiği, iktidar, kimlik, toplumsal hareketlilik; suç, ceza, hukuk, hapisane, hastane, okul, sınav, doğum ve ölüm oranları gibi istatistikler, kurum, süreç ve genelgeler ile söylemdeki özne ve nesnelerin sıfatlandırılması, konumlandırılması ve özneler arası ilişkilerin boyutu gibi çok kapsamlı olgular ve kavramlar ele alınır.

Eleştirel söylem analizinin twitter uygulaması ‘*makro yapı analizi*’ ve ‘*mikro yapı analizi*’ olmak üzere iki ana başlık çerçevesinde işlemektedir.

1) “*Makro Yapı*”

a) *Tematik Yapı*

- *Paylaşılan gönderinin metni*
- *Gönderinin görseli*
- *Etiketler*

b) *Şematik Yapı*

i. *Durum*

- *Gönderinin anlatım dili (tweet içeriğinin anlatım dili)*
- *Ardalan bilgisi (tweet içeriğinin ardındaki ideolojik toplumsal ve sosyal kodlar)*
- *Bağlam bilgisi (tweet içerisindeki söylemin oluşmasına etken olan olay veya konu)*

ii. Yorum

- *Haber kaynakları*
- *Olay taraflarının olaya getirdikleri yorumlar*

2) Mikro Yapı

a) *Sentaktik Çözümleme*

- *Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması*
- *Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması*

b) *Bölgesel uyum*

- *Nedensel ilişki*
- *İşlevsel ilişki*
- *Referanssal ilişki*

c) *Sözcük seçimleri: metafor, metonim, yan anlam vb.*

d) *Haber Retoriği*

- *Fotoğraf*
- *İnandırıcı bilgiler*
- *Görgü tanıklarının ifadeleri” (Umuñç, 2019, s 60, 61)*

Makro çerçevede genel söylemsel inşâ yorumlanır, akabinde mikro analiz twitter içeriklerinin kapsamlı çözümlenmesine odaklanır (Umuñç, 2019, s. 61).

Türkiye’de twitter dilinin eleştirel söylem bilimi çerçevesinde yorumlanması, nefret söylemi, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, mültecilik, İslamofobi, siyasi söylem, gibi başlıklar dahilinde gerçekleşmektedir. Yurt dışında yapılan çalışmalarda ise aşırıcılık, (Müslüman) şiddet, mülteci, göçmen, cinsiyetçilik, milliyetçilik ve twitter dilinin etkinliği konularının yoğunlaştığı görülmektedir (Umuñ, 2019, s. 62, 67).

İKİNCİ BÖLÜM

GÖZETİM KAVRAMI VE COVID-19 PANDEMİ SÜRECİ ÇERÇEVESİNDE: BİYOPOLİTİK GÖZETİM

2.1. Siyasallaşmış Bir Kavram Olarak Gözetim

“Komplo teorisi, sanki entelektüel müstehcen bir söz haline geldi: İnsanlar gerçekte neler olup bittiğini düşünmenizi istemedikleri zaman böyle diyor. Komplo teorisi söylemi, dünyanın nasıl işlediğine dair bir anlayışı engelleme çabasının bir parçasıdır”

Noam Chomsky

Görme ve görünür kılmaya yönelik siyasallaşmış bir terim olarak ortaya çıkan gözetim, insanoğlunun kendisi, tabiatı ve çevresinde gerçekleşen hadiseleri anlamlandırma ihtiyacının bir yansımasıdır. Söz konusu bireysel ihtiyacın kolektif iktidar mantığına sirayet etmesiyle anlamlandırma ihtiyacının yanı sıra konumlandırma, tasnif ve etkisizleştirme gibi ihtiraslar da gözetimin doğasına dahil olmuştur. Gözetim, insanoğlunun dilsel müktesebat kazanmasıyla birlikte görüleni dilsel alana hapsederek belirli kod ve simgelerle somutlaştırmıştır. Bu durum gözetimin siyasallaşma sürecini başlatmıştır. İktidarlar siyasallaşmış bu görme eylemlerini, toplumsal tahakküm araçları olarak diğerlerini denetim altında tutmak için kullanagelmıştır.

“Bir şeyi gördükten hemen sonra, aynı zamanda kendimizin görülebileceğini de fark ederiz. Karşımızdakinin gözleri bizimkilerle birleşerek görüneneler dünyasının bir parçası olduğumuza bütünüyle inandırır bizi. Karşıdaki tepeyi gördüğümüzü kabul edersek o tepeden görüldüğümüze de kabul etmemiz gerekir” (Berger, 2018, s. 9).

Gözetim kavramı ilk olarak 18. Yüzyıl sonlarında insanların durum, eylem ve birbirleriyle olan ilişkilerini takip etmek için kullanılmıştır. Kişiye fark ettirilmeden

yapılan bu gözetlemenin amacı gözetleyen merciye, bireylerin hareketliliği konusunda bilgi vermektir (Clarke, 2005). Ancak iktidar ve toplum açısından gözetim olgusunun tarihi çok daha eskilere gitmektedir. Dolgun'a göre görme ve denetleme anlayışı çerçevesinde hareket eden gözetim olgusu, ulus devletler veya modern yaşam ile birlikte ortaya çıkmış bir terim değildir. Tarihin ilk dönemlerinden bu yana dini kurumlar, kabile toplulukları ve ilkel devlet yapılanmaları kitleleri baskı ve denetim altında tutmak için bu yöntemle başvurmuşlardır. Bu açıdan gözetim, insanların bir araya gelmesiyle birlikte ortaya çıkan toplumsallık diğer bir deyişle insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Gözetimin bu tarihsel arka planını göz ardı ederek gözetlemenin tarihini ulus devletler ve çağdaş toplum yapısıyla ilişkilendirmek modern tarihin başlangıcını Avrupa uluslarının tarihine dayandıran mantığın bir ürünüdür. Gözetim tarihine yönelik bu yanılgının nedeni ise gözcülüğün salt bir şekilde teknolojik aygıtlar ve bunların etkileri ile birlikte anılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Görme ve denetlemeye yönelik ortaya çıkan bu bilgi kirliliği sosyal bilimcilerin gözetim gerçeğini tarihsel boyutuyla kapsamlı bir şekilde ele almalarını zorlaştırmaktadır (Dolgun, 2015, s. 37,38).

Tarihsel süreçte yönetmenin ve denetimin zorunlu bir ögesi olarak ortaya çıkan gözetim kavramı içinde bulunduğu tarihsel koşulların gerektirdiği şekilde birçok boyutuyla karşımıza çıkar. Dolgun'a göre, ilk gözetim faaliyetleri toplumun kilise, imparator ve feodal beylere karşı sorumlu olduğu bir dönemde gerçekleşir. '*Pastoral gözetim*' olarak adlandırdığı bu evrede; gözetim pratikleri, bu güç yapısının toplumsal denetim ve boyun eğdirme taktikleri çerçevesinde gelişmiştir. İkinci dalga gözetim uygulamaları ise kapitalizm ve onun getirdiği uygulamalar dahilinde ortaya çıkar. Teknik ve bilimsel bilginin hâkim olduğu bu dönemde gözetim, otoritenin sağlamlaştırılması, işçilerin denetlenmesi ve bürokratik yapıların güçlendirilmesini kolaylaştırmıştır. '*Teknik gözetim*' evresi' olarak isimlendirilen bu gözetleme anlayışı, ulus devlet ve onun getirdiği ekonomik sistemin istikrarlı bir şekilde işleminin temelini oluşturur. Dolgun, günümüzde ortaya çıkan gözetim mantığını ise '*enformatik gözetim*' faaliyetleri şeklinde düşünür. Teknolojinin iletişim araçlarını dönüştürmesiyle ortaya çıkan enformasyon toplumunun temel karakteristiği olan bu

gözetim uygulamaları iktidarın otoriter bir kimliğe kavuşmasına yol açmaktadır (Dolgun, 2015, s. 40,41).

“Siber-uzayla birlikte, ulus-devletlerin coğrafi uzamsal oluşumları ortadan kalkarken; ulus-devletlere ait değerlerin yerini de çok daha küçük elektronik topluluklara ait değerler alıyor” (Dolgun, 2015, s. 198).

Gözetimin modern dünyadaki çok yönlü yapısını disiplinlerarası boyutuyla ele alan bir diğer düşünür David Lyon, gözetim olgusunun kavramsal çerçevesini günümüz teknik ve bilimsel gelişmelerinin temel olarak doldurur.

Gözetim gerçeğini rasyonalite, sınıflandırma ve bireycilik ekseninde tasavvur eden Lyon’a göre gözetim, daima iktidar ve onun gizli amaçları çerçevesinde hareket eder. Ancak buradaki iktidar salt bir şekilde siyasal bağlam ile sınırlandırılmaz. Modern dünya iktidarı siyasal zeminden toplumsal olana doğru kaymıştır. Bu açıdan özel şirketlerin müşterilerini takip etmesi veya okuldaki yönetimin öğrenciyi denetimi de gözetim olarak değerlendirilmelidir. Her ne kadar gözetleyen taraf imtiyazlı, gözetilen taraf edilgen olarak değerlendirilse de gözetim faaliyetleri her koşulda olumsuz bağlamıyla düşünülmemelidir. Gözetlemek bir anlamda, etkileme ve yönlendirme olarak yönetmek fiiline de vurgu yapar. Müspet bağlamıyla düşünüldüğünde gözetim, kitleleri yasaların ve toplumsal sorumlulukların gerektirdiği şekilde hareket etmeye de yöneltmektedir. Bu yönüyle gözetim faaliyetleri suçu ve suçluyu denetleyerek toplumsal düzeni sağlamaktadır. Ayrıca gözetim pratiklerinin doğrudan imtiyazlı kişilerin toplumun geri kalanını kendi çıkarları için denetlediği algısı da eksik ve hatalıdır. Bu duruma örnek olarak kişilerin sağlık, iş güvencesi, vergilendirme gibi idari açıdan önemli alanlarda gözetlenerek birey için en uygun yaşam koşullarının oluşturulmaya çalışılması verilebilir (Lyon, 2013, s. 13,33-37).

Lyon, gözetim gerçeğini modern hayatın bir gerekliliği olarak görür. Kişilerin doğumlarından itibaren başlayarak ölümüne kadar geçen sürede kayıt altına alınmalarını toplumsal düzenin bir zorunluluğu olarak değerlendirir. Foucault ise bu uygulamaları denetimin modern dünyadaki karşılığı olarak yorumlar. Bireyselleştirme teknikleri adını verdiği bu pratikler bedenin siyasal olarak kuşatılmasını ortaya çıkarır.

Böylece iktidar beden ve bedenle ilişkili her türlü eylemi nesneleştirerek mikro alana nüfuz eder. Devletin nüfus politikaları, vergilendirme, sağlık ve iş güvenceleri dahil olmak üzere her türlü uygulama kişilerin var olma nedenlerini anlamlı hale getirerek bireyin iktidar tarafından kapatılmasını meşrulaştırır.

“Kendine tabi kılınmış olanları tekdüze ve kitlesel bir şekilde dize getirmektense; onları ayırmakta, çözümlemekte, farklılaştırmakta, bu ayrıştırma süreçlerini gerekli ve yeterli tekilliklere kadar götürmektedir. Bedenlerin ve güçlerin hareketli, karışık ve yararsız kalabalıklarını, bir bireysel unsurlar çoğulluğu-ayrı küçük hücreler, organik özerklikler, genetik kimlikler ve süreklilikler, birleşmelerden oluşan kesitler halinde terbiye etmektedir. Disiplin birey ‘imal etmektedir’; bireyleri kendine hem nesne olarak hem de icraatının aracı olarak veren iktidara özgü bir tekniktir” (Foucault, 2019, s. 255,256).

Gözetim olgusunun kavramsallaştırılma süreci modern işletmelerin doğuşu ve askeri faaliyetlerin yoğunlaşmasıyla başlamıştır. Bu doğrultuda işletme yönetimi esasına dayanarak gözetim faaliyetleri üzerine yoğunlaşan ilk isim Karl Marx’ tır. Gözetimi emek gücünün sermayedarın denetimine girmesi şeklinde açımlayan Marx, gözetleme uygulamalarını yapılan işin belli bir sistem temelinde hareketi olarak değerlendirir. Diğer bir gözetim anlayışı da askeri alanda gelişmiştir. Liberal demokrasiler temelinde inşa edilen ulus devletin; toplumsal hareketliliği kontrol etme ve askeri gelişmeleri bürokratik bir zemine oturtulmasıyla gözetleme faaliyetleri aynı anda ortaya çıkmıştır. Askeri alandaki gözetimin temel savı savaş halinin akılcı bir şekilde yönetilmesi gerektiği ve bu yönetimin bürokratik ilkelere dayanan bir gözetim çerçevesinde olması gerektiğidir. Bu anlayış daha sonrasında tüm devlet kurumlarına sirayet ederek bireyselliğin geri planda kaldığı eş güdümlü bürokratik bir sistem ortaya çıkarmıştır. Bürokratik gözetim esas olarak Max Weber tarafından geliştirilmiş olsa da Pareto ve Masco gibi sosyologların etkisi büyüktür. Ayrıca askeri alandaki gözetim faaliyetleri barışın ve huzurun istikrarını sağlamakla da mükelleftir (Lyon, 2013, s. 76,77).

Karl Marx’ın ortaya koyduğu gözetim mantığı modern dünyanın işletme esasına dayalı gözetim ilkelerini andırması itibariyle önemlidir. Ancak bu faaliyetler

doğrudan gözetim kavramına vurgu yapmaz. Marx'ın ortaya koyduğu gözetim ilkeleri kapitalist denetimin modern talimleri olarak değerlendirilmelidir. Toplumsal denetim ve sınıfsal kamplaşma ekseninde; gözetim kavramına dolaylı bir şekilde vurgu yapan bir diğer isim Emile Durkheim'dir. Kamu yönetimi alanında çalışmalar yürüten Perri (David Ashworth)'ye göre, Durkheim'in '*suç teorisi*' güvenlik teması üzerinden gözetim faaliyetlerine vurgu yapar. Perri, suçun oluşmasını toplumsal eşitsizliğe bağlayan Durkheim'in kuramını gözetim faaliyetleri ile ilişkilendirir. Durkheim'a göre, sınıflar arasındaki gelir uçurumu karşıt sınıfların birbirlerini tehdit unsuru olarak görmelerine neden olmaktadır. Bu süreç güç ve hakimiyeti elinde bulunduran grubun güvenlik önlemlerini sıkılaştırarak suç tanımını genişletmesiyle devam eder. Böylelikle kendi güvenliğini sağlamaya çalışan üst sınıflar denetim faaliyetlerini nefsi müdafaa kaidesiyle meşrulaştırır. Perri, bu durumu kamusal alanda alt sınıfların etiketlenerek gözetim ve takip işlemlerine daha fazla maruz kalmaları şeklinde yorumlayarak; gözetim ve suç teorisi bağlamında ele alır. Gözetim faaliyetlerinin suç teması ile ilişkilendirilmesi modern dünyanın insan ilişkilerinde '*güven*' yerine '*gözetim*'i koyarak yarattığı yabancılar toplumunun tipik bir yansımasıdır (Lyon, 2013, s. 78).

Gözetim olgusunu ütopyik bir bağlam dahilinde açımlayan bir diğer isim George Orwell 'dir. Gözetim kavramının teorik çerçevesini ortaya koyan Orwell, gözetleme ve denetim uygulamalarını siyasal bağlantılarıyla ilişkili olarak işlemektedir. Gözetilmenin sınırlarını kapsamlı bir şekilde; kapitalist modern dünyanın ideolojik anlayışıyla ele alan düşünür, gözetim olgusuna yönelik kavram eksikliğini de gidermiştir. Her ne kadar gözetimin ulus devlet ve onun amaçlarıyla ilişkisi, Mosca, Pareto, Sorel ve Michels gibi düşünürlerin çalışmalarıyla ortaya konmuşsa da bu çalışmaları harmanlayarak popüler sahaya süren isim Orwell olmuştur. Bin Dokuz Yüz Seksen Dört adlı yapıtında gözetim kavramını '*Büyük Birader*' karakteriyle kişileştirerek gözetilme eylemini yaşamın olağan bir parçası olarak ele alır. Devlet aklının bir faktörü olarak hareket eden Büyük Birader '*retorik*' ve '*spin doctor*' hileleriyle totaliter devlet yapısını ayakta tutmaktadır (Orwell, 2019). Bu yönüyle devlet aygıtının tabiatında var olan baskı kültürünü bürokratik zeminde örgütlenmiş ideolojik araçlarıyla, kapsamlı bir çözümlemesini ortaya koyar. Kısaca Orwell, güç ve

hakimiyetin gözetim gerçeği altında somutlaştığı bir devlet modeli çizmektedir. Ayrıca, Hannah Arendt ve Giddens gibi teorisyenler de devletin kitleler üzerinde hegemonyasını Orwellyen teoride olduğu gibi gözetim faaliyetlerine bağlamaktadırlar (Lyon, 2013, s. 82,83).

Gilles Deleuze’de modern dünyanın temel karakteristiği olan gözetim olgusuna kayıtsız kalmamıştır. Deleuze’e göre gözetim kavramı modernitenin sirayet ettiği her şey gibi belirsiz, akışkan ve denetleyici bir kimlik kazanmıştır. Bu yönüyle dikey gözetimin yerine görünürlüğün her yerde olduğu herkesin gözetlendiği bir denetim toplumu ortaya çıkmıştır. Haggerty ve Ericson bu denetim toplumunun çalışma mekanizmasını ‘gözetleyici kümelenme’ tekniği ile bedene ait her türlü verinin elde edildiği, kopyalandığı ve tekrar aynı sürecin başa sardığı bir çerçevede değerlendirirler. William Staples ise eski dünyaya ait her türlü kurum, anlam ve sembolün ‘gözetim’ yardımıyla sorgulanabilir ve ulaşılabilir olduğunu belirterek bu anlayışı pekiştirmektedir. Böylelikle katı olan her şeyin akışkan bir hal aldığını bu durumun belirsizlik ve parçalanmayı beraberinde getirdiğini vurgulamaktadır. (Bauman & Lyon, 2018, s. 14).

Belirsizliğin hâkim olduğu postmodern dünyada görme açısının dışında olan her şeye kuşku ile yaklaşılmaktadır. Bauman’ın gözetim toplumuna yönelik bu iddiası sadece kitleler için değil iktidar ve onun bürokratik yapısını da kapsamaktadır. Görünürlük insanları ve iktidarı şüpheli olma durumundan kurtarmaktadır. Modern dünyanın gerekliliklerini, “*Fiziksel, sosyal ve ruhsal çıplaklık*” olarak tasvir eden Bauman, iktidar ve onun güç kullanım alanını da görünür kılmaktadır (Bauman & Lyon, 2018, s. 43).

Ayrıca klasik panoptikonun amacını, modern dünya insanı için bir ihtiyaç haline geldiğini, gözetimin denetimden uzak bir anlayış çerçevesinde kanıksandığını belirtmektedir:

“Bir yandan, eski panoptik tuzak (‘ne zaman bedeninizi izlendiğinizi asla bilemezsiniz ve dolayısıyla zihninizde sürekli izlendiğiniz düşüncesini barındırırsınız’) yavaş yavaş ama devamlı ve görünüşe göre durdurulamaz bir şekilde neredeyse genel bir

uygulama halini alıyor. Öte yandan, eski panoptik kâbus ('hiçbir zaman yalnız değilim') şimdilerde 'bir daha asla yalnız kalmama' ('terk edilmeme, görmezden gelinmeme ve ihmal edilmeme, damgalanmama ve dışlanmama') umuduna dönüşüyor; ifşa edilme korkusu fak edilme hazzı tarafından bastırılıyor" (Bauman & Lyon, 2018, s. 36).

Modern gözetim teorilerini anlamak için sosyolog Jacques Ellul'un çalışmaları önem arz eder. Ellul, gözetimin teknolojik boyutunu Weberyen bakış açısıyla (sonuçlardan ziyade araçlara vurgu) ele alır. Tekniğin toplumsal hayata mirasını, yaşam pratiklerinin daha fazla gözetime maruz bırakılması şeklinde açıklar. Bu doğrultuda sürekli genişleyen teknik bilgi polis faaliyetlerine de yansımış, polislik mesleği teknolojikleştirilmiştir. '*La technique*' adını verdiği bu polislik eylemleri daha fazla denetim ve iktidar gücü ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Gary T. Marx'ın sivil polis faaliyetleri ve Oscar Gandy'nin bilgi ekonomisi üzerine yapmış olduğu gözetim çalışmaları da Ellul'un yansımalarını taşır. Ellul'un gözetim uygulamalarına yönelik etkileri bununla da sınırlı kalmaz. Her ne kadar Marx tarafından Langdon Winner'ın '*fonksiyon sünmesi*' kavramı üzerinden DNA parmak izi ile bağlantılı olarak kullanılmış olsa da '*gözetim sünmesi*' de Jacques Ellul çalışmalarıyla ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu teknik günümüzde kullanılan dijital kimlik kartı sistemlerinin oluşturulmasında kullanılır (Lyon, 2013, s. 81,82).

Ellul, modern devletin iktidar alanını teknolojinin gözetim becerisiyle ilişkilendirir. Bu yönüyle Ellul'un çalışmaları günümüzün gözetim uygulamalarının teknik altyapısını ortaya koyması bakımından önemlidir. Her ne kadar gözetimin pratik doğasına ilişkin yapılan bu çalışmalar gözetim gerçeğine yönelik doyurucu veriler sunsa da gözetime asıl ve en önemli niteliğini kazandıran kişi olarak İngiliz toplum reformcusu Jeremy Bentham belirlemektedir. Bentham, gözetimi iktidarın yapısal dönüşümüyle ilişkilendirerek görme eylemini otoritenin uyum ve uysallaştırma aracı olarak tasavvur eder. Öyle ki panoptikon tasarısı altında kişileştirdiği iktidar erkini tüm zaman ve mekanlara hakimiyet kurmakla görevlendirir. Buradan yola çıkarak modern dünyayı bütün kurum ve işleyişle '*büyük bir göz altı*' olarak nitelendiren Michel Foucault ve teorileri daha kapsamlı bir şekilde işlenecektir.

Ayrıca Bentham'ın panoptik tasarısı, bu tasarının etken ve edilgenleri gözetimin tahakküm niteliğiyle ele alınacaktır.

2.1.2. Gözetimin Kurumsallaşması: Panoptikon Model

Sosyal kontrol mekanizması olarak 18. Yüzyılın sonlarına doğru Jeremy Bentham tarafından '*bütünü gözetlemek*' anlamında kavramsallaştırılan panoptikon, çağdaş iktidar tekniklerini anlamak adına önemli bir çerçevedir. Bir hapishane modeli olarak tasarlanan panoptik modelin mimarı Samuel Bentham iken, bu yapının içindeki düzen ve işleyiş mekanizmalarını temellendiren, kardeşi Jeremy Bentham'dır. Prens Potemkin tarafından 1780 yılında gemi mühendisi olarak Rusya'ya davet edilen Samuel Bentham'ın buradaki çalışanların verimsizliğinden esinlenerek tasarladığı bu denetim mekanizması günümüz yönetim ve gözetim ilkelerinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Bentham, Watkin, Werret, Çoban, & Özarlan, 2019, s. 78).

Jeremy, panoptik modeli merkezi bir gözetleme kulesi ile çevresinde halka halinde dizilecek olan hücrelerin her birinin bu kuleye açılacak bir kapısı ve arka cepheden ışık alacak bir penceresinin olması şeklinde tasarlamıştı. Buradaki amaç, gözetleme kulesindeki muhafızın hücrelerdeki tutsakların hareketlerini arkadan gelen ışığın etkiyle görebilmesini sağlamaktı. Ayrıca muhafız kulede olmadığı zamanlarda bile hücrelerdeki mahkumların kuledeki otoritenin kendilerini gözetlediği hissini canlı tutulmasıydı. Jeremy, bu hapishane tasarısı ile suçluların kendi üzerlerindeki denetim ve sorumluluk hissini en üst seviyeye çıkarmalarını arzulamıştı. Cezalandırmaktan ziyade mahkumları görünür kılarak sınırlandıran bu mimari yapı dışardan herhangi müdahaleye gerek duymadan mahkumların '*gözetilme belirsizliğiyle*' kendilerini disipline ederek; itaat etmelerini kolaylaştıracaktı (Bentham, Watkin, Werret, Çoban, & Özarlan, 2019, s. 14,20).

Bentham, gözetim tekniklerinin sadece hapishane ile sınırlandırılmayacağını bu işlevsel mimari yapı ve düşüncelerin aylıklık ve tembellik yapan fabrikalardaki çalışanlar üzerinde; çevresindeki insanlara zarar verebilecek tımarhanedeki deliler ile

hastane ve okul gibi kamusal kurumlarda da işlerin istikrarlı bir şekilde yürümesi için uygulanabileceğini öne sürmüştür. Panoptik gözetim mantığının, yönetimlerin kitleleri denetimin sağlanması adına yaptığı ekonomik harcamalar konusunda da rahatlatacağını savunan toplum reformcusu, gözetmenin kurumsallaşmış, saygın, yetkeci devlet kurumları ortaya çıkaracağını salık vermektedir. (Bentham, Watkin, Werret, Çoban, & Özarslan, 2019, s. 59,75).

Bentham'ın panoptikon tasarısı toplumsal baskı ve denetim aracı olarak işlev görmektedir. Ancak bu tasarımın asıl niteliği panoptik tahakküm konseptinin normalleştirici yönüdür. Kişilerin gözetilme hissini içselleştirerek bizzat kendisinin gözcüsü olduğu bir anlayıştan neşet eden akılcı tasarı, gözetilmenin meçhullüğünü kullanarak itaat sorununu çözmektedir (Rigel, Batuş, Yücedoğan, & Çoban, 2005, s. 133). Bu anlayıştan yola çıkan Crary, görme ve görmeye ilişkin soruların daima insan bedeni ve toplumsal iktidarın işleyişiyle ilgisi olduğunu savunarak insan bedeni ve insan bedenini hapseden kurumsal ve kamusal alanların insani statüyü belirlediğini iddia eder (Crary, 2004, s. 15). Bu bakımdan Benthamcı gözetim tekniklerinin bireyi biçimlendiren yönüne dikkat çekmeye çalışır.

Lyon'a göre gözetim olgusunun yapısal çerçevesinin anlaşılması için Bentham'ın panoptikon modelini esas almak doğru bir başlangıç olacaktır. Lakin bu modelin ortaya koyduğu gözetim şemasının belli tarihsel ve mantıksal sınırlarının olduğunu, günümüz dünyasını anlamak için elektronik panoptikon ve süperpanoptikon gibi modellerin yanında sinoptikon ve polioptikon gibi çeşitlerinin de dikkate alınması gerektiğini ifade eder. Diğer yandan akışkan gözetim dünyasında, görünürlüğün kapsamına giren ve gözetildiğinin farkında olan kişinin, iktidar mekanizmasının sınırlamalarının sorumluluğunu da üstlendiğini açıklar (Bauman & Lyon, 2018, s. 66,67).

Bauman, Lyon'a katılmakla birlikte panoptik tekniklerin tamamen köhnediği savını kabul etmez. Panoptikonun toplumun dışına itilmişlere yönelik bir gözetim mantığı çerçevesinde hareket ettiği tezine atıfta bulunarak görüşlerini açıklar;

“Bana göre, panoptikon hala hayatta ve iyi durumda. Aslında Bentham'ın, hatta Foucault'nun hayal bile edemeyeceği kadar güçlendi (elektronik olarak zenginleştirildi, "sayborglaştı"); ama bu yazarların kendi zamanlarında inandığının aksine, tahakkümün evrensel kalıbı veya stratejisi olmaktan çıktığı kesin; hatta en temel veya en sık kullanılan kalıp veya strateji olduğunu bile söyleyemeyiz. Panoptikon toplumun "zapt edilmesi güç" kısımlarına, yani hapisanelere, kamplara, psikiyatri kliniklerine ve Erving Goffman'ın kullandığı anlamda diğer "tam gözetim kurumları"na kaydı ve oralarda sınırlı kaldı. Bu kurumların günümüzde nasıl işlediği, Loic Wacquant tarafından harika bir şekilde kayıt altına alınmış ve bana göre eksiksiz bir biçimde açıklanmıştır. Diğer bir deyişle, panoptikon benzeri pratikler, işe yaramaz sayılan ve kelimenin tam anlamıyla "dışlanıp" borçlu taraf olarak ayrılmış insanlar için mekanla da sınırlıdır. Bu kurumların mantığında yatan temel amaç mekanlar içinde bedenlerin faydalı bir iş için kullanılmasından ziyade, gittikçe güçsüzleştirilmesidir” (Bauman & Lyon, 2018, s. 70).

Bauman'ın panoptik pratiklerin denetimin ve gözetimin evrensel taktikleri olmaktan çıktıkları inancına karşılık Lyon, postmodern dünyada gözetim olgusunun toplumsallaştığını dile getirerek; gözetim kavramının anlam kaymasına uğradığını savunur. Lyon'a göre Orwellyen kontrol mekanizmasının ürettiği korku kültürünün devlet gözetimi ile ilişkisi ortadayken postmodern dünyada bu korku kültürünün ortadan kalktığını, gözetimin devlet bürokrasisinin sınırlarını aşarak, olağan toplumsal kanallara kadar sızdığına dikkat çeker. Devlet, günlük yaşamın izlenmesinde hala etkin bir rol oynar; fakat bu izlenme devasa gözetleme verilerinin içindeki sadece bir alanı temsil eder. Bu nedenle gözetlemenin bu denli toplumsallaştığı postmodern dünyada panoptik pratikleri anımsatan ‘gözetim devleti’ terimi yerine karmaşık gözetim ilişkilerinin olduğu ‘gözetim toplumu’ teriminin kullanılmasının daha doğru olacağını düşünür (Lyon, 2006, s. 68,69).

Panoptikon modeline temel teşkil eden fikirleri, mutlakiyetçi Rus yönetim kültürü ile ilişkilendiren siyaset bilimci Simon Werret, Foucault'ın iddia ettiği gibi gözetim olgusunu yeni bir iktidar simgesi olarak görmez. Werret'e göre panoptikon, seküler bir araç olarak aylak Rus köylüsünü çalışma prensiplerine ayak uydurmaya yöneltmekte, bu doğrultuda yapmış oldukları işe kutsiyet atfetmelerini sağlamak için

panoptikon şemasına kilise mimarisini eklemleyen uygar ve üretken Rus aristokrasisinin kurnazca bir ürünüydü. Buradaki sistematığın temel işlevini toplumsal kimliğin mekânsal bir yapı tarafından betimlendiği varsayımına dayanarak, aylak ve disiplinsiz işçileri çalışma prensiplerine alıştırmak olarak açıklar. Gözetimin bu yapı içerisindeki amacını da bu bağlamla ilişkilendiren Werret, panoptikon modelinde tasvir edilen kuledeki gardiyanın, Tanrı'nın sınırsız bilgisiyle bezenmiş gözetim tahakkümüne gönderme de bulunduğunu ifade eder. Ayrıca Bentham'ın panoptikon hapisanesinin temel ilkesini '*görünmeden görmek*' olarak açıklayarak gözetlemenin zaman ve mekanla sınırlanamayan gerçek varoluşun sınırsız imkanlarıyla birleştirir (Bentham, Watkin, Werret, Çoban, & Özarlan, 2019, s. 99,108).

Gözetim mantığına dayanan panoptikon tasarısını sermaye iktidarının bir yansıması olarak değerlendiren Çoban, kapitalizmin dijital teknolojileri kullanarak disiplin ve cezalandırma esasına dayanan hapisane düzeneğini bütün yaşam sahalarına yaydığını ifade eder. Çoban'a göre modern gözetim, üretimin istikrarını sağlarken aynı zamanda sermayenin himayesi esasına göre düzenlenmiş güvenlik toplumları inşa eder. Söz konusu güvenlik toplumlarında Bentham'ın mimari tekniğin denetimi sağladığı anlayışının zaman aşımına uğradığı, bunun yerine teknolojik araçlarla gözetimin gerçekleştiği akışkan gözetim bir iklimden bahseder. Göz duyusunu kapitalizmle ilişkilendirerek, görme eylemini bir baskı aracı olarak nitelendiren Çoban, söz konusu baskının yaşam dinamikleri içerisinde doğallaştırılarak insanlara tek gerçeklik/olanak olarak sunulduğundan yakınıır. Beyaz şiddet olarak tanımladığı bu baskı biçiminin özellikle alt sınıflara mensup kitleler üzerinde yoğunlaştığını, alt sınıfların yaşam alanlarının imara açılmasıyla gözetim pratiklerinin daha işlevsel hale geldiğinden söz eder. Böylelikle kapitalizme tehdit oluşturabilecek muhalif bir direnişin de bu sayede bertaraf edildiğini konu alır. Kısaca, Çoban panoptikon tasarısını kentsel dönüşüm projeleri ile ilişkilendirir. Kentsel dönüşüme tabi tutulan bölgelerde yaşayan insanların belli sınırlar içinde inşa edilmiş kontrol edilebilir konutlara yerleştirilmesiyle, söz konusu insanların sistemden kaynaklı yoksunluklarının ortaya çıkarabileceği karşı enerjinin (intikam hissinin) denetiminin de kolaylaştığını belirtir. (Bentham, Watkin, Werret, Çoban, & Özarlan, 2019, s. 111,114).

Modern dünya iktidarları, panoptikon tasarısındaki aydınlatma düzeneğini tüm yaşam sahaları üzerine çevirmiştir. Elektronik gözetim sistemleri ile her an her yerde gözetim altında tutulan insanların özel yaşam alanları hızlı bir şekilde piyasalaşmaktadır. Söz konusu piyasalaşma mantığını gözetim iktidarıyla ilişkilendiren Özarşan'a göre gözetim tahakkümü, devlet ve özel sermaye arasında paylaşılmıştır. Elektronik gözetim sistemlerinin kurulması için ortaya çıkan finansal sıkıntılardan kaynaklı, devlet bu sistemlerin kurulması görevini özel şirketlere havale eder. Buradaki iktidarın dağıtılması sorununa değinen Özarşan, elektronik gözetim sistemleri aracılığıyla toplanan verilerin özel şirketler elinde hangi amaçlar doğrultusunda kullanılacağı sorununa değinir. Ayrıca söz konusu sistemlerin nereye kurulacağı ne kadar sayıda ve ne tür bir sistem kullanılacağı bilgisinin de bu şirketlerin elinde olduğunu ekler. Sosyo-ekonomik standartları iyi olan semtlerde söz konusu sistemlerin hırsızlık vb. olayların daha fazla yaşandığı varsayımıyla yerleştirildiğini, benzer standartlara sahip olmayan banliyölerde ise gözetim sistemlerinin toplumsal denetimin sağlanması anlayışıyla kurulduğunu vurgular. Bu açıdan elektronik gözetim sistemlerinin toplumsal eşitsizliği beslediği sonucunun ortaya çıktığını açıklamaya çalışır (Bentham, Watkin, Werret, Çoban, & Özarşan, 2019, s. 148,149).

Benthamcı gözetim şablonunu zaman ve mekân perspektifinden yorumlayan bir diğer isim Byung Chul Han'dır. Han'a göre bütün bir yerküre panoptik duruma doğru ilerlemektedir. Dijital çağ, Bentham'ın tasarladığı şekliyle içeriği dışarıdan ayıracak bir duvarın varlığını ortadan kaldırmış, gözetilenlerin birbirlerinden yalıtılmışlık durumunu tersine çevirmiştir. Bentham'ın özgürlüğü sınırlandıran panoptik teknikleri yerini, kendini gönüllülük esasına göre panoptik bakışa teslim eden bir anlayışa bırakmıştır. Google ve sosyal ağlar bu yeni panoptik bakışın modern hapishaneleridir. İnsanlar dijital panoptikonların hem kurbanı hem de failleridir. Han, Bentham'ın ortaya attığı merkez ve çevre ayrımının da dönüştüğünü ileri sürerek modern toplumun topyekûn dijital bir hapishaneye evrildiğini düşünmektedir. Söz konusu hapishanedeki mahkumları belli bir merkezden aydınlatmaya gerek yoktur. Çünkü bu hapishanede insanlar belirli bir açıdan gelecek ışıktan ziyade çevresindeki herkes tarafından her yan ve açıdan ışığa boğularak görünür kılınmıştır (Han, 2019, s. 67,72).

Bentham'ın panoptik hapishanesi iktidar gücünün somut biçimini temsil eder. Bu yönüyle Bentham Nietzsche'nin iktidar temasına yakın bir anlayış ortaya koyar. Nietzsche'ye göre, (2020) mimari tasarım ve iktidar teknikleri birbiriyle ilişkilidir. İktidar salt bir şekilde baskı üretmez, aynı zamanda yeni perspektifler ve biçimler ortaya koyar. Bu, iktidarın akışkan (tüm zaman ve mekanlara sızması) özelliğidir. Nitekim Nietzsche, mimarın her zaman iktidarın etkisinde olduğunu savunarak güçlü olanın mimara ilham kaynağı olduğunu belirtir. Buradaki güç, iktidarı temsil eder, güç, yeni biçimler ortaya çıkararak kendini bu biçimler aracılığıyla ilan eder. Böylece iktidar sınırlı olan etkinliğini, mekânı tasarlayarak sürekli hale getirir (Han, s. 35). Buna binaen Nietzsche, iktidarı sadece somut bir yönlendirme olarak görmez. İktidar anlam içeren her şeydir. Bentham'ın panoptik tasarısı da tahakkümü, mekanlar aracılığıyla görünür kılarak bir anlamda bu *mana* üretim sürecini beslemektedir.

Nietzsche:

“Mimari, ‘gücü’ form aracılığıyla ifade etmenin bir yoludur” (Han, 2020, s. 35).

2.1.3. Bedenin Gözetimi: Biyo-İktidar

Gözetim olgusunu; kodlama, nüfus politikaları, bireyselleştirme, istatistik gibi kavram ve belirlenim ilişkileriyle içkin bir şekilde değerlendiren bir diğer isim Michel Foucault'dur.

Foucault'ya göre iktidar teması geleneksel Marksist anlayışla çözümlenemeyecek kadar karmaşık ilişkiler ağına sahiptir. İktidar, salt bir şekilde toplumdaki hegemonik kast ilişkileri, devlet aygıtının işleyiş sorunu, yönetici sınıfı gibi değişkenler esas alınarak gerçekçi bir açıklamadan uzaklaştırılmıştır. Bununla

beraber iktidar mantığının yapısalcı ekolün dilbilimsel, göstergebilimsel şekliyle, sadece ‘gösteren’ düzeyinde bir yöntemle açıklığa kavuşturulmasının da mümkün olmadığını belirtir. Marksist çözümlemenin iktidar kavramını ideolojik bir çerçeveye sıkıştırmaya çalıştığını, yapısalcı ekolün ise iktidarı akademik bir düzleme indirgediğini savunur (Foucault, 2019, s. 50,51).

Foucault, iktidarın tahakküm çerçevesini/mantığını pozitif ve negatif işleyiş olarak iki bölüme ayırır. Bunlardan negatif iktidar, statükoyu korumak adına baskıcı aygıtların işlevsel olmayan tekniklerine başvurusuyla sivrilmektedir. Söz konusu aygıtlar genel olarak beden üzerinde fiziksel bir cezalandırma biçiminde kendilerini tasarlamaktadır. Otoritenin sağlamlaştırılması esas alınarak yapılan bu klasik iktidar tekniği 18. yüzyılın sonu itibarıyla dönüşüme uğrayarak yerini pozitif iktidar teknolojilerine bırakmıştır. Pozitif iktidar, negatif iktidarın bireyi belirli bir zaman ve mekân dahilinde öldürme, ‘yok etme’ hakkını, ‘yaşam üzerinde iktidar’ anlayışıyla değiştirerek, iktidar ilişkilerinin yaşamsal tüm alanlara sirayet ettiği bir işleyiş ortaya çıkarmasıyla bilinmektedir. Kodlamanın, istatistiğin, kısaca tek tek bireysel belirlenimin ön planda olduğu pozitif iktidar, kendi tebaasına nispi bir özgürlük alanı açmasıyla negatif iktidar uygulamalarından farklılaşmaktadır. Buradaki özgürlük çerçevesi negatif iktidarın basit anlamda ‘itaat’ nosyonunu ‘direniş’ dinamiğiyle değiştirerek tahakkümün gizil mantığını yaşamın tüm alanlarına dağıtmakla öne çıkmaktadır.

Foucault, söz konusu yeni iktidar kipini biyo-iktidar olarak tanımlar, biyo-iktidar, insan edimlerinin tümüyle kontrol edilmesi anlayışına göre hareket ederek bedensel olan her şey üzerinde taktiksel, disiplinci yönlendirmeler şeklinde kendini gösterir. İnsan eylemlerinin iktidar mantığının gerektirdiği şekilde uysallaştırılması ilkesine göre, bedensel aktivitelerin tasarlanması, buna bağlı olarak verimli ve kabiliyetli iş gücünün ortaya çıkarılması esastır. Ayrıca bu tasarlanmış hareket çerçevesinin ekonomik denetim ağıyla bütünleştirilmesi de beden iktidarının amaçlarındandır (Foucault, 2020, s. 14,19).

Ortopedik iktidar (biyo-iktidar) belirli bir hedefe odaklı, kısa vadede sonuç almaya yönelmiş görünür klasik iktidar uygulamalarından farklı olarak davranışları,

ilişkileri, iletişimi ve eylemleri kodlayarak iktidar ilişkilerinin iletişim ilişkilerine eklemlendiği bir bağlamda işlevsellik kazanır. Anlam üretiminin bu amaçlı etkinlikler çerçevesinde hareket ettiği biyo-iktidar uygulamaları belirli mekanlar, değişken koşul, durum ve biçimler arasında iletişim şebekeleri kurarak, düzenli, uyumlu sistemler meydana getirir. Foucault, eğitim kurumları üzerinden biyo-iktidar anlayışını somutlaştırmaktadır:

“Örneğin, bir eğitim kurumuna bakalım: Bu kurumun mekânsal düzeni, kendi içsel yaşamını yönlendiren ayrıntılı düzenlemeleri, orada düzenlenen değişik etkinlikler, tanımlanmış işlevleri, yerleri ve yüzleriyle yaşamını o kurumda geçiren ya da orada birbirleriyle karşılaşan çeşitli bireyler; bütün bunlar, bir kapasite-iletişim-iktidar bloku meydana getirir. Burada, yeteneklerin ya da davranış biçimlerinin öğrenilmesini ve edinilmesini sağlayan faaliyetler, bir dizi düzenlenmiş iletişim (dersler, sorular ve cevaplar, emirler, öğütler, kodlanmış itaat göstergeleri, her kişinin ve bilgi düzeylerinin değerini gösteren farklılık işaretleri) aracılığıyla, ayrıca bir dizi iktidar süreçleri (dışa kapatma, gözetleme, ödüllendirme ve cezalandırma, hiyerarşi piramidi) aracılığıyla geliştirilir” (Foucault, 2019, s. 71).

İstikrarlı disiplinin esas alındığı bu iktidar temasının diğer bir aşaması bireyselleştirici pratiklerin ön planda olduğu; insan bedeninin bürokrasi, istatistik ve kamu kurumlarıyla tanımlandığı, hesaplandığı bir çerçevede işler. Nüfusun biyo-politiği olarak tanımlandığı bu müdahale anlayışına göre insanlar tek tek nüfus politikaları çerçevesinde kimliklendirilir, düzenlenir ve denetim/gözetim ağlarına eklemlenir.

“Disiplin aslında toplumsal gövdedeki en ufak unsurlara varıncaya kadar denetleyebilmemizi sağlayan, bizzat toplumsal atomlara, yani bireylere ulaşmamızı sağlayan iktidar mekanizmasıdır. İktidarın bireyselleştirme teknikleridir. Birini nasıl gözetlemeli, davranışını, tavrını, becerilerini nasıl denetlemeli, performansını nasıl pekiştirmeli, yeteneklerini nasıl çoğaltmalı, en yararlı olacağı yere onu nasıl yerleştirmeli?” (Foucault, 2019, s. 145).

Foucault, gözetim/disiplin iktidarını mikroskobik bir iktidar olarak açıklamakta ve bu iktidar mantığını yalnızca devlet ve onun unsurları olan yönetici sınıf ve tahakküm ilişkileri şeklinde tanımlanan klasik iktidar temasından ayırmaktadır. Mikro iktidarın stratejik kodlarının insan bedeninden davranışlarına kadar tüm insan edimlerinde kendisini gösterdiğini, bir anlamda insanın kendi sultasını yarattığı bir işleyişi somutlaştırmaktadır.

Biyo-iktidar mantığında bedeni ceza ile yıldırmanın yerini arzuların yaratılması, zevklerin kışkırtılması, bilginin üretimi gibi süreçler almış böylece görünen iktidar yerini insani olan her şeye daha derinden nüfuz eden soyut bir hakimiyet anlayışına bırakmıştır (Foucault, İktidarın Gözü, 2019, s. 51).

“Bize anlatılan ve özgür kılınmasına yönelik davet edildiğimiz insan, zaten kendi içinde, kendisinden çok daha derin bir itaat etkisinin sonucudur. İçinde bir ruh yaşar ve kendisine, iktidarı beden üzerinde gerçekleştiren hakimiyetin parçası olan bir varoluş sağlar. Ruh; politik bir anatominin etkisi ve aracıdır” (Han, 2020, s. 39).

Foucault biyolojik kapatılmayı liberal iktidar anlayışıyla ilişkilendirmektedir, liberal değerlerin statik iktidar mantığını dışarıda bıraktığını bununla beraber tutumlu yönetim ilkelerinin yerleştiği maskelenmiş bir tahakküm çerçevesi çizer:

“Bu yönetim sanatı tabii ki, mekanizmaları, etkileri ve ilkesiyle beraber bir yenilik teşkil ediyor. Ancak bu da belli bir noktaya kadar doğru, zira bu yönetim sanatının, geçen sefer bahsettiğim devlet aklını iptal ettiği, sildiği, ortadan kaldırdığı, ona dair bir Aufhebung yarattığı sanılmasın. Bu yönetim sanatı, ya da asgari yönetme sanatı, azami ve asgari arasında, asgariye daha yakın bir konumda yönetme sanatı aslında devlet aklını geliştiriyor ve bir anlamda güçlendiriyor. Devlet aklının sürdürülmesini, tüm hatlarıyla gelişmesini ve mükemmelleştirilmesini sağlıyor. Devlet aklına yabancı, dışarıdan gelen ve onu inkâr eden bir faktör değil, daha ziyade devlet aklının gelişme çizgisinde bir kıvrılma noktası. Kötü bir tabirle “içeride daha az devlet olmasının aklı”, devlet aklının düzenlenme ilkesi, ya da devlet aklının düzenlenmesinde daha az yönetim ilkesi, diyebiliriz” (Foucault, 2015, s. 25).

Liberal yönetim ilkeleri üretimi davranış biçimleriyle desteklemekte ve çalışmayı insan bedeninin bir işlevi olarak tasarlamaktadır. Gözetimin buradaki işlevini, başlangıçta bu içselleştirmiş davranış kalıplarını ‘izlemekle yetinme’ olarak açıklayan Foucault, olağandışı bir eylem yaşanmadığı sürece de baskı aygıtlarını devreye koymayan, kendi ifadesiyle toplumsal bir denetimhane modeli betimlemektedir.

Bentham’ın hapishane tasarısını modern yönetim uygulamaları temelinde yorumlayan Foucault, panoptikonun belli bir mekân ve kurum ile sınırlandırılmayacağını aksine bu siyasal formülün bir denetim ve gözetim mucizesi olarak yeni yönetim anlayışının özünü ortaya koyduğunu belirtir (Foucault, 2020, s. 18,19). Yeni yönetim, panoptik tekniklerin kapatma ve denetleme işlevini bir adım öteye taşıyarak kişilerin beden, ruh ve hareketlerini sayısallaştırarak görünür kılmaktadır. Bedene ait bu verilerin elde edilmesiyle insana dair bilinmezlik ve belirsizlik durumu ortadan kalkarken iktidarın oluşturmuş olduğu normlara göre koşullandırılmış öznel deneyim biçimleri ortaya çıkmaktadır. Söz konusu deneyim biçimleriyle kurulan bilinç ilişkisi, bireyi iktidar deneyiminin bir parçası haline getirmekte ve bireyin iktidarın kimlik arzını içselleştirmesine yol açmaktadır. İnsanlar buradaki iktidarın bilgi nesneleri olarak konumlandırılmışlardır. Onlara ait her türlü veri bilinmezlikleri ortadan kaldırırken uyum ve teslimiyetin insana daha fazla nüfuz etmesini kolaylaştırmaktadır. Gözetim iktidarı da gücünü bu bilgilerle beraber nesneleşen insanın hareketsizliğinden almaktadır. Nitekim iktidar karşısında edilgenleşen birey, iktidarın kendisi hakkındaki kodlarını referans alarak varoluşsal sancılarını anlamlandırabilmektedir.

“Tutumlarda genel bir dönüşüm, "zihin ve bilinçaltı alanına ait olan bir değişim” mi? Belki, ama daha kesin ve daha dolaysız olarak, bireylerin varlıklarını kuşatan iktidar mekanizmalarını uyarlamak üzere bir çaba; bunların her günlük davranışlarıyla, kimlikleriyle, faaliyetleriyle, görünüşte oransız olan hareketleriyle ilgilenmeyi üstlenen ve bunları gözetim altına alan aygıtların bir uyumu ve bir incelmesi; bir halkı meydana getiren bu gövde ve güç çoğulluğuna ilişkin başka bir siyaset” (Foucault, 2019, s. 131).

Foucault'nun disipline edici '*biyopolitika*' iktidarının dijital çağda '*psikopolitik*' bir zemine kaydığını savunan Chul Han göre, beden ve bedene ait olan her şey sayılarla ifade edilebilir istatistiksel bir yaşam formu şeklinde tasarlanmıştır. Nicelleştirilmiş benlik adını verdiği bu beden politikası; vücut sıcaklığı, kalori miktarı, kan değerleri, yağ oranı, kalp atış hızı gibi biyolojik bilgilerin dışında günlük yaşam pratikleri ve ruh hali gibi kişilere ait her türlü verinin özenle kaydedildiği bir şablon ortaya çıkarmıştır. İnsana ait hesaplanmış bu bilgilerin anlamdan yoksun bir yaşam biçimi ortaya çıkardığını salık veren Han, iktidarın gözetim baskısının veri fetişizmi ile zirveye ulaştığından yakınmaktadır (Han, 2019, s. 67).

Han, Foucault'nun gözetim iktidarında betimlemiş olduğu '*özgürlük*' temasının neoliberal iktidar pratikleri ile kronikleşerek iktidarın bizzat özgürlük olarak sunulduğu bir akıl tutulmasından bahseder. Akıllı iktidar olarak tanımladığı bu teknik dijital iletişim alanındaki gelişmelerle birlikte ele alındığında daha anlamlı hale gelebilmektedir. Öyle ki psikopolitika günümüz tahakküm anlayışının bilinç endüstrisi ile olan yakın ilişkisini açıklaması adına önemli bir denklemdir. Ayrıca Foucault'nun biyo-iktidarının dijital çağdaki uyarlaması olarak ele alınabilecek söz konusu iktidar tekniği sürekli bir şekilde yaşamı olumlu uyarlarla beslemesi buna bağlı olarak yaşam üzerinde daha fazla egemenlik kurması ve eş zamanlı olarak kitlelerin düşünme kabiliyetini manipüle etmesi açısından analitik, aktif bir iktidar uyarlamasıdır.

2.1.4. Üretim İlişkileri Bağlamında Marksist Gözetim

Gözetim mantığını ekonomik ilişkiler (altyapılar) ekseninde konumlandıran Karl Marx, gözetim ve takip faaliyetlerini üretici güçlerin sermayedar lehine disipline edilmesi çerçevesinde değerlendirir. Bu açıdan gözetim sistematığının işçiyi, üretilen mallar ve kendi emek güçlerine yabancılaştırması temelinde yorumlamakta, gözetimin doğasına yönelik temel nitelikte önermeler sunmaktadır.

Kapitalist üretim anlayışının vücut bulduğu fabrikalardaki iş gücünün hareketliliğini denetlemek için ortaya çıkan gözetim, verimliliğin önemli bir koşulu

olarak işlev görmektedir. Marx'ın gözetim eylemine yönelik ortaya koyduğu bu önerme, rasyonel yönetim pratikleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda belirli bir mekân ve zaman dahilinde bir araya getirilen işçilerin eş zamanlı olarak hareket etmeleri gözetim/yönetim sistematığının temel hedefini oluşturmaktadır. Ayrıca sermayedarın iş gücünü disipline etmek için denetim ve gözetim teknikleri uyguladığını, fabrikalarda üretimin gerçekleştirilmesinin dışında, gözetim ve denetim faaliyetlerinin de ayrı bir iş kolu olarak işlev gördüğünü ortaya koyar. Söz konusu gözetim faaliyetlerinin amacını ise işçilerin rastgele ve bağlantısız çalışma pratiklerini belli bir düzene oturtmak ve makinaların çalışma mekanizmalarına ayak uydurmalarını sağlamak olduğunu açıklar (Dolgun, 2005, s. 521,523).

Marx'ın söz konusu tespitleri her ne kadar yönetim pratikleri üzerine oluşmuşsa da gözetim olgusunun kavramsal çerçevesini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Marx'a göre emek ve sermaye arasındaki çekişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan gözetim ihtiyacı, sermayedarın faydacı anlayışının bir yansımasıdır. Ekonomik sistemin değişmesi sonucu olarak köleliğin ortadan kalkması buna paralel olarak kapitalizmin kendi içinde sistematik bir işleyiş kazanması gözetim ve denetim şebekelerini zorunlu kılmıştır. Görece olarak özgür olan çalışandan eski yöntemlerle faydalanamayan sermayedar, çalışma verimliliğini artırmak, düşük ücretlerle azami üretimi gerçekleştirmek, fabrikalardaki makinaların doğru kullanımını sağlamak gibi nedenlerden kaynaklı işçileri gözetleme ve denetleme ihtiyacı hissetmiştir. Söz konusu denetim ihtiyacı, emeğin disipline edilmesi adına yeni yönetim teknikleri ortaya çıkarmış, gözetim ise bu yeni yönetimin bir faktörü olarak işlev kazanmıştır (Dolgun, 2015, s. 89).

Marx'ın ortaya koyduğu savlar imalathanelerdeki üretimin azamileştirilmesi için modern üretim ve yönetim uygulamaları olarak Taylorizm ve Fordizm sistemlerini andırmaktadır. Bu sistemlerdeki standart ve kitlesel üretim, imalat dışında gözcülük faaliyetleri, seri ve akılcı üretim uygulamaları gibi ilkeler Marx'ın üretimin belli bir hiyerarşi ve yerleşmiş bürokrasi anlayışıyla özdeşlik göstermektedir.

2.1.5. Taylor ve Fayol'un Yönetim Anlayışı Çerçevesinde Gözetim Faktörü

Marx'ın gözetim anlayışı sermaye birikiminin gerçekleşmesi esasına dayalı olarak fabrikalardaki işçilerin eş zamanlı olarak hareket etmesi üzerine temellenmiştir. Marx'a benzer bir gözetim anlayışı da verimliliğin bir unsuru olarak gözetleme işini, üretim ilişkilerinin dışında ayrı bir eylem biçimi olarak değerlendiren Frederick Winslow Taylor ve Henry Fayol tarafından geliştirilmiştir.

Gözetim anlayışını işletmelerin çalışma mekanizmasıyla içkin bir şekilde ele alan Taylor ve Fayol'a göre gözetim akılcı yönetim uygulamalarının omurgasını teşkil eder. Marx'ın fabrikalardaki hiyerarşik yapılanmasını andıran kuramlarıyla: Uzmanlaşmış iş bölümü, eş güdümlü hareketlilik, belli bir alanda yoğunlaşma gibi süreçleri gözetlemenin akılcı işleviyle açıklamaktadırlar. Sonuç itibarıyla, işletmelerin kendi iç mantığının gerektirdiği şekliyle ele aldıkları gözetim kavramını analitik yönetimin temeli olarak nitelendirirler. (Dolgun, 2005, s. 523).

Taylor'un fabrikalardaki işçilerin çalışma prensiplerini inceleyerek geliştirdiği akılcı yönetim uygulamaları, çalışanlardan yeteri kadar istifade edilmediği anlayışı üzerine kuruludur. Buna dayanarak geliştirdiği gözetim teknikleri fabrikalardaki işlerin basitleştirilmesi ve rutine bağlanmasını kolaylaştıracaktı. Ayrıca bu fabrikalardaki tasarım ve planlama gibi süreçler uygulama ve işlemlerden ayrı tutulacak, yönetim işçiden bağımsız bir şekilde hareket edecekti. Günümüzde '*zaman ve hareket çalışmaları*' olarak adlandırılan bu bilimsel teknikler endüstriyel verimliliği arttırarak yöneticilerin daha fazla kâr etmesini sağlamıştır (Lyon, 2013, s. 58).

Taylor'un (1900) yönetim ilkeleri tüm Avrupa ve Amerika'daki fabrikaların çalışma prensiplerini etkiledi. Henry Ford bu yönetim anlayışını montaj hattı üretim mantığına uygulayarak daha da ileriye taşıdı. Ayrıca Lenin refah seviyesi yüksek sosyalist bir toplumun inşası için Taylor'un bilimsel yönetim ilkelerinin esas alınması gerektiğini ilan etti. Diğer yandan Taylor'un yönetim ilkelerine yönelik eleştirilerde ortaya atıldı. Bu eleştiriler genel olarak Taylor'un insanı güdüleyen birincil faktörün para olduğu ve çalışanların bireysel hareket ettikleri önermelerine yönelik olarak

geliştirilmiştir. Elton Mayo'nun Hawthorne çalışmaları ile işçilerin yönetimin ilgisini suistimal ettikleri ve güdülenme faktörünün çalışma grubu olduğunu ortaya koymaktaydı. İnsan ilişkileri yönetim okulunun da düşüncelerini şekillendiren bireyin dışlanma korkusu; ekonomik ihtiyaçların yanında sosyal ihtiyaçlar, sağlıklı iletişim gibi etmenler ekonomik beklentileri geride bırakmaktadır (Slattery, 2018, s. 171,173).

Taylor, işçilerin boş bırakılmaması (imalathanelerdeki üretimin aksamaması) için bilimsel yönetim ilkelerini 'gözetleme' mantığına dayandırmıştır. Bu doğrultuda sürekli bir gözetimin verimliliği artıracağını buna bağlı olarak fabrikalarda istikrarlı bir işleyişin ortaya çıkacağını haber verir. Ancak bilimsel yönetim ilkeleri olarak değerlendirilen söz konusu prensipler, Harry Braverman tarafından işçileri vasıfsız kılacağı nedeniyle eleştirilmektedir. Braverman, bu ilkelerin çalışanları bilgi, deneyim ve nitelikten yoksun bırakarak vasıfsız kılacağını iddia eder (Slattery, 2018, s. 173).

Bilimsel yönetim ilkelerine benzer bir çalışmada Fayol tarafından geliştirilmiştir. Fayol, '*Genel ve Sınai Yönetim*' adı altında topladığı esasları fabrikaların dışına taşıyarak tüm işletmelere uygulanabilecek bir taslak şeklinde tasvir eder. Diğer yandan, İşletmelerin birbirinden farklı işlevleri yerine getirdiğini, bu işlevlerin yerine getirilmesi sürecinde ortaya çıkan aksamaları da yönetim aciziyetine bağlar. Bu doğrultuda işlerin istikrarlı bir şekilde devam etmesi için sıkı kontrol ve gözetim faaliyetlerini zorunlu kılar. Eş güdümlü hareketlilik, iş bölümü, uzmanlaşma gibi verimlilik öğelerinin de buradaki gözetimin yardımıyla yerleşeceğini iddia eder. Nitekim gözetimin alt kademedan en üst kademeye kadar uygulanması gerektiğini savunan Fayol, disiplin ve hiyerarşinin önemine dikkat çeker (Dolgun, 2005, s. 528,529).

Dolgun, söz konusu sürecin sonunda işçilerin kendi düşünce, ihtiyaç ve isteklerinden uzaklaşarak edilgenleşmelerini ele alır:

"Böylece, çalışanlar giderek kendilerine ait isteklerden ve ruhtan soyutlanmakta, düşünceleri/ihtiyaçları ve hatta düşleri ellerinden alınmakta; içsel yaşantıları ise, ancak toplumsal sistemin karşılayabileceği arzuları üretecek şekilde 'toptan olarak yönetilmekte' ve programlanmaktadır" (Dolgun, 2005, s. 529).

2.1.6. Weberyen Bürokratik Gözetim

Akılcı yönetim uygulamaları çerçevesinde görme ve denetleme anlayışı üzerine yoğunlaşan bir diğer isim Max Weber'dir. Ortaya koymuş olduğu '*demir kafes*' kuramı ile gözetimin salt bir şekilde işçi ve işveren arasındaki ilişkiyle sınırlandırılmayacağını savunarak Marx'tan ayrılmıştır. Weber'e göre gözetim bürokratik devlet işleyişinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış, bürokrasi, siyaset, hukuk gibi üst yapılardan, ekonomik ilişkilerin cereyan ettiği alt yapılara sirayet etmiştir. Kapitalist üretim ilişkilerinin bu bürokratik sistemin bir sonucu olduğunu ortaya koyan Weber, gözetimin de bu ilişkilerin bir unsuru olarak işlev gördüğünü belirtir. Gözetim kavramını, rasyonel yönetim uygulamalarının vazgeçilmez bir faktörü olarak değerlendirirken bireyselliğin ve buna bağlı her türlü edimin söz konusu gözetimin yardımıyla, kurallar ve yönetmelikler tarafından işgal edildiğini ileri sürer (Slattery, 2018, s. 41,47).

Weber'e göre bürokratik işleyiş modelinin etkinlik ve verimlilik açısından kusursuz olmasının nedeni, üzerine inşa edildiği akılcı yönetim uygulamalarından ileri gelir. Bilgiye dayalı akılcı uygulamalar insan davranışlarının bütünüyle kurumların amaçları doğrultusunda düzenlenmesini öngörür. Bu yönüyle '*performans gözetimi*' çerçevesinde ele aldığı gözetim pratikleri, dağınık hareketliliği, akılcı, hesaplanmış, ölçülü toplumsal faaliyetlere dönüştürür. Diğer yandan hesaplanmış ve kurallı yönetmeliklerin kişiden bağımsız bir şekilde işlediğini, bu durumun verimliliği arttırmanın yanında toplumsal denetim ve gözetimi de garantilediğine dikkatleri çeker (Bauman & Lyon, 2018, s. 72,73).

Weber'in 'İdeal tip' olarak kavramsallaştırdığı '*bürokrasi*' teorisi, Foucault'nun iktidar ilişkilerinin insan ilişkilerine eklemlediği '*bireyselleştirme*' önermesini hatırlatmaktadır. Detaylandırılmış kayıt sistemi ile akılcı/hesaplanmış düşünce ve eylemlerin organizasyonunun üretim ve verimliliğini arttıracağı, görevler hiyerarşisiyle örgütsel hedeflerin gerçekleştirilmesi için çok sayıda çalışanın eşzamanlı bir biçimde koordine edilmesi, uzmanlaşmış iş bölümü gibi bazı teknik ayrıntılar bu iki yaklaşımın ortak paydalarıdır.

2.1.7. Giddens'ta Modernizmin Bir Boyutu Olarak Gözetim

Anthony Giddens gözetim kavramını, sınıf çekişmeleri, akılcı yönetim uygulamaları, bürokratik işleyiş gibi bağlamların dışında ele alır. Weber'in bürokratik örgütlenme ekseninde gözetime yaptığı vurgunun dışındaki gözetim teorileri, takip etme ve denetlemeye yönelik kapsamlı bir açıklama ortaya koymamıştır. Ancak Giddens modern yapılanmanın bir unsuru olarak gözetim olgusunu kurumsallaşma anlayışı ile birlikte ele alarak gözetim çalışmalarına daha kapsamlı bir bakış açısı kazandırmıştır (Korkmazcan, 2019, s. 44,45).

Giddens'a göre gözetim modern yaşam pratiklerinin merkezinde yer alır, gözetimin salt bir şekilde kapitalist ilişkiler veya bürokratik yapılanma çerçevesinde değil, kendi içinde düşünülmesi gereken bir kavram olarak değerlendirir. Kendisiyle içkin bu gözetleme anlayışını, kodlanmış bilgilerin birikmesi, depolanması ve toplumsal yaşamın denetimi üzerine konumlandırır. Bu doğrultuda ele aldığı gözetim uygulamalarını iktidar erkiyle ilişkilendirerek gözetimi toplumsal tahakküm aracı olarak düşünür. Böylece sosyal teorinin, gözetim çalışmalarına yönelik eksikliğini de bir anlamda doldurur (Lyon, 2013, s. 83,84).

Kapitalizmin kendisini korumaya alması kitlelerin gözetimi sayesinde gerçekleşmiştir. Bu anlayıştan yola çıkan Giddens, modern toplum yapılanmasını sanayileşme, askeri güç ve kapitalist ilişkiler olmak üzere üç ana başlık altında ele alır. Gözetim olgusuna ise bu alanların kendi içinde istikrarlı bir şekilde işleyebilmesi için merkezi bir önem atfeder. Söz gelimi, endüstrileşme ile gözetim ilişkisini üretimin devam etmesi ve azamileşmesi ekseninde değerlendirir. Bu açıdan işçilerden en yüksek verimliliği elde etmek için gözetim olgusuna vurgu yapan diğer kuramcılarla aynı çizgidedir. Ayrıca çalışanların gözetilmesini, güçlü yönetimlerin ortaya çıkmasıyla ilişkilendirerek kapitalist toplum anlayışının güçlendirilmesi ile açıklar. Bir diğer gözetim ilişkisi askeri yapılanma ile ilgilidir. Giddens'a göre askeri gözetim, ulusal sınırlar içinde güvenlik ve denetimi sağlarken sınır ötesinden gelebilecek tehlikelere karşı da devleti korumaya alır. Gözetimin asıl ve en önemli işlevini ise kapitalizm ve ulus devletlerin yapılanmasında bulur. Ulus devletlerin ideolojik

aygıtlarının ‘gözetim’ temelinde işlediğini savunan toplumbilimci, devlet aygıtının bireyin gündelik yaşamını tamamen göz altına aldığını ileri sürer. Bununla bağlantılı olarak sermayenin, göz altına alınmış bireyin emek gücünü baskı araçlarına başvurmadan sadece üretim sürecini gözetleyerek sömürdüğünü açıklar (Giddens, 1994, s. 55,61).

Giddens, modern toplumları geleneksel toplumlardan ayıran en önemli etken olarak gözetim çalışmalarını görür (Giddens, 2008, s. 71). Modern gözetim uygulamalarını ise iki anlamlı bir zeminde ele almaya çalışır. Düşünüre göre modern toplumlarda gözetimin ilk anlamı şifrelenmiş bilgilerin kendisiyle birlikte bireyi de kodlayarak iktidar karşısında nesneleştirmesidir. Buradaki şifrelenmiş enformasyon bireyi görünür kılmanın ötesinde bireyi ve onun edimlerini belli kategoriler dahilinde sınıflandırarak diğerlerinden ayırt etmektedir. Gözetimin ikinci anlamı ise kodlanmış bu bilginin takip sistemlerinde kullanılmasıdır. Nitekim modern dünya otoriteleri kişilerin hareket kabiliyetini belirginleştirmekte ve onları daha kapsamlı bir şekilde göz altına almaktadır (Giddens, 2008, s. 24, 25).

Gözetlemenin en önemli açılımı ise ulus devlet ve onun mikro yansımaları olan otoritelerin kitleler üzerinde tahakküm kurmasıdır. Otorite, her bireyin davranışlarını titizlikle izleyerek denetim sağlar. Giddens’a göre modern toplumun gereklilikleri olan hastane, hapishane, fabrika, büro, gibi kamusal alanlarda bireylerin hareket kabiliyeti daha belirgin ve sınırlı kalmıştır. Bu durum kitlelerin daha kolay bir şekilde denetim altına alınmalarının kolaylaştırmaktadır. Sonuç olarak Giddens gözetim kavramını, modern ulus devletlerin ve onun idari uzantıları olan kurumların belirgin bir aracı olarak değerlendirir (Toktaş, ve diğerleri, 2012, s. 15).

Elektronik gözetim üzerine çalışmalar yürüten David Lyon, toplumsal alanda değişen güç ilişkileri ve dijital alanda ortaya çıkan yenilikler ekseninde Giddens’ın gözetim anlayışını daha güncel bir bakış açısıyla değerlendirir:

“Birincisi, ‘gözetim’ ile ‘kodlanmış enformasyon’ arasındaki ayrımın kodlanmış enformasyonun bir gözetim aracı halini aldığı dijital dünyada sürdürülmesi gittikçe daha da zorlaşmaktadır. Bilgisayarlı gözetim bu ayrımın ortadan kalkmasına neden

olmaktadır. İki, düzenleme amaçlı kullanılan kişisel veriler birçok sivil toplum sahasında kuşkusuz yönetsel sonuçlarıyla birlikte gelişigüzel işlendiğinde Giddens'ın gözetimin öncelikle ulus devletlerin bir unsuru olduğu yönündeki varsayımının kabul edilmesi güçtür” (Lyon, 2013, s. 83,84).

Giddens, gözetim ve denetim kavramlarını Foucault'nun kuramlarına benzer bir bağlam içerisinde ele alır (Giddens, 2008, s. 69). Ancak Foucault'nun modern toplumun bütün kurumlarıyla büyük bir göz altı olduğu savını abartılı bulur. Giddens'a göre, hapishanenin yüklenmiş olduğu misyonu fabrikaların işleyişle ilişkilendiren Foucault yanılmaktadır. Buradaki yanılgıyı, hapishanenin bireyin tüm zaman, mekân ve hareketlerini denetim altına alması; fabrika, okul ve diğer iktidar kurumlarının ise zaman ve hareketleri belli ölçülerde denetim alması üzerinden açıklamaya çalışır. Ayrıca hapishane iktidarının tekeli olmasına karşın, hapishanenin dışındaki iktidarın dağıldığını, sorumluluğun paylaşıldığını hatırlatır. Buna ek olarak kitlelerin modern toplumda edilgen ve uysal olmadıklarını savunmakta bireylerin kendi aleyhlerine olan durumları direniş, toplumsal işleyiş aksatma gibi karşı çıkışlarla dengelediğini bildirir (Dolgun, 2015, s. 117).

2.1.8. Pasif Gözetlemeden Aktif Yönlendirmeye: Neoliberal Psikopolitika

“Bir bilgiyi doğru yapan, gerçeklikle uygunluğu, yani rasyonalist-bilimsel bir yöntemle sınanmış olması değil, göreceli bir inanç olarak ona inananların göreceli ölçütleriyle uygunluğudur.”

Pierre Bourdieu

Bernard Stiegler, Foucault'nun ortaya koyduğu biyo-politik iktidarın postmodern dünyanın iktidar anlayışını açıklamakta yetersiz kaldığını iddia eder. Stiegler'e göre biyo-iktidar bir Avrupa iktidarındır, Avrupa'nın tarihsel ve coğrafi

olarak analiz edilmesiyle ortaya çıkmış, aynı zamanda Avrupa kıtasıyla sınırlı kalmış bir iktidar paradigmasıdır. Kendi zamanının iktidar anlayışını akılcı bir şekilde tasvir etmesi bakımından önemlidir. Ancak günümüz iktidar mantığının anlaşılması için biyo-iktidar yerine psikopolitikanın psikolojik teknikleri üzerinde yoğunlaşılması gerektiğini ifade eder. Stiegler, psikolojik iktidar tekniklerinin uygulandığı mecra olarak televizyonu ele alır. Televizyondaki program endüstrisi kitlelerin dürtülerini hapsederek tüketici toplumlar yaratır. Nitekim siyasal iktidarlar zihinsel ve ruhsal olarak denetim altına alınmış bu tüketim toplumları üzerinde itaat kodlarını işletmektedir (Han, 2019, s. 33,34).

Chul han, Stiegler'in ortaya koyduğu 'telekratik' bakış açısının sorunlu olduğunu belirtir. Televizyon günümüzde hala enformasyon akışının hâkimi konumundadır, ancak 'psikoteknik' uygulamaların mutlak hakimiyeti dijital iletişim araçları tarafından dönüştürülmüştür. İktidar, dönüştürücü gücünü neoliberal düzen gereçleriyle dijital mecralardaki tüm bireyler ile paylaşmıştır. Özetle, neoliberal rejim bireyleri ele geçirmekten ziyade bireyin kendi iradesi ile tahakküm ilişkilerini özümsemesini sağlar. Buradaki çelişki ise tahakkümün 'özgürlük' adı altında içselleştirilmesidir (Han, 2019, s. 33,35).

Foucault'nun özgürlük anlayışının bu noktada sömürü ile eş anlamlı olarak düşünülmesi gerektiğini ifade eden Chul Han, neoliberal iktidarın 'bilgi' üreterek zihinsel olanı zapt ettiğini açıklamaktadır:

“Kapitalizmin sonraki biçimlerinden, mutasyona uğramış biçimlerinden birisi olması anlamında, neoliberalizmin ise öncelikli olarak biyolojik, somatik, bedensel olan'la ilgilenmez. Üretici güç olarak Psyche'nin farkına varır. Psyche'ye, böylelikle psikopolitikaya dönüş, günümüz kapitalizminin gayri maddi, gayri bedensel oluşuyla belirlenen üretim biçimine de bağlıdır. Şeyler değil, enformasyon ve programlar gibi şey olmayan varlıklar üretilmektedir” (Han, 2019, s. 32).

Chul Han postmodern dünyanın iktidar anlayışının Foucault'nun disiplin iktidarının araçları olan hapisane, fabrika, tımarhane gibi mekanlar üzerinden açıklanamayacak kadar psikolojikleştirildiğini ileri sürer. Günümüzün tımarhane ve

hapishaneleri fitness salonları, alışveriş merkezleri ve gen laboratuvarları olarak karşımıza çıkmaktadır. Disiplin toplumu yerini performans toplumuna bırakmıştır (Han, 2019, s. 17,18). Yeni toplumun sakinleri itaatkâr değil, hazza ulaşmaya çalışan performans öznelere sahiptir. Foucault'nun normal ve anormal mekanlarına performans toplumunda yer yoktur. Bu yeni dünyada olumsuzluğu çağrıştıracak her şey haz ilkesiyle bertaraf edilmeye çalışılır.

Performans toplumunda birey, başarısızlığının sistemden ya da toplumdan kaynaklandığını düşünmez. Başarısızlık bizzat bireyin kendisinden kaynaklıdır, dolayısıyla sorumluluk ve utanç duygusunu da birey üstelenmelidir. Psikolojik iktidarın işlevselliği de bu döngü çerçevesinde işler. Bireyin iktidara karşı koyma kabiliyetini yok ederek öfkesini kendisine yöneltmesini sağlar. Bu açıdan neoliberal sömürü sisteminde iktidara karşı bir direniş söz konusu olamaz. Dolayısıyla Marx'ın '*proletarya diktatörlüğü*' de zaman aşımına uğramıştır. İnsanlar istismarcı iktidara karşı devrimci bir tutum geliştirmek yerine sistemden kaynaklı sömürünün sorumluluğunu kendi üzerlerine alırlar. Bireyin kendisine yönelik bu saldırgan tutumu onu devrimci kılmaktan ziyade depresif yapar. Nitekim psikopolitik iktidar, bireyi olumsuzluğun hâkim olduğu bir dünyada her şeyin pürüzsüz olacağına inandırarak onu felç bırakır. Böylece bireyin kendisiyle uğraşmaktan iktidara karşı muhalif bir tutum geliştirmeye takati ve fırsatı olamaz (Han, 2019, s. 16).

Psikopolitika bireylerin iradelerini yok saymaz, bireyi kendisi için en iyi olanı seçeceğine inandırır. Baskı uygulamaktan ziyade, bireyin kendi iradesiyle seçtiğiyle oynar, olumluluk ve haz atfederek onu ayartır. Chul Han ayartılmış rızanın, aktif gözetlemenin hâkim olduğu dijital iletişim ortamları üzerinden sergilendiğini aktarır. Buradaki gözetim psikopolitik bir araç olarak '*düşünce geliştiricidir*' bilgi yaratır ve bu bilgiyi insan ruhuna zerk ederek insanı iktidar karşısında pasifleştirir. Ayrıca bu bilgi beraberinde bir bilinç endüstrisi yaratarak bireyin kendisini optimize (kendinden en iyi şekilde yaralanma) etmesini zorunlu kılar. Dijital ağlar üzerinden gerçekleşen bu karşılıklı optimizasyon çabaları kişilerin ruhsal olarak sömürülmesini ortaya çıkarır. Zira insan ruhu sürekli olarak kusursuz bir bağlam içerisinde gerçeklikten koparak ölür. Daha fazla performans sergilemeye çalışan özne iktidarın psikoteknik

hapishanesine kendi iradesiyle girer ve iktidar için ‘*muhalif olma*’ pozisyonunu kaybeder (Han, 2019, s. 21-24,39).

Chul Han’ın ortaya koyduğu psikoteknik iktidar uygulamaları genel olarak sosyal ağlar üzerinde gerçekleşen iletişimi esas alır. Bu ağlar üzerinden gerçekleşen ‘*benlik sunumu*’ iktidarın hakimiyet alanını genişletmektedir. Kusursuz bir beden, entelektüel uyarım, (potansiyelini en iyi şekilde kullanmaya özendirme) arzulanan kimlik gibi istençler kişilerin yapabilirlik olasılığını aştığında, kişinin ruhsal olarak kendisini yıpratmasına yol açar. İktidarın başarısı da bu noktada ortaya çıkar. Kişinin arayış ve eylemlerine haz/heyecan katar ve onun gerçeklik algısını manipüle ederek kendi psikolojik tahakküm politikasını maskeler.

Chul Han, psikoteknik iktidarın bireyleri disipline etmekten ziyade, onların ‘*varoluşsal kriz*’ sancılarını yönlendirerek özgürlük algısını dönüştürdüğünü konu alır. Bu yönüyle psikopolitikanın, biyopolitikadan ayrıldığını savunur:

“Disiplin toplumunun biyopolitik pratiği olan nüfus sayımı demografik açıdan kullanılabilir ama topladığı malzeme psikolojik açıdan bir işe yaramaz. İnce bir şekilde ruha nüfuz etmeyi sağlamaz biyopolitik. Halbuki psikopolitik ruhsal süreçlere öngörücü bir şekilde nüfuz edebilecek durumdadır. Muhtemelen özgür iradede hızlıdır. Böylelikle onu geçebilir. Ne var ki bu tam da özgürlüğün sonu anlamına gelecektir” (Han, 2019, s. 70).

Psikopolitika, vatandaş olmanın verdiği sorumluluk ve özgürlük ayrıcalığını değiştirmiştir. Bunun yerine sürekli olarak tüketen, edilgen ve şikayetçi nesneler ortaya çıkarmıştır. Chul Han, günümüz vatandaşını ‘tüketici edilgen’ olarak tanımlar. Postmodern dünyanın edilgen bireyi toplumsal yapıya etki edebilecek siyasal karar verme sürecine karşı kayıtsızdır. Kendisi ve çevresini şekillendirmeye muktedir iktidarın eylemleri ilgisini çekmez. Ayrıca iktidarın tahakküm araçlarına karşı da herhangi bir direniş göstermez. Ortak siyasi bir eylem gerçekleştirmek için zorunlu olan enerji ve yetenekten yoksundur. Siyasal sisteme olan tepkisi, şikâyet etme ve homurdanma şeklinde gerçekleşir. Bu pasif reaksiyon, aldığı ürünü beğenmeyen tüketicinin tepkisini anımsatmaktadır. Ancak tüketim nesnesi ve siyasi tahakküm aynı

şey değildir. Neoliberal psikopolitikanın başarısı, bu ayrımı ortadan kaldırmasında yatar. Bireylerin tüketim nesnesine verdiği tepkiyle siyasal olana verdiği tepki aynılaşmıştır. Siyasal iktidar da bu tüketim mantığının gerektirdiği şekilde eylemde bulunur. Siyasal kimliğini bir tarafa bırakarak hizmet ve ürün vaat eden tedarikçiler gibi davranır (Han, Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri , 2019, s. 19,20). Buradaki yozlaşma iktidarın söylemlerine de yansır. Politik müktesebat ve mevzuatlar geri planda kalmıştır. Hâkim olan anlayış hakikat değil, popülizmdir. İktidarın buradaki temel görevi tatmin etmektir, kitleleri haz ve heyecan veren uğraşlarla kışkırtmaktır. Nitekim yaşamın haz ve heyecan temaları üzerinden mutlaklaştırılması iktidarın/tahakkümün kimliğini gizleyerek bireyin kendisini özgürlük sanrısı altında sömürmesine yol açar.

Chul Han, kapitalizm sonrası gözetim anlayışını, verilerin sultanı olarak adlandırdığı ‘dataizm’ kültürüyle ilişkilendirir. Dataizmi, bireyin kendisini hapsedtiği bir gözetimhane olarak betimlemektedir:

“İnsanın kendisi hakkında tuttuğu notlar kendilik etiğine hizmet eder. Dataizm ise, self tracking’den ahlak ve hakikati boşaltır ve onu sadece bir kendini kontrol tekniğine dönüştürür. Toplanan veriler ayrıca yayımlanır ve değiş tokuş edilir. Böylelikle de kendini izleme giderek artan bir şekilde kendini gözetleme halini alır. Günümüz öznesi kendini sömüren bir kendilik girişimcisidir. Aynı zamanda kendisinin gözetleyicisidir de. Kendini sömüren özne, içinde hem fail hem kurban durumunda olduğu bir çalışma kampı taşır yanında. Kendini ışıklandıran, kendini gözetleyen bir özne olarak, içinde hem mahkûm hem gardiyan olduğu bir panoptikon taşır yanında. Dijitalleşmiş, ağa bağlanmış özne kendinin panoptikonudur. Böylelikle gözetleme işi tek tek herkese dağıtılmış olur” (Han, 2019, s. 68).

2.2. Covid-19 Pandemisi: Genel Bir Bakış

“Küresel hastalıklar konusunda kurt var diye bağırmak günümüzde tıbbi/endüstriyel bir bileşkenin öyle vazgeçilmez bir parçasıdır ki aklı başında hiçbir insan neyin doğru neyin siyasi oyun olduğunu ayırt edemez”

Zygmunt Bauman

Koronavirüs ailesinde oluşan bir mutasyon sonucu ortaya çıktığı düşünülen Covid-19, ilk olarak Çin’in Hubei eyaletinin başkenti olan Wuhan şehrinde görüldü. Ateş, öksürük, nefes darlığı gibi belirtiler ile kendini gösteren virüs, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2020 yılı ocak ayı itibariyle resmi olarak SARS-CoV-2 (Şiddetli Akut Solunum Sendromu-Koronavirüs-2) ismi ile tanımlanmıştır. Başlangıçta deniz ürünlerinin satıldığı bir hayvan pazarında bulunanlarda tespit edildiyse de insandan insana bulaşarak önce Çin daha sonrasında tüm dünya ülkelerine yayıldı. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 2020 yılı mart ayı itibariyle pandemi (küresel salgın) ilan ederek virüsün yayılımını önlemeye çalışmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020).

Genel olarak koronavirüs insanlarda ve hayvanlarda hafif solunum yolu rahatsızlıklarına yol açmaktadır. Koronavirüs ailesinden MERS (Orta Doğu Solunum Sendromu) ve SARS (Şiddetli Akut Solunum Sendromu) bu tanımlamanın dışında kalarak şiddetli solunum hastalıklarına sebep olabilmektedir. İlk olarak 2019 yılı aralık ayında tespit edilen Covid-19, koronavirüs ailesine yeni katılması ve hızlı yayılan mutasyonlarıyla bilinmektedir. 2021 yılı 18 Mayıs itibariyle tüm dünyada Covid-19 kaynaklı 163.651.670 vaka ve 3.390.491 vefat söz konusudur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021).

Yeni koronavirüs hastalığının (COVID-19) nasıl ortaya çıktığı ile ilgili tartışmalar sürmektedir. Kamuoyu tarafından kabul görülen genel anlayış virüsün doğal yollarla hayvanlardan evrilerek insanlara geçtiği yönünde. Ancak bu konuda yeteri kadar veri olmaması ve virüsün ortaya çıktığı bölgeye yakın Çin’in en yüksek biyogüvenlik ölçüsü olan BSL-4 düzeyinde çalışan bir viroloji enstitüsünün olması bu kabulü tartışmalı kılmaktadır. BSL-4 laboratuvarları tehlikeli patojenler üzerinde

çalışmaları itibariyle en yüksek güvenlik seviyesinde tasarlanmaktadır. Covid-19'un kaynağına ilişkin diğer bir iddia virüsün bu laboratuvarından sızdığı yönünde. Öyle ki bu laboratuvarında özellikle yarasa kaynaklı koronavirüsler üzerine yapılan çalışmalar bu iddiayı güçlendirmektedir. Söz konusu varsayımlarla bağlantılı olarak laboratuvarın Çin ordusunun direktifleri doğrultusunda biyolojik silah geliştirmek amacıyla kurulduğu ve virüsün bir hata sonucu dışarıya sızdığına yönelik daha iddialı söylentiler dolaşmaktadır. Ancak bu konuda da ciddi bulguların olmaması virüsün biyolojik silah olduğu yönündeki varsayımları rivayet düzeyinde bırakmaktadır (Duvar, 2020).

2021 yılına geldiğimizde, 23 Mayıs günü Wall Street Journal Gazetesi'nin özel haberinde bu iddialar daha sağlam delillerle tekrar gündeme getirildi. Gazete, ABD istihbaratının raporuna dayandığı haber içeriğini, salgının patlak vermesinden hemen önce, 2019 yılının kasım ayında laboratuvarında çalışan üç kişinin koronavirüs belirtileri göstermesi nedeniyle hastaneye yatırıldığını ve bu olaydan sonra salgının ortaya çıktığını haberleştirdi (Gordon, Strobel, & Hinshaw, 2021). Daha önceki ABD başkanı Donald Trump tarafından bu iddialar dillendirilmişti, ancak kamuoyu nezdinde salgının maliyetini Çin hükümetine yıkmak amacıyla, politik saiklerle ortaya atıldığı düşüncesiyle kabul görmemişti.

2.3. Covid-19 ve Biyolojik Gözetim Tartışmaları

Dünya Sağlık Örgütü ve ulusal hükümetler, Covid-19 hastalığının ortaya çıkardığı olumsuz bilançonun önüne geçebilmek için uluslararası hareketliliği sınırlandırmakta; denetim, takip ve gözetim faaliyetlerini yoğunlaştırmaktadır. Bununla birlikte bu sürecin ortaya çıkardığı yeni yükümlülükler belirli çevreler tarafından kuşkuyla karşılanmaktadır. Great Reset, Hümanoid, Chip, Neuralink, Starlink, GPT-3 (Generative Pre-trained Transformer 3) NEOM, GENOM projeleri ve Global Health Pass teorileri bu tartışma zemininin ana omurgasını oluşturmaktadır (Dilipak, 2021). Nitekim bu iddialar insanın ve insanın düşünsel üretiminin anlamsızlaştığı, '*nesne yönelimli bir ontoloji*' (Harman, 2020) anlayışının hâkim

olduğu, Orwellyen küresel dünyanın temellerinin atıldığını haber vermektedir (Dugin, 2021).

Türkiye ve dünyada pandemi kaynaklı ortaya çıkan sosyal, psikolojik ve ekonomik dönüşümler yeni bir düzenin habercisi gibi algılanmaktadır. Bu süreçte toplumsal ilişkiler ağı, toplumsal ilişkilerin boyutu, temsiliyeti, zaman ve mekân kavramları yeniden düzenlenmiştir. Salgın, insan etkileşimini dijital ağlar üzerinden düzenlemiş, bunun yanı sıra dijital inisiyasyon mutlaklaştırılmıştır. İnsan edimleri dijital olana daha fazla eklenmiş ve bireysel davranışlar nicelleştirilmiş, hesaplanabilir dijital gözetim ağları kanalıyla aktifleştirilmiştir/sergilenmiştir. Bu yönüyle dijital yerli olmanın önem kazandığı bu süreci yapay zekâ için gerekli olan verilerin tedarik edildiği bir periyot olarak betimlemek mümkündür. Buna ek olarak salgın, üretim, tüketim ve dağıtım mekanizmalarında yapısal değişikliklerin yaşanmasına neden olurken aynı zamanda ‘*biyopolitik karantina*’ uygulamaları ve yeni gözetim müktesebatları da ortaya çıkardı. Ayrıca bu süreçte insan algısının çözümleme, anlamlandırma, mantığa büründürme gibi işlevleri devre dışı kalmış buna bağlı olarak toplumsal ‘*hipokondriyazis*’ durumu nüksetmiştir. Söz konusu durum (2021) beraberinde ‘*ölüm korkusuna endeksli sağ kalma mantığıyla hareket eden*’ siyasal ve toplumsal süreçlere karşı kayıtsız, yönlendirilebilir (pasif) neoliberal işleyişle sorunu olmayan uyumlu, bohem toplumlar ortaya çıkaracak gibi görünmektedir (Chul Han). Dahası gözetim rejimlerinin insanların savunmasızlığından hareketle devreye koydukları politikalar, belirsizlik, korku, güvensizlik temaları çerçevesinde işlemekte ve bu durum tüm yetkilerin merkezileştiği yeni patronaj tartışmalarını alevlendirmektedir.

Özgürlük ve neoliberalizm arasındaki çelişkileri gün yüzüne çıkarmasıyla tanınan Güney Koreli Filozof Byung Chul Han, Covid-19 salgınının toplumsal eşitsizliği perçinleştirdiğini savunmaktadır. Han’a göre salgın sonrası korku temelli otokrasilerin yükselişine şahit olacağız. Düşünür, kitlesel medyada sürekli bir şekilde ölüm temasının gündemde tutulmasının insanların sınırlarını bozduğunu ve bu durumdan kaynaklı toplumsal histerilerin yaşandığını ileri sürer. Ayrıca virologların

mutlak yönlendirmelerinin (simgesel iktidar) yeni biyopolitik gözetim rejimlerine kapı araladığını hatırlatır:

“Salgın nedeniyle bir biyopolitik gözetleme rejimine doğru ilerliyoruz. Yalnızca iletişimimizi değil bedenlerimizi de: Sağlığımız dijital gözetlemeye tabi olacak. Kanadalı yazar Naomi Klein’a göre, krizler yeni bir kurallar sisteminin habercisidir. Bu salgın şoku, sürekli olarak sağlık durumumuzu izleyen bir biyopolitik disiplin toplumunda, denetleme ve izleme sistemiyle bedenlerimizin kontrolünü ele geçiren dijital biyopolitikanın küresel olarak yerleşmesini sağlayacak. Batı, salgın şoku karşısında liberal ilkelerinden vaz geçmek zorunda kalacak. Sonra da özgürlüğümüzü kahçı olarak kısıtlayan bir biyopolitik karantina toplumuyla karşı karşıya kalacak” (Han, 2021).

2.4. Hes Kodu ve Ban-Optikon

Ban-optik gözetleme şebekeleri kimlerin gözetlenmeye değer olduğunu ortaya çıkarması bakımından siyasi ve ekonomik tahakküm rejimlerinin işini kolaylaştırmaktadır. Sosyal eşitsizlik temelinde işleyen söz konusu gözetim anlayışı bireysel davranışların tutum aşamasındayken yakalanmasını amaçlamaktadır. Ayrıca toplumsal kabullerin dışında davranış biçimleri sergileyen ve buna bağlı olarak gözetim rejimleri için tehdit unsuru olarak görülebilecek bireyleri görünür kılma arzusu taşımaktadır. Diğer yandan toplumsal süreçlerde iktidar kodlamalarının dışında kalan belirsiz, tanımlanamayan, kimliklendirilmemiş bireyi de iktidar alanına dahil etmeye çalışır. Bu yönüyle ban-optik, nezaretin kimlere yönelik olması gerektiğini bildirmesi bağlamında stratejik, ekonomik, zaman ve mekândan tasarruf sağlayan güdümlü bir gözetim anlayışı olarak değerlendirilebilir.

Hes (Hayat Eve Sığar) kodu, Sağlık Bakanlığı tarafından Covid-19 virüsünün seyrine yönelik bilgilendirme amacıyla oluşturulan mobil gözetim uygulamasıdır. Genel anlamda amaç, insanların bölgesel, mekânsal hareketliliği esnasında risk

faktörünü göz önünde bulundurmaları ve bu risk durumuna göre hareket etmelerini sağlamaktır (HES, tarih yok). Başlangıçta şehirlerarası seyahatlerde uygulamaya geçirilmişse de İçişleri Bakanlığı tarafından 23 Eylül 2020 yılında yayımlanan bir genelgeyle tüm kamu kuruluşlarında Hes kodu zorunlu hale getirilmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020). Daha sonrasında yaygınlaşarak alışveriş merkezleri, kafe, restoran ve toplumsal birlikteliğin yaşandığı tüm alanlara girişlerde kullanılagelmiştir.

Hes kodu uygulamasının yerine getirdiği işlevin vatandaşlık numarası tarafından gerçekleştirilebileceğini savunan belirli kesimler, Hes kodu uygulamasını Dünya Sağlık Örgütü'nün Global Health Pass stratejisinin BETA uyarlaması şeklinde yorumlamaktadır. Bu amaçla belirli ülkelerin pilot bölge olarak seçilerek Hes kodu ve muadili takip uygulamalarıyla gözetim sistemlerine daha fazla eklemlendikleri kaygısını dile getirmektedirler. (Dilipak, 2020).

Hes kodu uygulamasının yerine getirdiği işlev göz önünde alındığında, ban-optik gözetleme stratejisiyle paralellik arz ettiği görülecektir. Kişisel sağlık bilgilerinin işlendiği bu takip sistemi, enfekte, temaslı, aşılanmış gibi başlıklar gözetilerek bireysel hareketliliğin kısıtlanmasını ön görmektedir. Bu çerçevede Hes kodunu belirli grupların toplumsal süreçlerden dışlandığı ve daha fazla takip ve gözetime maruz bırakıldığı ban-optik gözetim anlayışıyla aynı bağlam içerisinde değerlendirmek mümkündür. Özellikle aşı olmayı çeşitli nedenlerden dolayı reddeden kesimleri bu sürecin kazazedeleri olarak konumlandırmak yanlış olmayacaktır. Genel onay ve kabulün dışında yaşam pratikleri sergileyen bu gruplar toplumsal işleyişin dışında bırakılacak ve gözetim ağlarının odak noktası haline geleceklerdir. Söz konusu grupların asgari hareketliliği diğerlerinin sağlığı esas gösterilerek sınırlandırılacak ve toplumsal kabule zorlanacaklardır. Buradaki gözetim paradigmasının meşruluğunu insan sağlığına dayandırması, birey üzerindeki tahakküm arzına toplumun da dahil edildiği yeni normaller getirecektir. Nitekim en son ortaya çıkan aşı olmayan altmış beş yaş üstü insanlara yönelik sadece dört saat sokağa çıkma izni bu durumun habercisi gibi görünmektedir. Fişlemenin alenileştirildiği söz konusu uygulama ile birlikte toplumun diğer üyelerinin de bu gruplara karşı tavır alması sağlanacak ve dışlanma korkusuyla uyma davranışına zorlanacaklardır.

2.3 GÖZETİM PARADİGMALARI

2.3.1. Ban-Optikon

Didider Bigo'nun yorumlarıyla ortaya çıkan Nancy ve Agamben'in kavramsallaştırdıkları ban-optikon, görme eyleminin önüne İngilizce 'ban' (*yasak*) kelimesi getirilerek kimlerin izlenmeye değer olduğunu saptamak için kullanılagelmıştır. Gözetim faaliyetlerinin kimlerin üzerinde yoğunlaşacağını belirlemek için ortaya atılan ban-optikon, siyasal ve toplumsal iktidarların gözetim uygulamaları için zaman ve mekândan daha akılcı bir şekilde faydalanmasını kolaylaştırmıştır. Küreselleşme ile birlikte ulusal sınırların aşıldığı, uluslararası kitlesel hareketliliğin yoğunlaştığı bir dönemde işlevsellik kazanan gözetim anlayışı, sistemin normları dışında hareket eden olası şüphelilerin tespit edilmesine olanak verir. Buradaki gözetim sadece siyasal iktidarların değil, ulus aşırı şirketlerin de kullandığı bir tekniktir. Risk toplumunun ortaya çıkardığı '*güvensizlik*' algısı ile hareket eden bu gözetleme tertibatında ileriye dönük olası tehdit potansiyeli barındıran kişilerin önceden belirlenerek bu kişilerin ıslah edilmesi veya idari, askeri önlemlerle kontrol altına alınması arzulanmaktadır. Diğer bir deyişle, tedbir amaçlı bu gözetleme mantığında tahakküm erki kendisine yönelik olarak ortaya çıkabilecek muhalif bir tutumu harekete geçmeden etkisiz hale getirmeye çalışmaktadır. Bigo'ya göre ban-optikon, panoptikon gözetleme mantığının dışında hareket eder. Bu gözetlemenin nihai amacının '*istenmeyenler*' in diğerlerinden ayıklanmasıdır. Ayrıca bu gözetim pratikleri, neoliberal sistemlerin dayattığı standartların toplum nezdinde '*normal*' olarak kabul görmesini kolaylaştırmakta, '*istenmeyenler*' in dışındaki kişilerin, bilgi, sermaye ve malların serbest bir şekilde dolaştığına inandırılması işlevini yerine getirmektedir (Bauman & Lyon, 2018, s. 75,76).

Küreselleşmenin bir unsuru olarak hareket eden ban-optik gözetimin ortaya çıkaracağı sonuçlar ulus devletler ve vatandaşları ile sınırlı kalmaz. Bauman'a göre ban-optik gözetim, panoptikonun '*içerde tutma*' anlayışını '*uzak tutma*' mantığıyla değiştirmiş, ayrıca panoptik görmenin '*disiplinci*' pratiklerini '*güvenlikçi*' politikalarla düzenlemiş amorf küresel bir gözetim sistemidir. Söz konusu gözetimin temel

elemanlarını, yaşamın her alanını kuşatan kapalı devre kamera sistemleri ve yüksek güvenli siteler olarak açıklayan Bauman, ban-optikonu toplumsal normallere uyum sağlama konusunda isteksiz davranan ya da herkes için bağlayıcı niteliği olan kalıplaşmış edimleri ihlal etme potansiyeli olan azınlıkları ifşa etmeye yarayan bir gözetim sistemi olarak ele alır (Bauman & Lyon, 2018, s. 77,78).

David Lyon, ban-optik gözetimin bir veri piyasası ortaya çıkardığını bu verilerin devlet ve özel sektör tarafından depolanarak tekrar tekrar satıldığını açıklar. Ayrıca bu gözetim sisteminin, tehdit edici unsurları etiketleyerek toplum dışına ittiğini belirtir:

“Günümüz gözetlemesi, sapsmalar açısından hem kapsayıcı hem de dışta bırakıcıdır. Örneğin video gözetlemesi bazı gençleri alışveriş merkezlerine girmelerini engellemek veya onları şehrin belirli caddelerinden uzak tutmak konusunda başarılı olmaktadır. Bu daha az hırsızlığın olacağı anlamına gelebilir, fakat bunu umursayanlar tarafından tehlikeli aktivitelerde bulunduklarında fark edilmeyecekleri anlamına da gelebilir. Diğer tarafta, suçluların elektronik etiketlenmesi onların toplum içinde kalmalarına yardımcı olur. Tayfın öbür tarafında, kimlik kartı için seslerin giderek yükselmesi ve güvenin diğer işaretleri, büyük ölçüde, hükümetten bağımsız, başka bir alanda isteğe bağlı ve perdeleyen güçlerin büyüdüğü anlamına gelmektedir” (Lyon, 2006, s. 298,299).

Ban-optik gözetim, kitlelerin siyasi ve iktisadi iktidarlara karşı koyma kabiliyetini ortadan kaldırmaktadır. Bu durumun nedeni, bu gözetim mantığının davranışlardan ziyade tutumları ortaya çıkarmaya çalışmasından ileri gelir. Davranışa yön vermesi bakımından tutumların görünür kılınması ve güç merkezlerinin buna göre kendilerini konumlandırması olası tehdit durumunu uygulamaya geçmeden bertaraf eder. Gözetlemenin paranoyak hali olarak değerlendirilebilecek ban-optik görme dışlayıcı gözetimin kurumsallaşmış boyutunu temsil eder.

Ban-optik gözetimi/sınıflandırmayı siyasi iktidarın amaçları dışında ele alan Chul Han, bu gözetim anlayışını kişisel verilerin ticarileştirilmesi temelinde yorumlamaya çalışır. Ban-optik gözetleme de insanlar birer meta olarak görülür. Gözetimin buradaki amacı piyasa ekonomisinin zinde tutulmasına yöneliktir, ayarlı

gözetim tekniği izlenmeye layık olmayan kişileri ayıklayarak ‘*dijital sınıflı toplumlar*’ yaratır. Nitekim tüketim potansiyeli düşük kesimler belirlenerek bu grubun kredi talepleri reddedilir. Panoptik gözetimin disipline edici görevi, ban-optik görmede sistemin güven ve verimliliğinin artırılmasına yönlendirilmiştir (Han, 2019, s. 72,73).

Chul Han ban-optik gözetimin temel işlevini, Lyon ve Bauman’ın önermelerini de göz önünde bulundurarak:

“Dijital Bannoptikon ekonomik olarak değersiz insanları çöp olarak sınıflar. Çöp kendisinden kurtulması gereken bir şeydir: bunlar fazlalıktır. İnsan çöpüdür, toplumun atılmışlarıdır- tek kelimeyle atıktırlar. Atık işe yaramazlığın ta kendisidir; kullanılabilecek hale getirilemeyecek ne varsa hepsi ‘atık yığınınına’ gider. Atık yararlı bir şekilde kullanılabilecek mekanları işgal etmekte, kirletmektedir. Bannoptikonun en önemli görevi, atıkların ‘değerli’ ürünlerden ayrılıp çöplüğe taşınmak üzere bir kenara konmasını sağlamaktadır” (Han, 2019, s. 73).

Şeklinde ele alır.

2.3.2. Sinoptikon

Panoptik gözetleme anlayışından farklı olarak sinoptikon kavramı, yunanca ‘syn’ (aynı anda) kelimesi ile ‘optikon’ (görme) eyleminin birleşimi ile anımlandırılmıştır. Mathiesen tarafından ortaya atılan sinoptikon tipi gözetleme anlayışında, panoptik gözetleme yönteminden farklı olarak kitleler belli bir azınlığın yönlendirmesiyle çoğunluğun azınlığı izlediği bir şablon şeklinde tasarlanmıştır. Mathiesen’e göre, Foucault’nun gözetim mantığı evrilerek yerini sinoptikon tipi gözetime bırakmıştır. Ayrıca panoptik gözetimin dayatma yolu ile disipline edici görevi, yerini kitlelerin kendilerini bizzat gözetim sürecine dahil ettiği/dipline ettiği görsel-işitsel bir hapishane tarafından üstlenilmiştir. Bireyin kendisini kimliklendirme sürecinin bir faktörü olarak sinoptikon tipi gözetleme, modern kapitalist toplumun bir parçası olma yolunda kitleleri ruhsal ve düşünsel olarak şekillendirmektedir. Bu çerçevede Mathiesen, Foucault’nun teknik ve bilimsel bilginin enformasyon

toplumunu dönüştürdüğü gerçeğini göz ardı etmekle sinoptikon tipi gözetim bağlamını/tertibatını atladığını düşünür (Demir, 2017 s. 59, 62).

Bauman, panoptik gözetleme anlayışının edilgen bireylerinin sinoptik gözetim uygulamaları çerçevesinde dönüştüğünü, bunun sonucunda gözetleme eylemini tahakküm gücüyle müşterek bir şekilde icra eden ‘nesnelere’ evrildiğini iddia eder:

“Bana göre Mathiesen'in sinoptikonu, aslında daha önce de sözünü ettiğim bir tür ‘kendin-yap panoptikonu’, yani ciddi bir biçimde değiştirilmiş bir panoptikon: gözetimcisi olmayan bir gözetim. [...] Eskiden yöneticilerin görevi olarak görülen ve onlar tarafından, onların çabalarıyla elde edilmesi gereken şey, yönetim nesnelere devredilmiş durumda (veya bugünlerde yöneticilerin sıkıcı, zahmetli ve eziyetli buldukları bütün kontrol görevlerini kontrol edilenin üzerine yıkmaya gayretkeşliğini gizlemek veya kamufler etmek için kullanılan başka bir tabirle, "yan-unsura verilmiştir"; dolayısıyla yük aktarımı bir lütf, bağımsızlık ve kendini ifade etme haklarını bağışlama hamlesi ve hatta yönetim eyleminin evveliden pasif olan nesnelerinin "yetkilendirilmesi" veya "yeniden özneleştirilmesi gibi sunulmaktadır” (Bauman & Lyon, 2018, s. 84,85).

Bauman sinoptik gözetimin, panoptik gözetlemedeki dayatmacı anlayışın ortaya çıkaracağı başkaldırı potansiyelini bertaraf ettiğini savunmaktadır. Ayrıca söz konusu tertibatın denetim ve gözetim sorumluluğunu kitlelerle paylaştığı; işlevsel, yönlendirilebilir, özgürlüğün iktidar amaçları/ilişkileri çerçevesinde kanıksandığı bir işleyişi doğurduğunu hatırlatır. Bauman’a göre sinoptik gözetim mekanizması cezalandırmanın yerine ödül, kurallar ve dayatmalar yerine cazibe ile ayartmayı koyarak arzuların harekete geçirilmesini sağlamaktadır. Buradaki deneyim/haz ekonomisinin neticesinde iktidar karşısında nesneleşen birey, kendisini disipline etme kaygısı hissederek denetimin bütün sorumluluğunu üzerine alacak ve arzuların doğurduğu yanılsama ile kendi iradesiyle sinoptik hapishaneye girecektir (Bauman & Lyon, 2018, s. 87,88).

Sinoptikon, görsel iletişim ağlarıyla ilişkili bir sistemdir. Söz konusu sistemdeki görünen fenomenlere göre kendini tasarlayan kitleler ise bu tertibatın nesneleridir. Sinoptik gözetimin işlevselliği, nesneleşen kitlelerin görsel sistemin

sunduklarıyla kendilerini kimliklendirmelerinden ileri gelir. Televizyon ve radyo sinoptik gözetim sisteminin ana omurgasını oluşturmakta ve bu mecralarda sunulan enformasyon, kitleleri edilgen hale getirerek iktidar aygıtının tahakküm arzını kolaylaştırmaktadır. Hakikat tasarımının/üretiminin görsel ve işitsel medyanın sunduklarına göre şekillendiği toplumsal bilinç yapısı da doğru veya yanlış olmasına bakmaksızın buradaki bilgi ve bilinç arzını içselleştirerek iktidar erkinin boyunduruğu altına girmektedir. İçselleştirilmiş bu bilinç kaplamasına göre davranışlarını ayarlayan kitleler ise hâkim anlayışın istediği şekilde hareket etmektedir. Bir bilinç endüstrisi olarak sinoptik gözetleme insanları gerçeklikten koparmakta eş zamanlı olarak iktidarın hareket kabiliyetinin sınırlarını ortadan kaldırmaktadır.

Lyon'a göre sinoptikon tipi gözetleme panoptik görme anlayışından ayrı düşünülemez. Bunun nedenini, panoptikonun işlevselliğinin sinoptik gözetlemeyi perçinleştirdiği şeklinde açıklayan Lyon, sinoptik gözetlemeyi iktidar ve güvenlik ekseninde değerlendirir:

“Günümüz toplumlarında hala bulunan panoptik etkiler sinoptikten ayrı bir biçimde düşünülemez ve bunun başlıca sebebi de panoptik etkilerin sinoptik etkileri şekillendirmeye yardımcı olmasıdır. (Bence 11 Eylül'den sonra bunun canlı bir örneğini gördük: İkiz Kuleler'in alevler içindeki görüntülerinin televizyon ekranında durmadan gösterilmesi, muhtemel bir tehdidin devam ettiği hissini yaymaya yardımcı oldu. Yetkililerin bizi artık bıkkınlık verinceye kadar bilgilendirdiği üzere, bu tehlike ancak yeni güvenlik ve gözetim teknikleriyle önlenebilirdi)” (Bauman & Lyon, 2018, s. 83).

Sinoptik gözetimin geleneksel iletişim araçlarının yardımıyla toplumsal algıyı şekillendirmesi yumuşak gücün etkinlik alanının bir yansımasıdır. Bu bağlamda televizyon, radyo ve sinema gibi tek yönlü görsel-işitsel iletişim aygıtlarını modern uysallaştırma/kapatma (dinamik normalizasyon) taktikleri olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Ancak iletişim teknolojileri alanındaki gelişmeler bu tek yönlü araçların toplumsal etkinliğini sarsmıştır. Görünürlüğün mutlaklaştırıldığı günümüz dünyasında gözetim mercileri dağılmış ve aynı zamanda görünmez olmuştur.

2.3.3. Süperpanoptikon

Süperpanoptikon, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler neticesinde ortaya çıkmış bir kavramdır. Başlangıçta Mark Poster tarafından kullanılmışsa da kavramsal çerçevesi iletişim teknolojileri alanında ortaya çıkan yeniliklerle genişlemektedir. Süperpanoptik gözetim mantığının ana omurgasını bilgisayar teknolojilerinin veri tabanları oluşturmaktadır. Yeni iletişim araçları üzerinden gerçekleşen iletişim, geleneksel panoptik mekân kavramını yıkmış bunun yerine gözetimin zaman ve mekân algılarını aştığı bir takip sistemi ortaya çıkarmıştır. Süperpanoptik gözetimin nesneleri olarak bireyler, bu iletişim ağları içerisinde kimliklendirilerek iktidarın kendilerine daha fazla nüfuz etmesini kolaylaştırmıştır. Panoptik modeli işlevsel kılan güç ve hakimiyetin simgesi ‘gözcü’ bu sistemde bilgisayar teknolojilerinin veri tabanlarına karşılık gelmektedir. Ayrıca veri tabanlarının sahiplik ilişkilerinin karmaşıklığı yerel iktidarlar yaratarak gözetimin nerede, ne zaman ve niçin yapıldığı gibi belirsizlikler ortaya çıkarmaktadır. Bu yönüyle süperpanoptik gözetim, insan edimlerini şekillendirmekle kalmaz, onu toplumsal ve siyasi iktidarın bir nesnesi olarak sömürgeleştirir. Bu sistemdeki ‘gözetmen’ kendisini belirli kodlamalar, simgeleştirmeler ve uçtan uca şifreleme şeklinde gizleyerek gözetim faaliyetlerini bireylerin özel yaşam alanlarına kadar taşıyabilmektedir. Özetle, süperpanoptik çerçeve dijital çağın gözetim anlayışının bir yansımasıdır (Lyon, 2006, s. 231,237).

David Lyon panoptik gözetimin aksine süperpanoptik gözetimin nesneleri olarak bireylerin, varlığın yeni şekillerine (özne pozisyonları) sahip olduğunu savunur:

“Panoptikon kendi içsel yaşamlarını geliştirmek isteyen öznelere yaratır. Bunun tersine süperpanoptikon bu kimliklerin nasıl bilgisayar tarafından yapılandırıldığından haberi olmayan dağılmış kimliklere sahip bireyler olan nesneler oluştururlar. Bir kere daha kaybolan bedenlerle baş başa kalırız. Modern gözetleme kimliği belirlenebilen bir birey öznenin diğerine dikkatlice ayırarak bireyselleşmeyle ilgili her şeyle ilgilenir. Fakat postmodern gözetleme Bunu daha da ileriye kimliklerin çoğaltılmasına kendilerinden ayrılma ve buna rağmen verilerin oluşturduğu bireylerin yeniden birleştirilebilmesine taşır. Bundan dolayı oluşturulmuş kimlikler Baudrillard'ın hipperrealite (hiper gerçeklik) olarak

adlandırıldığı bir çeşitlemeyle uyarılmaktadırlar. Bireyler varlığın yeni şekillerine sahiptirler Bunlar, Poster'in dediği gibi, veri tabanına olan giriş izinleri olan bireyler ve organizasyonlar için onları tanımlayan özne pozisyonlarıdır” (Lyon, 2006, s. 235,236).

Öztürk’e göre süperpanoptik gözetim mantığı, çoğunluğun azınlığı ya da azınlığın çoğunluğu gözetlediği anlayışı tersine çevirerek çoğunluk ve azınlığın çoğunluğu gözetlediği bir çerçevede işlevsellik kazanır. Bilişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte bireylerin dijital mecralardan mal ve hizmet karşılığı olarak kendisine ait verileri sunduğu bir takas anlayışıyla hareket eden süperpanoptik gözetim, kişilere ait verileri depolar, akabinde bu verileri tanımlayarak belli kategoriler çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutar. Bu değerlendirmenin sonucunda kişilerin ihtiyaç ve istekleri belirlenerek bunların temin edilmesi amaçlanır. Buradaki esas hedef bireyler üzerinde ekonomik bir iktidar oluşturmaktır. Bireylerin arzu ve beğenileri bu ‘*iktisadi tahakkümün*’ nesneleridir. Öztürk, süperpanoptik sistemde herkesin herkes tarafından gönüllü bir şekilde görüldüğünü belirtir. Sosyal medya hesapları aracılığıyla gerçekleştirilen bu gözetim faaliyetleri kişilerin karşılıklı bir şekilde kendilerini alenileştirdiği bir havza oluşturmuştur. Kişiler yaptıkları paylaşımlar üzerinden birbirleriyle gözetim yarışına girmiştir. Gözetim yarışında kendini ifşa etmek; beğeni, istek ve arzularını diğerleriyle paylaşmak, diğerlerinin beğeni, arzu ve edimlerini görmek bir davranış biçimi olarak yerleşmiştir. Günümüzün gözetim öğeleri olan cep telefonları, GPS, mekân ayırımı yapılmadan kurulan kameralar ve dijital ağlar üzerinden yapılan alışverişler süperpanoptik gözetimin işlevselliğini arttırmaktadır. Sonuç itibarı ile siyasi ve iktisadi iktidar, insanların hareket kabiliyeti ve alanını bu edimler üzerinden tespit ederek kendisini insana ait olan her şey üzerinde söz sahibi olarak konumlandırmaktadır (Öztürk, 2013, s. 138,140).

Süperpanoptik gözetimin bekçisi bilgisayarların veri tabanlarıdır. Geleceğin gözetim anlayışının fragmanı olarak değerlendirilebilecek bu gözetleme taktiği önümüzdeki dönemin gözetim mantığını açıklama konusunda yetersiz kalacaktır. Nitekim ‘*nesne yönelimli ontoloji*’ tartışmalarının sürdüğü günümüzde (2016) insan bedenine yerleştirilecek olan entegre devreler (mikroçip) aracılığıyla kişilere ait tüm

verilerin başkaca bir ara birime gerek kalmadan tedarik edilmesi amaçlanmaktadır (Hararı, s. 395,397). İnternet bağlantısının doğrudan insanlarla kurulacağı kültürel hareket, insanları nesneler arası iletişimin bir bileşeni haline getirerek yeni amorf iletişim ağı toplumları/şebekeleri kuracak gibi görünmektedir. İnsan olmanın gerektirdiği davranış çeşitliliğinin asgariye indirilmesi esasına göre düzenlenecek yeni normaller: Trans hümanizm, kompütasyonel güç gibi yeni tekелci tahakküm biçimleri ortaya çıkaracaktır. Böylelikle gerçek anlamda siyasal sistemler bağlamında tarihin sonu kaçınılmaz hale gelecektir.

2.3.4. Omniptikon

Dijital çağın ortaya çıkardığı yeni normaller ile birlikte gözetim pratikleri de dönüşüme uğradı. Bu doğrultuda daha önceki gözetim uygulamalarını betimlemek için ortaya atılan panoptikon ve sinoptikon gözetimlerine alternatif bir gözetleme anlayışı olarak omniptikon kavramı doğdu. Gözetimin artmasına paralel olarak takip etmenin yoğunlaşması, eretizme dayalı teşhircilik, fetişleştirilmiş haz, karşılıklı optimizasyon, denetimin özgürlük teması çerçevesinde olumlanması gibi bazı hususlar söz konusu gözetim anlayışının temel mantığını açıklamaktadır (Okmeydan, 2017, s. 63,64).

Panoptik gözetimdeki azınlığın çoğunluğu izlediği veya sinoptik görmedeki çoğunluğun azınlığı izlediği denklemin dışında, omniptik görmede herkes birbirini gözetlemektedir. Söz konusu gözetim mantığında diğer gözetim tertibatlarından farklı olarak etken ve edilgen durumu ortadan kalkmış bunun yerine herkesin potansiyel gözetmen veya gözetilen olduğu bir iklim doğmuştur. Öyle ki internet teknolojilerinin (sosyal medya) ortaya çıkarmış olduğu gözetleme faaliyetleri özel alan kavramının aşınmasını kolaylaştırmıştır. Sonuç olarak siyasilerin seçmenlerini, işverenlerin çalışanlarını, seçkinlerin takipçilerini veya tam tersi şekilde bu gözetilen kitlelerin de gözeticilerini izledikleri amorf, hareketli, esnek bir dikizleme düzeneği hasıl olmuştur (Kalaman, 2016, s. 68).

Omniptik gözetim, bireysel rızaya dayanan bir görme/görünme mantığı çerçevesinde hareket eder. Buradaki gönüllülük eğlence ve haz arayışı ile vuku bulmaktadır. Diğer bir deyişle bireyler gözetim araçlarının kısıkacına doyum/haz arayışı ile takılmakta, söz konusu hazzı kaybetmemek için gözetim aygıtlarının görme alanlarına/algoritmalarına herhangi bir direnç göstermeden bizatihi kendileri teslim olmaktadır. Bireylerin eğlenme ihtiyacını karşılayan bu karşılıklı gözetim uygulamaları hem görmek hem de görülmek istenen bireyi sosyal ağlara daha fazla bağımlı hale getirmektedir (Şener, 2016, s. 65,66).

“Teşhircilik toplumunda her özne kendi reklam nesnesidir. Her şey sergi değeriyle ölçülür. Teşhircilik toplumu pornografik bir toplumdur. Her şey dışa çevrilmiş, ifşa edilmiş, çıplaklaştırılmış, soyulmuş, ortaya serilmiş durumdadır. Teşhir etmenin aşırılığı her şeyi 'tüm sırlarından arınmış olarak derhal tüketilmeye açık' bir meta haline getirir” (Han, 2019, s. 27,28).

Dijital ağların ortaya çıkarmış olduğu iletişim boyutunun herhangi bir değer yargının/standardın boyunduruğu altında olmadığını savunan Chul Han’a göre teşhircilik toplumu, mahrem olanı cüretkâr bir şekilde ortaya saçmakla kontrol toplumuna dönüşmektedir. Ayrıca sosyal ağlar üzerinden kurulan iletişimin kişileri tanıtım nesnelerine dönüştürdüğünü, söz konusu sosyal ağlar üzerinden sergilenmeyen şeylerin ‘görülmeye değer olmayanlar’ olarak yaftalandığını açıklar:

“Günümüzün kontrol toplumu özel bir panoptik yapıya sahiptir. Bentham’ın panoptikonundaki yalıtılmış mahkumların aksine günümüz panoptikonunun sakinleri birbirleriyle yoğun bir şekilde iletişimde bulunur ve ağlar kurarlar. Şeffaflığı garantileyen yalıtılmışlığın getirdiği yalnızlık değil hiper-iletişimdir. Dijital panoptikonun kendine has yanı, kuruluşunda ve sürdürülmesinde sakinlerinin soyunma ve kendini teşhir etme yoluyla aktif olarak yer almalarıdır. Kendilerini panoptik pazarda sergilerler. Pornografik kendini teşhir ve panoptik kontrol arasında keskin bir sınır yoktur. Teşhircilik ve voyörizm dijital panoptikon niteliğindeki interneti besler. Kontrol toplumu, öznesi dış bir zorlama sonucu değil kendi ihtiyacı nedeniyle soyunduğunda, özel ve mahrem alanını yitirme korkusu bunları utanmazca teşhir etme ihtiyacına yenik düştüğünde mükemmelliğe ulaşır” (Han, 2019, s. 68).

Omniptik tertibat bir anlamda ‘görme’ ile ilişkilendirilerek kendisiyle içkin olan ‘kuşku’ temasından uzaklaştırılmıştır. Görmenin sıradanlığı içerisinde hareket eden bu gözetleme anlayışı iktidarın/tahakkümün varlığını silikleştirmektedir. Foucault’nun iktidar mantığına (*iktidar ilişkiler ağıdır*) benzer bir anlayışın hâkim olduğu omniptik gözetlemede, kişiler birbirlerinin arzu, istek ve beğenilerini esas alarak kendilerini tasarlamaktadır. Tahakküm merkezi bir otoriteden ziyade bizzat bireyin kendisinde yer edinmiştir. Buradaki maskelenmiş otorite/iktidar dilsel olanı/alanı aşarak görsel ve simgesel bir zemine kaymaktadır. Bedenin (görselin) ve bedene ait olanın ortaya saçılmasıyla ‘beden’ diğerleri üzerinde denetim kurma işlevini yerine getirmekle yükümlüdür. İnsan bedeninin düşünce ve hissiyatın simgesi olarak görevlendirilmesi sözel ifadeyi hükümsüz kılmakta (edilgenleşme) böylece düşünsel müktesebatın (düşünmenin) hükmü peyderpey ortadan kalkmaktadır. (Ayrıca bkz: düşünmenin çerçevesini belirleyen dilin yönlendirici yapısı, yapısalcılık)

2.4 İKTİDAR VE SÖYLEM

2.4.1. İktidar ve Söylem İlişkisi

“Sentaksın belirleyicisi her şeyden önce iktidarın belirleyicisidir ve bir sentaks, bir emir sistemidir, bir buyruk sistemidir. Bu sistem bireylerin hâkim sözcelere uygun sözceler oluşturmaya imkân verir ya da onları buna zorlar.”

Gilles Deleuze

Felsefi bağlamda söylem terimini kullanan ilk isim olarak karşımıza Aquinalı Thomas çıkar. Söylem, yapısalcı anlayışın araştırma nesnesi olarak karşıt anlamlar üzerinden yapı-sökümüne uğrar. Yapısalcılara göre dil ve söylemin arkasında bu iki nesneyi şekillendiren bir yapı söz konusudur. Dolayısıyla dil ve söylem bu yapı marifetiyle hareket eder. Söylemin bir inceleme alanı olarak ele alınması Saussure’un ‘yapısalcı dilbilimi’, Strausse’un ‘akrabalık sistemleri’ üzerine yaptığı çalışmalar, Barthes’in ‘mit açıklamaları’ ve Lacan’ın öznenin oluşumu ve söylem ilişkisi üzerine

tetikleri ekseninde şekillenmiştir. Ancak söylemin gerçek mahiyeti Michel Foucault tarafından ortaya konmuştur. Foucault, söylemi iktidar, ideoloji ve toplumsal sınıflaşma gibi başlıklar altında ele almıştır. Ona göre söylem bilgi ve hakikatin taşıyıcısı olarak hareket ederek iktidarı onaylar: Söylemin kendisiyle içkin bir bilgisi vardır. Bu bilgi iktidarın nesnesi olarak işlem görmektedir. İdeolojiler de iktidar bilgisi dahilinde işlevsel kılınmıştır. Eylemler ise birer taktik olmaktan öteye geçmez (Rigel, Batuş, Yücedoğan, & Çoban, 2005, s. 105,106).

Foucault' ya göre söylem iktidarın ideolojik aygıtı gibi hareket eder. Söylem olmadan iktidar kendisini üretemez, iktidar ilişkilerinin dolaşımı söylemin yerleştirilmesiyle mümkün olmaktadır. Bu bağlamda modern dünyanın insanı açıklamak adına ortaya koyduğu her türlü bilgi bireyin ruhunu ve bedenini kuşatmak için üretilmiş söylemlerdir. Söylem, iktidar tarafından oluşturulmuş bir bilgidir. Söz konusu bilgi iktidara alan açmak ve iktidarı güçlendirmek için çalışır. Foucault, iktidar denetimindeki söylemin, içinde bulunduğu toplum yapısının gerektirdiği şekilde hareket ettiğini belirtir. Bu süreçte söylem denetime tabi tutulur, düzenlenir ve yeniden dağıtımı gerçekleştirilir. Düşünür'e göre söylemin belli bir sınırı yoktur, insanoğlu aklına gelebilecek her şeyi söyleyebilir. Ancak böyle bir sınırsızlık toplumsal olanı kargaşayla karşı karşıya getirebilir. Bu kargaşanın önüne geçebilmek için toplumlar söylemi denetim altında tutma ihtiyacı hisseder ve söylemi yasaklar. Söylemin kısıtlanması, konuşmaya muktedir kişilerin konuşmaya yönlendirilmesi şeklinde tatbik edilir. Söz gelimi, adli yargılama sürecinde hâkim ve savcıların konuşma haklarının daha fazla olması yönünde ortaya çıkan toplumsal kanaat veya inanç ile öte dünya konularında din bilginlerinin söylediklerinin esas alınması bu duruma örnek gösterilebilir. Böylelikle söylemin içeriği ve kimin söylediği belirlenerek konuşma denetim altına alınır. Söyleme yönelik diğer bir denetim mantığı ise söylemin kendi içinde bir düzenlemeye tabi tutulmasıdır. Burada söylem, belli esaslara göre oluşturularak söylemin temel çerçevesi çizilir. Buna göre, her disiplin kendi bilgi mükteşebatını belli kurallar dahilinde sınırlandırarak dağıtır. Buradaki amaç, bilginin kabul edilebilirlik oranını arttırmaktır. Bunun dışında söylemin rastlantısal bir şekilde ortaya çıkması durumunda ise söylem belli kalıplar içerisinde ehlileştirilerek, söylemi

ortaya atan kişinin/yapının iktidar ilkelerini özümsemesi sağlanır (Rigel, Batuş, Yücedoğan, & Çoban, 2005, s. 106,107).

“Disiplin, söylemin üretimindeki bir denetim ilkesidir. Kuralların sürekli olarak yeniden güncelleştirilmesi şeklindeki bir kimliğin yardımıyla söylemin sınırlarını saptar” (Foucault, 1987, s. 41).

Foucault’ya göre söylem iktidar üretir, söylem iktidarın bilgisidir bu bilgi topluma iktidar lehine olacak bir hakikati benimsetme mücadelesi verir. İnsan bilimleri üzerine ortaya çıkan düşünsel kazanımlar da bu minvalde hareket eder. İktidar, dönemsel olarak işine yarayabilecek insani edimleri normal ve anormal olarak etiketleyerek bireyi tahakküm altına almaya çalışır. Ona göre batıda bir anda cinselliğe yönelik olarak ortaya çıkan aşırı vurgu bu durumun yansımasıdır. İktidar, çarkın dışına çıkan bireyi psikiyatri gibi belirli disiplinlerle tekrar iktidar alanına dahil etmeye çalışır. Söz konusu disiplinlerin bilgisi bir hakikat arayışı değil, bilakis iktidar hegemonyasının istikrarını sağlamaya yöneliktir:

“Eğer suç böylece psikiyatrlar için önemli bir hedef haline gelmişse, bu fethedilecek bir bilgi alanından çok, güvence altına alınacak ve aklanacak bir iktidar kipliğinin söz konusu olmasındandır. [...] On sekizinci yüzyılın dönemcinde ve on dokuzuncu yüzyılda psikiyatri özerkliğini kazandı ve toplumsal bedene içkin tehlikelere reaksiyon olarak tasarlanan tıbbi bir çerçeve dahil olarak büyük bir prestij edindi. [...] On dokuzuncu yüzyıl psikiyatrisi, en azından kişisel ruhun tıbbi olduğu kadar, kolektif bedenin de tıbbıydı” (Foucault, 2019, s. 193).

Foucault, iktidarın söylem geliştirme ve bu söylemi yerleştirme sürecinde ‘sorunsallaştırma’ tekniklerini kullandığını ileri sürer. Ona göre sorunsallaştırma, herhangi bir konu, olay, durum, hareket vb. hakkında daha önce var olmayan bir tartışma zemini yaratmaktır. Buradaki amaç, iktidarın dönemsel hedeflerini gerçekleştirmeye yöneliktir. Bireyin tahakküm sistemleri tarafından kimliklendirilmesi aşamasında iktidar, tıp, psikiyatri, sosyoloji gibi alanlarda çeşitli bilgi biçimleri üreterek bireyin yaşam pratiklerini tartışmaya açar. Kendi deyimiyle:

“Sorunsallaştırma: herhangi bir şeyi doğru veya yanlış oyununa sokan ve onu (ister ahlaki düşünce biçiminde ister bilimsel bilgi, isterse siyasi analiz, vb. biçiminde olsun) bir düşünce nesnesi olarak kuran söylemsel ya da söylemsel olmayan pratikler bütünüdür” (Foucault, 2019, s. 84,85).

Foucault, söylemi iktidarın bilgi rejimi olarak görür. Söylem, bireyin düşünce kalıplarına sızar ve bireyin doğru/yanlış algısını manipüle eder. Söz konusu yanlışsamanın etkisinde olan bireyin gerçeklik algısı iktidarın lehine olan ilişkiler ağı üretir. Bunun sonucunda iktidar, söylem aracılığıyla toplumsal yapıyı kimliklendirerek bireyin konumunu belirler. Bilimsel disiplinler de iktidarın denetimindedir, söylemlerin toplumsal bellekte kronikleşmesi bu disiplinler yoluyla gerçekleşmektedir. Amaç doğrunun ortaya çıkarılması değil doğru olanın üretimi ve iktidara göre yanlış olandan ayıklanmasıdır. Foucault’nun diğer bir iddiası, ideolojilerinde bu minvalde hareket ettiği yönündedir. İdeolojiler, insanların bakış açılarını değiştirmeye yönelik düşünsel bir çerçeve ortaya koymaz, aksine ideolojiler iktidarın bilgi rejimini yeniden tasarlama ihtiyacından kaynaklı olarak ortaya atılmıştır. Gerçeklik, bizzat iktidarın kendisidir. İnsanlar da bu gerçekliğin edilgenleri olarak hareket eder. Söz konusu hakikat tasarımı içerisindeki insanlar birer arzu, güç, düşünce kalıbı, nesne suretinde konumlandırılmıştır. Kısaca, Foucault’nun söylem ve iktidar denklemi şu çerçeve içerisinde işler: Söylem toplumsal gerçekliğin inşası için bir araç görevi görür. Toplumsal olan her şey söylemler aracılığıyla/içerisinde pasifleştirilmiştir. Hukuk, siyaset, psikoloji (psikiyatri) toplumbilim gibi disiplinlerin içeriği ve işleyişleri, toplumda güç ilişkileri yaratan simülasyonlardan ibarettir. Tüm bunların arkasında iktidar, bilgi, söylem ve bireyin kimliklendirilmesi, konumlandırılması gerçeği yatar.

2.4.2. Gözetim ve Söylem Denkleminde: Dispozitifler

“Çocukların ağzına dil vermekle işçilerin eline kazmayla kürek vermek aynı şey, dil emrin alanıdır.”

Felix Guattari

Foucault, iktidar semantiği tarafından oluşturulan dil, düşünce, söylem, üslup ile mimari yapılar ve biçimler, yönetsel yasa ve kararlar; bilimsel, felsefi, ahlaki söylem ve ibareler kısacası iktidar elinin uzandığı düşünsel müktesebat alanını tanımlamak için ‘*dispozitif*’ kavramını öne çıkarır. Bu kavram söylenmiş veya söylenmemiş her türlü ifade, metin ve yapının içerisinde iktidarın ayak izlerini saptamaya çalışan bu söylemler, kurumlar, yasalar ve mimari biçimler arasında oluşabilecek ilişkiler ağını açıklığa kavuşturmak için ortaya atılmıştır (Foucault, 2020, s. 116).

Dispozitif kavramının kesin bir tanımı olmamakla birlikte, iktidar ilişkilerinin insan ilişkilerine eklemlendiği bir bağlamda işlevsellik kazandığı aşıkardır. Buradaki heterojen ilişkiler şebekesi olarak dispozitif, iktidarın dönemsel amaçlarının toplumsal, psikolojik, ekonomik vb. çerçevelerin bilgisel altyapısını kurmaktadır.

Bir ‘*oyun alanı*’ olarak dispozitifler, iktidarın dil ve düşüncelerinin yaygınlaşması ve yoğunlaştırılması için belirli ‘*sorunsallaştırma*’ ve ‘*rasyonalleştirme*’ tekniklerini kullanarak yönlendirmenin (iktidarın) varlığını maskeleymektedir. Söz konusu maskenin ardındaki güç ilişkilerini/bilme biçimlerini kendi lehine manipüle ederek oluşturan iktidar, biçimlendirilmiş bu bilgileri desteklerken aynı zamanda bu bilgilerle de perçinleştirilmiş iktidar ilişkileri stratejilerini beslemektedir. Bu doğrultuda, bilimsel bilgileri de birer dispozitif olarak kabul eden Foucault, bilimsel alandaki bilginin doğruyu yanlıştan ayırmaktan ziyade bilimsel olarak nitelendirilebilecek bilginin, bilimsel olarak nitelendirilemeyecek bilgiden ayırma vazifesini üstlenmiş bir iktidar alanı olarak tasvir eder (Foucault, 2020, s. 116,119).

Foucault, yapı ve söylemler arasındaki söz konusu ilişkinin niteliğini iktidar tarafından üretilen belirli söylemlerin/kimliklendirmelerin (belirli zaman dilimlerinde) diğer tüm kurum ve kuruluşlara sirayet etmesiyle açıklamaktadır.

Tahakkümün mikro düzeydeki analitik hareketini açıklayan dispozitif nosyonu on yedinci yüzyılda delilik, eşcinsellik, aylaklık, ahlaksızlık, suç gibi olguları sorunsallaştırarak bu grupların mensuplarını anormal olarak yaftaladı. İktidarın olağan

işleyişine engel teşkil eden, hâkim anlayışın dışında yaşam pratikleri sergileyen, çalışmayan veya çalışmak istemeyen bu kesimlere yönelik ortaya çıkan bu ‘kimliklendirme’ operasyonlarının arkasında ekonomik ve siyasal amaçlar vardı. Öyle ki iktidarın iktisadi işleyişini sekteye uğratmasından kaynaklı söz konusu guruhlar belirli mekanlarda denetim altında tutulmaktaydı. Daha sonrasında ise bu mekânsal kimliklendirmeler vasıtasıyla denetim ve gözetim sorumluluğunun tüm toplumla paylaşıldığı bir süreç ortaya çıkacaktı. Foucault, ıslah etme adı altında anormal olana yönelik bu kapatılma sürecini ve anormal olarak görülen kesimleri tanımlamak için ortaya çıkan dilsel müktesebatın bugünkü modern toplumda var olan akıl hastaneleri, hapisane, okul, psikiyatri gibi kurum ve bilgilerin temelini oluşturduğunu iddia eder. Söz konusu kurumların kendi içerisinde geliştirdiği bilgilerin/tekniklerin tüm topluma nüfuz ederek iktidarın arzuladığı şekilde daha itaatkâr ve üretken bedenlerin ortaya çıktığını savunan Foucault, modern kurumlar arasında kurulan bürokratik ve hiyerarşik her türlü bilgi türünü dispozitif kavramıyla açıklamaya çalışır (Foucault, 2020, s. 11,14).

Dispozitifi, bilginin dil, düşünce, söylem ve kurumlar kanalıyla işlevselleştirildiği ve bu bilginin stratejik amaçlar doğrultusunda güdümlendiği, geliştirildiği ve kullanıldığı söylemsel veya söylemsel olmayan bir süreç/yapı/araç çerçevesi olarak değerlendirmek mümkündür. Buradaki araçsal bilgi iktidar ve iktidar ilişkilerini de beraberinde var ederek özneyi bu ilişkiler ağı bağlamında şekillendirmektedir. Bilginin hiyerarşik zeminde örgütlendiği, öznenin söz konusu bilgiler ağı bağlamında biçimlendirildiği bu süreç, bilim üretmenin yanı sıra iktidar, tahakküm ve bağımlılık da üretmektedir. Örnek olarak psikoloji, sosyoloji ve bilumum sosyal bilimler insan ve toplum davranışlarını açıklamakla kalmaz, aynı zamanda ürettiği içerik ve söylemlerle insanı kimliklendirerek belirli kategoriler dahilinde konumlandırır. (Daha sağlıklı bir algılama için ‘Etiketleme Kuramına bakınız) Bu durum bilginin, istatistik, bürokrasi ve kurumlarla tanışmasının yolunu açar. Bundan sonraki evre bilginin iktidar işleyişine benzer şekilde sistematik bir zeminde hareket ederek bilginin karşı konulamaz otoritesinin meşrulaştırılması olur. En nihayetinde bu durum söz konusu bilgilerin otoritesini onaylayacak okul, hastane, hapisane, psikiyatri merkezleri gibi kurumların ortaya çıkmasını sağlar:

“Fakat her şeye rağmen, hangi bilgi biçimi tek bir noktada ve tek bir formül içinde verilebilecek kadar kendine özgü, deruni veya bölgeseldir? Hangi bilgi tek bir kerede, tek bir şekilde ve tek bir kavrayış biçimine göre bilinecek kadar iyi, hem de kötü tanınmaktadır? Ne kadar tutarlı ve dar olursa olsun, kendi çevresinde pratik, mitolojik veya ahlaki bilincin az çok karanlık biçimlerinin yörlüğe girmesine izin vermeyen bilimin çehresi nedir? Eğer yalnızca dağınık bir düzen içinde yaşamış olsaydı ve yalnızca profilinden tanınsaydı, her gerçek uykuya yatarı” (Foucault, 2017, s. 253).

İllich’in bireyin kurumlar vasıtasıyla kendisine yabancılaşması olarak nitelendirdiği bu süreç, bireyi kurumun, dolayısıyla bilginin bir parçası olmasını güvence altına alır ve özneyi iktidar ve iktidar ilişkilerinin üretildiği edilgen bir yapboza dönüştürür (İllich, 2014).

Agamben, söz konusu kavramı öznenin yaşam pratiklerinin denetim altına alınması şeklinde yorumlar. Bu bakımdan dispozitifi, öznenin bilgi aracılığıyla iktidar alanına dahil edilmesi, özneye ait her türlü edimin belirlenmesi bu belirlenimin iktidar dili ve düşüncesiyle yönlendirilmesi ve modellenmesinin altında yatan yetkeci anlayış şeklinde tasavvur eder (Agamben, 2012, s. 29,30). Foucault’nun öznenin kimliklendirilmesi bağlamında ele aldığı bu süreç, bilginin tahakküm aracı niteliğinde söylemler geliştirmesiyle zirveye ulaşır. Bilgi, tarihin süreksizliği üzerinden zaman ve mekânın ruhuna uygun bilim ve buna bağlı olarak iktidar ilişkileri geliştirerek düzeni onaylar, söyleme yansıyarak özneyi iktidarın oyun alanına dahil eder. Foucault’nun söyleme yönelik diğer bir iddiası bilginin ekseriyetle söylemsel dispozitifler olduğu yönündedir. Bilgisel dispozitiflerin söylem aracılığıyla rasyonelleşmesi sürecine yönelik açıklamaları kavrayışımızı genişletecektir:

“İkincisi, bu dispozitifte saptamaya çalıştığım şey tam da bu heterojen unsurlar arasında var olabilecek bağın niteliğidir. Böylece, belirli bir söylem belli bir anda bir kurumun programı olarak görülebilir, başka bir anda kendisi sessiz kalan bir pratiği haklı göstermenin ya da maskeleyenin bir aracı ya da pratiğe yeni bir rasyonellik alanı açarak ikincil düzeyde yeniden yorumu işlevi görebilir. Kısacası, söylemsel olan ya da olmayan bu unsurlar arasında kendileri de çok geniş bir biçimde değişebilecek konum değiştirmeler ve işlev değişiklikleri arasında bir tür oyun vardır” (Foucault, 2020, s. 116).

Foucault bir iktidar tanımı yapmaktan ziyade öznenin nesneleştirme aygıtlarının ağına nasıl takıldığı ve nesneleştirme operasyonlarının analizini konu alır. (Foucault, 2001, s. 47). Buradan yola çıkarak kendisine bilim statüsü atfeden belirli bilgi biçimlerinin ve bu bilgilerin araştırma süreçlerinin özneyi iktidar mantığının gerektirdiği şekilde nasıl tasarladığı sorunsalıdır. Birey ve onun eylemlerinin belli araştırma süreçlerinin bir parçası olarak ele alınması aynı zamanda bireyin tanımlanması, kodlanması ve buna bağlı olarak ruhun ve eylemlerin kısaca yaşamın nesneleşmesini ortaya çıkarır. Özneleştirme pratikleri (nesneleştirme kipleri) olarak tanımlanan bu müdahaleler, benliğin belirlenerek belli kategoriler çerçevesinde tanımlanması (kimliklendirilme) ve kendisinin ya da diğer bireylerin onda tanımak zorunda kaldığı bir hakikat yasası dayatmaktadır. Nitekim bu durum denetim ve bağımlılık üreterek bireyin gündelik yaşamını iktidarın ve diğerlerinin bilgisine tabi kılan iktidar biçimleri doğurur. Bireyin kendisine yönelik bu öz bilgi yanılsaması bireyi, yaşamının tümüyle iktidarın ve diğerlerinin nezdinde/gözetiminde kodlanmış bir kimliğe mecbur bırakır (Foucault, 2019, s. 57-58,62-63). Bu süregelen iktidar mantığının yaşamın her alanına sirayet eden kodları, yaşamın olumlanması, beden ve hareketin siyasallaşması üzerinden işlemektedir. Foucault, buradaki edilgen tasarımın kurbanları olmamak için etik stratejiyi şu şekilde açıklamaktadır:

“Bugünkü hedef belki de ne olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir. Modern iktidar yapılarının eşzamanlı olarak bireyselleştirmesi ve bütünlleştirilmesi olan bu siyasi ‘double bind’ dan (ikili kısıtlama) kurtulmak için ne olabileceğimizi tahayyül etmek ve bunu gerçekleştirmek zorundayız. Sonuç olarak şu söylenebilir: Günümüzün siyasi, etik toplumsal ve felsefi sorunu, bireyi devletten ve devletin kurumlarından kurtarmaya çalışmak değil: Kendimizi hem devletten hem de devletle ilintili olan bireyselleştirme türünden kurtarmaktır. Yüzyıllardan beri zorla dayatılmakta olan bu tür bireyselliği reddederek yeni öznellik biçimlerine geçerlilik kazandırmak durumundayız” (Foucault, 2019, s. 68).

Anarşist bilgi kuramı çerçevesinde okunabilecek kendilik teknolojileri (özneleşme) iktidar teknolojilerine karşı kişinin bireysel hakimiyetini öne çıkarır. Bu bağlamda mantıkçı pozitivistin birey ve onun yaşam pratikleri üzerindeki etkinliğinin

iktidar ilişkileri ile olan bağlantısını saptamaya özen gösterir. Gilles Deleuze söz konusu ilişki biçimini başka bir açıdan ele alır:

“Akıl bir süreç olarak politiktir. Bu bir sitede olduğu kadar başka gruplarda, örneğin küçük gruplarda veya bende, yalnızca bende de olabilir. Psikoloji veya desteklenebilir tek psikoloji, bir politikadır, çünkü ben daima kendi kendimle insani bir ilişki kurmak zorundayım. Psikoloji yoktur, bir ben politikası vardır. Metafizik yoktur, bir varlık politikası vardır. Bilim yoktur, bir madde politikası vardır, çünkü insan maddenin de yükümlülüğünü sırtlanır. Hatta hastalığın da: onu yenemediğimiz durumda onu ‘yönetmek’ ve ona insanlar arasında kurulan ilişkiyi dayatmak gerekir” (Deleuze, 2020, s. 8, 9).

Bilgi ve geçerlilik sorunsalını Karl Mannheim’a kadar götürmek mümkündür. Mannheime’a göre, sosyal bilimlerin alanında ortaya koyulan tüm bilgiler belirli grupların seçici biçimde yorumladıkları kişisel arzu ve isteklerdir. Dolayısıyla bu bilgiler hakikat olamayacak kadar ideolojiktir. Diğer yandan, fizik ve matematik gibi pozitif bilimleri nispeten bu tanımın dışında tutmakla beraber olgunun ve rakamsal olanın somutlaştırılması için entelektüel yoruma ihtiyaç duyulduğunu ve bu yorumlamaların hakikati değil bir anlamda yorumlayan öznenin ideolojik bakış açısını yansıttığını iddia eder (Slattery, 2018, s. 249, 251).

“Nesnel bilgi veya mutlak hakikat yoktur, sadece olsa olsa yaklaşık bir hakikat, hayatın gerçekte nasıl bir şey olduğuna ve ne yapılması gerektiğine dair birçok farklı inanç sentezi vardır” (Slattery, 2018, s. 250).

Mannheim’in bakış açısına göre hakikat olarak algıladığımız, özümsemiğimiz bilgilerin taraflı bir zeminde yapılandırılmış kavramsal ve kuramsal boyutları söz konusudur. İnsan doğasını da içine alan söz konusu çarpıtılmış gerçekliğin tahakkümünden kurtulmak için çok yönlü bir bilgi sosyolojisi kuramı geliştirilmelidir. (Slattery, 2018, s. 251).

Foucault’nun iktidarın bireye nüfuz etmesi üzerine öne sürdüğü ‘kendilik teknolojileri’ nin anlaşılması ve iktidarın genel geçer, yönlendirici, konumlandırıcı, kimliklendirici bilgi biçimlerinden kurtulmak için bilgi sosyolojisi önemli kavramsal

dayanaklar sunar. Bilişsel süreçlerin bununla bağlantılı olarak bilginin nesnel bir gerçekliğinin olmadığı önermesine dayanarak hareket eden bilgi sosyolojisi, özneyi iktidarın ürettiği düşünsel müktesebat alanından kurtarmakta ve öznenin edilgenliğini azaltmaya yönelik paradigmlar geliştirmektedir.

2.4.3. Gözetim ve Kodlamalardan Özneleşmeye; Göçebe Düşünce

“Dil bir emirler sistemidir, enformasyon sistemi falan değil, size emir veriyorlar, enformasyon iletmiyorlar.”

Gilles Deleuze

Deleuze ve Guattari tarafından kavramsallaştırılan ‘göçebe düşünce’ kültürü iktidarın nüfuz ettiği alanları görünür kılmak için önemli bir çerçevedir. İktidar eylemde bulunan her şey üzerinde etkindir. İnsanların duygu, düşünce ve hareketlerini belirler, sınırlandırır, belli kalıplara sokar ve denetler. Foucault’nun ‘dispozitif’ olarak açınıladığı bu süreç insana dair her şeyin kıstaslarını belirleme yetisi olarak iktidarın meçhul tahakkümünü referans alır. Deleuze ve Guattari’nin göçebe düşüncesi de bireyi bu iktidar ilişkilerinin bağlamını görmeye çağırır.

Göçebe düşüncenin temel görevi iktidar dispozitiflerinden (Deleuze, dispozitif yerine daha kapsayıcı bir kavram olan ‘Diagram’ı kullanır) bireyi ve onun yaşam pratiklerini özgürleştirmektir. İkinci bir görevi ise özgürleştirilen bireyin iktidar ve onun tahakküm araçlarına karşı teyakkuzda olmasını sağlamaktır. Ancak Deleuze, iktidara karşı girişilen bu özneleşme hareketinin iktidarı taklit etmekten kaçınması gerektiğini bildirir. Bunun için bireyin politik ideolojilerin dışında, göçebe düşünceyi bir felsefe mantığı dahilinde düşünmesi yerinde olacaktır. Bir tür ‘kendilik kaygısı’ olarak değerlendirilebilecek göçebe düşünce, bireyin tüm bilgi ve bilgiye bağlı tahakküm ilişkilerinden azade olarak kendisini tasvir etmesini salık verir (Baştürk, 2018, s. 78).

Deleuze göre göçebe düşünce: Bireyin kendisine yönelik bir ‘içe bakış’ anlayışı ile hareket etmelidir. Birey, modernitenin bir dayatması olan ‘üretme’ ve ‘tamamlama’ ilkelerini dışlayarak kendisini ‘eksiklik’ teması üzerinden yorumlamalıdır. Aksi durumda iktidara karşı bir özneleşme hareketi olarak ortaya çıkan göçebe düşünce var olan ideolojik yapıyı beslemekten ileri gidemeyecektir. Öznel anlam, göçebe düşüncenin temelini teşkil eder ki bu bireyin dünyayla yeniden buluşması anlamına gelir. Deleuze, göçebe düşüncenin anlaşılması için kendini bu özneleşme hareketinin karşında konumlandıran batı düşüncesinin idrakini zorunlu kılar. Öyle ki batı düşüncesi kendisini, evrensel-aşkın bir hakikatin keşfine adanmış bir düşünce anlayışından ibarettir. Söz konusu düşünce sistemi ‘yaratıcılık’ yerine, ‘düzenlilik’ kaidesini koyarak hiyerarşik ilişkiler ortaya çıkarmıştır. Bu durum dürtü ve davranışın mantıksal bir çizgide hareket etmesine yol açarak düşüncenin edilgenleşmesini doğurmuş, böylelikle düşünsel üretimden ziyade düşüncenin hapsedildiği bir ‘uyum’ anlayışı ortaya çıkmıştır. Oysaki düşünce, varoluşun dinamiği olarak işlev görür, belli kalıplara sığmaz, denetim ve boyunduruk kabul etmez bir yapıya sahiptir. Filozofa göre, buradaki özneleşme hareketinin sınırları yoktur. Belli bir zemin ve kalıpta sabit kalmaz. Göçebe düşünce bir oluş hareketidir ve sürekli olarak yeni biçimler şeklinde tezahür edecektir. Nitekim Deleuze, iktidar düşüncesini göçebe düşüncenin karşısında konumlandırır. İktidar, düşünsel olanı yakalayarak belli bir kalıp ve zemine kavuşturur. Böylelikle, ‘düşünce’ nin dinamik varoluşsal yapısı kimliklendirilerek düşünce kısırlaştırılır. Ancak göçebe düşünce bütünüyle iktidarın düşünce anlayışının dışında oluşmuş bir özneleşme pratiği de değildir. Göçebe düşünce iktidarın statik mantığı içerisinde gizlenmiş iktidarın yeniden yorumlanmış biçimidir. Diğer bir deyişle göçebe düşünce iktidar mantığının içkin gerçekliğini ortaya çıkarma hareketidir (Baştürk, 2018, s. 78,80).

Agamben, iktidar ve iktidarın düşünsel müktesebatının insanı kuşatmasını dispozitif kavramıyla açıklamaya çalışır ve dilin/söylemin söz konusu kuşatmanın ana arteri olduğunu hatırlatır:

“Kendisini nelerin beklediğini kestiremeyen aymaz bir primatı fi tarihinde pençesine düşürmüş olan dil, en kıdemli dispozitif belki de” (Agamben, 2012, s. 30)

Bu çerçevede iktidar tarafından kodlanmış ilişkiler ağının belirginleştirilmesi sürecinde dispozitif aygıtının statik/ketum mantığı ile göçebe düşüncenin dinamik/yersizyurtsuz çerçevesi birlikte ele alınmalıdır.

Gilles Deleuze, iktidarın beden ve düşüncüyü ‘*pürtüklü uzamlar*’ üzerinden biçimlendirdiğini haber verir. Devletin düşünsel tahakküm araçları olarak pürtüklü uzamlar, göçebe düşüncüyü zapt ederek devletin üretildiği, bilincin şekillendirildiği devlet alanları ortaya çıkarır. Özetle pürtüklü uzamlar, devlet aklının, ölçüsünün, belirleyiciliğinin toplumsal ilişkiler içerisinde yeniden üretilmesi durumudur. Pürtüklü uzamların aksine göçebe düşüncenin mekânı ise devlet bilinci tarafından kodlanmamış ‘*pürtüksüz*’ (kaygan) alanlardır. Pürtüksüz alan bireyin kendisini devletin yerleşik kodlarından/söylemlerinden kurtararak arındırdığı bir özneleşme mekanıdır. Ayrıca Deleuze, göçebe düşüncenin devlet düşüncesi tarafından kodlanmaması, kimliklendirilmemesi için ‘*savaş makinaları*’ adını verdiği bir kaçış taktiği ile yola çıkılması gerektiğini öğütler. Bu taktik devlet mantığını reddederek devletin yarattığı kodlanmış ilişkiler ağının dışında kalmaya yöneliktir. Ancak buradaki kaçış devletçi düşüncenin karşıtı olarak bir ‘*anarşizm*’ durumu değildir. Bilakis etik bir özneleşme hareketidir (Baştürk, 2018, s. 81, 84).

“Marx, tarihin soyuttan somuta ilerleyen bir tarza sahip olduğunu fak etmiştir: basit kategoriler, daha az gelişmiş somutluğun, daha somut kategorilerde teorik olarak ifade edilen birçok yönlü bağıntı veya ilişkiyi ortaya koymadan önce kendisini gerçekleştirebildiği ilişkileri ifade ederlerken; daha gelişkin somutluk, bu aynı kategoriye bir alt ilişki olarak korur. Devlet, öncelikle ayrı ayrı işleyen alt-toplanışları bütünleştirmiş olan bu soyut birlikti; şimdiyse içinde akımları koordine ettiği ve hakimiyet ile itaatin özerk ilişkilerini ifade ettiği bir kuvvetler sahasına itaat etmiştir. Bundan böyle varlığı sürdürülen ve briketler haline getirilen yeryurtları üst-kodlamakla yetinemez; paranın, metanın ve özel mülkiyetin yersizyurtsuzlaşmış akımları için kodlar tesis etmesi, icat etmesi gereklidir” (Deleuze & Guattari, 2020, s. 320,321).

Deleuze, göçebe düşünce ve savaş makinalarını, devletçi düşüncenin karşıtı olan ‘*yersizyurtsuzluk*’ kavramı ile açıklamaya çalışır. Yersizyurtsuzluk, devletçi

kodlamanın dışında kalan alandır. Devlet bu alanı kodlamak ve kimliklendirmek ister, diğer bir deyişle devletçi düşüncüyü zerk ederek, göçebe düşüncüyü ‘yerli yurtlu’ kılmaya çalışır. Ancak bu alanda iktidarın tek biçimliliğine yer yoktur. Diğer yandan devletin egemenliği salt bir baskı şeklinde işlemez. Devlet, verili ilişkileri kodlayarak devletçi düşüncüyü bu ilişkiler ağı içerisinde var eder. Öyle ki toplumsal ilişkilerde ‘içerik’ ve ‘ifade’ arasındaki kodlamalarla bireyi ‘yerli yurtlu’ kılar. Böylece iktidar, toplumsal olanı anlamlandırılarak toplumsal olanın varlığını ele geçirir. Göçebe düşünce bu anlamlandırma sürecinin dışındadır, şimdiyi, var olan müktesebat temelinde yorumlamayarak ön tasarımın, kendisinin düşünce etkinliğini yönlendirmesine izin vermez. Bu yönüyle göçebe, ön varsayımların altında hareket ederek hiyerarşik anlam sürecini tekrar eden bir kazazede olmaktan kurtulur. Daha genel bir betimlemeyle göçebe düşünce, iktidarın referansından sıyrılır (Baştürk, 2018, s. 85, 86).

Deleuze’nin ortaya koyduğu kavramlar devlet tarafından kodlanmış yaşamın teşhir edilmesi bakımından önem arz eder. Deleuze, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi betimleyerek bireyin iktidar tarafından kimliklendirilme sürecini açıklığa kavuşturur. Böylece bireyin kendisini devletçi söylem ve kodlamalardan soyutlayarak, duru bir zeminde özneleşmesini kolaylaştırır. Ayrıca ‘yerli yurtlu kılma’ kavramı üzerinden açıklamaya çalıştığı kimliklendirilme süreci, Heidegger’in ‘kamusal yorumlanmışlık’ perspektifi çerçevesinde okunabilir Heidegger’e göre (2020) yorumlanmış bir hayat öznenin oryantasyonunu kolaylaştırır. Özne, varoluşsal bir sancıyla dünyayı okumak yerine sorgulanmamış bir mevcudiyeti/sahiciliği kabul eder. Bu durum, iktidarın eylem ve algılar üzerinden anlam sürekliliği yaratmasıyla kendisini mutlaklaştırmasına yol açar (Han, s. 49). (Daha kapsamlı bir okuma için Fenomenoloji, Etnometodoloji ve Sembolik Etkileşimcilik gibi sosyolojik açılımlara göz atılabilir) Diğer yandan Foucault’nun bilginin anlamını tarihin süreksizliği üzerinden okuması göçebe mantığı anlaşılır kılar; iktidarın değişimiyle birlikte iktidarın bilgi müktesebatı da değişir, dolayısıyla iktidar söyleminin teorisi, bu teorinin etken ve edilgenleri de yeniden tasarlanır. Ayrıca göçebe oluş, Walter Benjamin’in sistemden kopmuş bir figür olarak tasvir ettiği ‘flanör’ tiplmesiyle de ilişkilendirilebilir. Benjamin, yerleşik olana karşı tedirgin ve anlam arayışında olan bir

karakter (gezen düşünce) betimlemesiyle göçebe düşüncenin varoluşsal sancılarını andırır. Nitekim göçebe çıkışma, devlet gözetiminin yapısal çerçevesini de tartışmaya açar. Gözetimin toplumsal ilişkiler içerisinde mutlaklaştırılması, gözetimin eretizmleşmesini (skopofili) doğurmakta bu durum görünürlüğün yapısökümcü bir okumaya tâbi tutulmasını gerekli hale getirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2020-2021 COVID19 PANDEMİ SÜRECİ KAPSAMINDA FAHRETTİN KOCA'NIN YAYINLANMIŞ TWİTTER PAYLAŞIMLARININ ÇÖZÜMLENMESİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Soruları ve Problem

Belirsizliğin hâkim olduğu postmodern dünyada gözetim ve gözetim araçlarının toplumsal alandaki ağırlığı giderek artmaktadır. Denetim iktidarlari ve toplumu karşılıklı konumlandıran/dönüştüren söz konusu amorf ağırlık, 'güvensizlik' algısı çerçevesinde işlemektedir. Sosyal ve siyasal yoklamaların egemenlik, güç, kontrol ve tahakküm başlıkları çerçevesinde okumaya çalıştığı bu süreç/döngü gözetim olgusunun temel dinamiğini oluşturur. Eleştirel söylem analizinin dil/söylem ve iktidar arasındaki pragmatik ilişkiyi görünür kılması niteliği, mevzubahis başlıkların, tahakküm, yönlendirme, belirlenim ilişkileri, meşrulaştırma gibi alt metinlerinin söylemsel yapılar üzerinden yakalanmasını/okunmasını sağlayan ve bu bağlamda kavramsal araçlar geliştiren bir bakış açısı getirmektedir.

Bu çalışma, Sağlık Bakanının Covid-19 salgınının seyrine yönelik, twitter hesabından yaptığı günlük bilgilendirme paylaşımlarının yeni gözetim paradigmalarının oluşmasına neden olduğu sorgusundan yola çıkmaktadır. Çalışma, bu yeni gözetim paradigmalarının söylemsel çerçevelerinin eleştirel dil biliminin açıcı niteliği doğrultusunda görünür kılınmasını amaçlamaktadır. Çalışma, gözetilme algısının söylemsel olarak kuruluşunu, iktidar, kontrol ve bireysellik ekseninde tartışmayı hedeflemektedir.

Covid-19 döneminde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın resmi twitter hesabı üzerinden yaptığı paylaşımlardan kesitsel örnekleme modeliyle seçilen tweetler eleştirel söylem analizine tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda genel amaç çerçevesinde aşağıdaki alt amaç sorularına yanıt aranmaktadır.

1. “Gözetilme hissinin sürekliliği, öznelar arası ilişkileri nasıl şekillendirir ve yeni bir gözetim toplumu paradigması oluşturur mu?” bu genel soru kapsamında, Covid-19 döneminde yeni gözetim paradigmaları oluşmuş mudur?
2. “Bilişsel süreçler arasındaki farklılıklara rağmen, bireysel çeşitlilikler kişisel gözetilme algısıyla nasıl ele alınmaktadır?” Covid-19 döneminde Fahrettin Koca’nın twitter paylaşımları üzerinden yönlendirme, kişisel gözetilme algısıyla nasıl ele alınmıştır?
3. “Hâkim enformasyon ve tekerci yönlendirme sonucu bireysel edimler ne ölçüde aynılaştırılır?” bu durumun tweetler üzerinden; gözetim, iktidar, kontrol ve kimliklendirme boyutu nasıl yansımıştır?

Gibi bir dizi soru araştırmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Eleştirel kuram, söz konusu soruların iktidar, kontrol, tahakküm ve öznellik tartışmaları çerçevesinde anlaşılması için yöntembilimsel bir çerçeve sunar.

Covid-19 salgını sürecinde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın twitter üzerinden, salgının seyrine yönelik günlük bilgilendirme raporları, önermeleri insanlar arasındaki sosyal eylem ve etkileşimlerin meşru sınırlarını belirlemektedir. Söylemi sosyal bir pratik olarak düşünen eleştirel dil bilim, tekerci kurumsal bilginin söylemsel yansımalarının doğallaştırılmış ideolojik içerimlerini; güç ilişkileri, kimliğin inşası, oryantasyon ve konumlandırma başlıkları altında, çok boyutlu bir kapsamda yorumlanmasına kuramsal zemin sağlar.

Bu araştırma, bilgilendirme paylaşımlarının içindeki gömülü anlamlarının nasıl bir çerçeve içerisinde sunulduğunu görünür kılmaya özen göstermektedir. Bu doğrultuda Koca’nın paylaşımları, yeni gözetim paradigmaları ve gözetim farkındalığının yarattığı iklim çerçevesinde aşınan bireysel edimler bağlamında incelenmiştir.

Çalışmada, iktidarın simgesel uzantıları olarak hareket eden kurumların, bilgi ve bununla bağlantılı olarak nüfuz/iktidar üretim süreci, yorumsamacı bir bakış açısıyla ele alınarak eleştirel bilimin kavramsal kapsamıyla irdelenmektedir. Ayrıca

araştırma, iktidar bilgisiyle kimliklendirilen öznelere normal ve anormal temaları üzerinden nesneleşme sürecini de açıklığa kavuşturma amacı taşımaktadır. Eleştirel bilimin, söylemin arkasında işleyen güç ve nüfuz ilişkilerinin görünür kılınması özelliği, bu araştırmada Covid-19 salgını ile birlikte ortaya çıkan tekeli, simgesel bilginin/iktidarın söylemsel boyutunun çok yönlü olarak açılmasına zemin hazırlamaktadır.

3.2. Araştırmanın Önemi ve Sınırlılıkları

Bu çalışma, söylemsel yapıyı doğrudan nüfuz ve oryantasyon kavramlarıyla ilişkili olarak ele alır. Bu doğrultuda söylem ve nüfuz ilişkisinin, gözetim pratikleri ve konumlandırma ile olan ortak noktaları vurgulanmaktadır. Araştırmanın amacı, Covid-19 salgını sürecinde, Fahrettin Koca'nın twitter üzerinden günlük pandemi raporlarının söylemsel boyutunu sorgulamaktır. Yeni gözetim paradigmaları ekseninde şekillenen araştırmanın çıktıları, toplumsal tahakküm araçları, nüfuz ilişkileri, oryantasyon ile konumlandırma girişimlerinin gözetim araçları ve uygulamaları ile olan ilişkisi konusunda bilgilendiricidir.

2020 yılı pandemi sürecini: Dünya Sağlık Örgütü ve ulusal devletlerin Sağlık Bakanlıkları kanalıyla Covid-19 virüsünün tanımı, yayılımı ve etkileri gibi bazı hususlarda toplumsal algıların şekillendirildiği bir dönem olarak betimlemek mümkündür. Bu süreçte, uluslararası kurumların yanı sıra ulusal hükümetlerde salgının seyrini değiştirmek için bir dizi yaptırım devreye koydu. Türkiye'de bu sürecin negatif etkilerinden korunmak için toplumsal hareketliği sınırlandırarak toplumsal dinamizm üzerinde izleme ve gözetme etkinliklerini yoğunlaştırdı. Nitekim iktidar tarafı toplumsal hareketliliğin sınırlarının ölçüsü, insan edimlerinin boyutu, insan eylemlerinin belli zaman ve mekanlarda dağılımı, insanlar arası ilişkilerin belli standartlara göre şekillendirilmesi gibi belirli bazı önlemler aldı. Covid-19 virüsü etkilerinin yoğun olarak hissedildiği toplumsal, psikolojik ve ekonomik dönüşümlerin gerçekleştiği 2020 Mayıs ile 2021 Mart ayları arasında geçen sürede Fahrettin Koca'nın twitter ağı üzerinden günlük olarak sunduğu bilgilendirme raporları bu

sürecin akıbetinin anlaşılması için açıklayıcı nitelikler taşır. Bu bağlamda, mayıs ve mart ayları arasında geçen sürede yayımlanmış bilgilendirme paylaşımları, tahakküm, nüfuz ilişkileri, oryantasyon ve gözetim gibi başlıklar ön plana çıkarılarak söylemsel çerçevede yapı bozumuna uğratılmıştır.

Eleştirel söylem analizi sürecinde örneklem büyüklüğünün araştırma sonuçları üzerinde olumlu etkilerinin olmadığı önermesinden yola çıkılarak örneklem çerçevesi belirli kıstaslar gözetilerek sınırlandırılmıştır.

Covid-19 salgını sürecinde ortaya çıkan bilgi kirliliği sarmalında, simgesel iktidarın bir birimi olması ve yönlendirici kurumsal bilgi/söylemi öne çıkarması çerçevesinde Sağlık Bakanının bilgilendirme paylaşımları incelenmiştir. Söz konusu paylaşımlar, Covid-19 salgınının seyrine yönelik kamuoyunu bilgilendirme amacı taşıyan, yetkili ağızdan verilmiş mesajlardır. Twitter üzerinden verilen bilgilendirme mesajları, alt metin olarak korku temasını işlerken görüngüde, Covid-19 virüsü sonucu ortaya çıkan olumsuzluklar; günlük vaka, ağır hasta ve ölüm sayıları gibi niceliksel veriler ile öneri ve zorunluluk anlamı taşıyan; toplumsal hareketlilik, kişisel önlemler, Hes kodu, virüsün belirtileri ve etkileri gibi başlıklar altında şekillenmiştir. Eleştirel söylem bilim, bilgilendirme mesajlarının yapılandırıldığı anlamsal zemini çok yönlü olarak ortaya çıkarmaya çalışan kavramsal dayanaklar sunar.

3.3. Analiz Çerçevesi ve Yöntem

Eleştirel söylem analizi, gözetim farkındalığı sonucunda baskılanan bireysellik ve yeni gözetim paradigmalarının söylemsel İnşası olarak iki kesit çerçevesinde uygulamaya geçirilmiştir. Twitter paylaşımlarının yapı, içerik ve önerme olarak benzer nitelikte olmalarından kaynaklı, genel söylemsel çerçeveyi özetleyen belirli paylaşımlar esas alınarak çözümleme gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, salgının nispeten durağan seyrettiği 2020 yılının mayıs, haziran ve kasım ayları ile salgının yükselişe geçtiği 2021 yılının ocak ve mart aylarındaki bilgilendirme paylaşımları temel alınmıştır.

Birinci kesitte, yeni gözetim paradigmalarıyla bağlantılı olarak tekil/kişisel edimlerin baskılanması teması analiz edilmiştir:

- Bilgilendirme paylaşımlarının temel amacı toplumsal hareketliliğin her yönüyle kontrol edilmesidir.
- Bilgilendirme paylaşımlarının çoğunda bireysel ve toplumsal hareketlilik üzerinde gözetimin varlığı ve sürekliliği, alt metni hakimdir.
- Söz konusu paylaşımlar, kitleleri Covid-19 salgınının olumsuz etkilerinden koruma çabasındadır.
- Söylemin yönlendirici gücüne dikkat çekmeye çalışan bu çalışma, buradaki dilin hegemonik niteliğini görmeye çağırır.

Diğer yandan:

- Gözetim olgusu ile ilişkili olarak Covid-19 temalı kimliklendirme algısı irdelenmektedir.
- Kimliklendirme, Covid-19 virüsü belirtileri, etkileri ve virüsün taşıyıcıları çerçevesinde geliştirilmektedir.
- Bu söylemlerde kimliklendirme, dışlanma korkusu çerçevesinde oluşturularak toplumsal hareketlilik, konumlandırma ve gözetim ilişkisi bağlamında ele alınmaktadır.

Covid-19 virüsünün sorunsallaştırma tekniğiyle, toplumsal/psikolojik yapı ve süreçler üzerindeki etkinliğinin anlaşılması için kimliklendirme boyutu, gözetim olgusu ile ilişkili olarak ele alınmıştır.

İkinci kesitte, araştırmanın ana eksenini oluşturan yeni bir gözetim toplumu paradigmasının söylemsel olarak nasıl oluşturulduğu analiz edilmektedir:

- Söylemlerin birçoğu toplumsal hareketliliğin her yönüyle denetim altına alındığı, sosyal birlikteliğin engellendiği ve bireysel edimlerin

belli zaman ve mekanlarla sınırlandırıldığı bir çerçevede içinde sunulmuştur.

- İstatistiksel verilerin hastalık teması çerçevesinde sunulduğu metinlerde özne, belli kategoriler dahilinde konumlandırılmıştır.
- Covid-19 virüsünün ortaya çıkardığı olumsuzluklardan kurtulmanın yoğun bir dikkat ve gözetim ile bertaraf edileceği alt metniyle oluşturulan içerikler Hes kodu gibi uygulamaların varlığını meşrulaştırmıştır.
- Gözetme pratiğinin hastalıktan korunmanın koşulu olarak sunulduğu metinlerde takip, zaman ve mekanlarda boşluk bırakmayacak şekilde yoğunlaştırılmıştır.
- Günlük olarak sunulan Covid-19 tablolarında gözetim ve takip etmenin önemle vurgulanması yeni gözetim anlayışlarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

3.4. Analiz Kesitleri ve Yorumlanması

“Dil, ifadenin özel biçimselleştirilmesidir ki, bunun işlevi bir toplumda emirlerin aktarılmasıdır. Sentaksta dahil olmak üzere dil, araç bile dememek lazım, iktidarın bileşeni ve unsurudur. Öyleyse dil, enformasyonla ilgili olmayan bir anlamdadır. Bununla birlikte bir şekilde enformasyonla da ilgilidir, yani asgari enformasyon verir ve asgari düzeyde zorunlu seçime rehberlik eder. Bağlantılı enformasyonların, sınırlı enformasyonların iyice anlaşılmasına yönelik olarak yapar bunları. Neyle bağlantılı? Verilen emirle bağlantılı”

Gilles Deleuze

Yorumlama, Covid-19 salgını sürecinde 2020 yılı mayıs, haziran ve kasım ayları ile 2021 yılı ocak ve mart ayları arasında Sağlık Bakanı Fahrettin Koca

tarafından, twitter ağı üzerinden yayınlanmış paylaşımların anlamsal inşasını açıklamaktadır. Bu çerçevede çalışma, bireyselliğin gözetim farkındalığı ile baskılanması ve yeni gözetim paradigmalarının oluşmasının söylemsel boyutunu sorgulamaktadır.

3.4.1. Gözetim Farkındalığı Sonucunda Baskılanan Bireysellik

Covid-19 virüsü belirtileri, etkileri ve sonuçları çerçevesinde gelişen söylemsel içeriklerin gözetimin sürekliliği üzerinden oluşturulması dikkat çekicidir. Söylemsel yapılandırma, bireysel hareket özgürlüğünün gözetim faktörüyle kontrol edildiği ve asgari insan edimlerinin belirli koşullandırma ilkelerine bağlı kalınarak yapıldığı bir izlek sunar. Söz konusu koşullandırma mantığı Covid-19 virüsünün neden olabileceği olumsuzluğun önlenmesi çerçevesinde olumlanmıştır. Bu denklemde, gözetim uygulamalarının (alt-metin) pozitif bir bağlam dahilinde sunulduğu paylaşımlar incelenmiştir.

“Artan test sayısına rağmen pozitif çıkan vaka sayısı öngörüldüğü seviyede seyrediyor. Destek tedavisine ihtiyaç duyan hasta sayısı azalıyor. Yeni hayat tarzımız: Kontrollü Sosyal Hayat, hep birlikte tedbir. Koşulu: Maske + 1,5 metre Sosyal Mesafe” (Fahrettin Koca, Twitter, 21 Mayıs, 2020)

Tablo 1: (Fahrettin Koca, Twitter, 21 Mayıs, 2020)

- Kullanıcı: F.K.
- Tarih: 21 Mayıs 2020
- Retweet: 11,6 B
- Beğeni: 95 B
- Yorum Sayısı: 1,3 B
- Takipçi Sayısı: 7,5 Mn

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

Gönderi, Covid-19 virüsünün günlük etkilerini sunmaktadır. Söylemde, daha kapsamlı taramalar yapılmasına karşın virüsün istikrarlı ilerleyişinden yakınılmaktadır. Buradaki alt metin, daha fazla kişinin söz konusu belirlenim, tarama testlerine tabi tutulması gerektiğidir. Belirsizlik, virüsün yayılımı için uygun şartların bir araya geldiği bir algıyla öne çıkarılmaktadır. Belirsizliğin ortadan kaldırılması, söylemin çıkış noktasıdır. Söylem, tüm insanların potansiyel riskli, taşıyıcı olduğunu işlemektedir. Söz konusu sürecin, durumun kazazedesi olmamak için görme açısının dışında olmamak koşulu getirilmektedir. Temkinli hareket, bireysel hareket

kabiliyetini sınırlandırmakta, bireysel hareketin toplumsal bir hareket/güç tarafından denetlendiğini sezdirmektedir. İnsanlar arasındaki etkileşimin belirli koşullandırma ilkelerine bağlı kılınması, insanın tedirginliğini arttırmakta bu durum kronik bir hassasiyete yol açmaktadır. Söylem, virüsü kişileştirmekte, zaman ile mekanlarda boşluk bırakmayacak şekilde bir takip, gözetim aracı olarak sunmaktadır. Bu bağlamda bireysel edimler ve toplumsal etkileşimler söz konusu gözetim sanrısı altında baskılanmaktadır.

Gönderinin Görseli

Sayısal verilerin ‘turkuaz’ rengi bir arka plan üzerinde verilmesi, insanların hastane, hemşire, maske, doktor kısaca hastane ve sağlık ile ilgili arketiplerini harekete geçirmiş, böylece dikkat ve özen teması mutlaklaştırılmıştır. Diğer yönüyle turkuaz rengi duygusal denge durumlarını betimler, ayrıca korku, stres gibi faktörlerin emilimini sağlar. Bu bağlamda turkuaz, mesajın tüm yönleriyle ‘açık iletişim’ çerçevesinde aktarılmasını öngörür. Bir başka açıdan turkuaz, arzu, istek ve ihtiyaçların diğerleri üzerinden karşılanmasına yardımcı olur. Turkuaz rengi odaklanma, kesintisiz düşünme gibi olumlayıcı nitelikleri mesajın yönlendirici gücünü pekiştirmektedir. Bu denklemde gösterge, mesajın kabul edilebilirlik oranını arttırmasının yanı sıra karşı tarafın korku, beklenti, heyecan gibi duygu durumlarını da dengede tutmayı arzulamıştır. Diğer bir yorumlama olarak turkuaz rengi, iktidar mantığının yerel, etnik ve coğrafi temsiliyetine/yapılanmasına da göndermede bulunmuş olabilir.

“Turkuaz, güçlü gözleme ve algı güçlerine sahiptir; oldukça ayırt edici olabilir. Herhangi bir durumun ilerlemesini, başarı yolunu, artılarını ve eksilerini dengeleyerek, doğru ve yanlış ayırma yeteneğine sahiptir. Çıkmazda olduğunuzda hangi yolu kullanmanız gerektiğini bilmediğiniz durumlarda turkuaz iyi bir renktir. [...] özellikle de acil durumlarda, net düşünmeye ve karar vermeye yardımcı olmak için kullanılır. [...] Nasihat etmekten ve talep etmekten daha çok etkilidir” (Çiftçi, 2018).

Diğer analiz örneklerinde fotoğraf çerçevesi aynı kaldığı için tekrardan bir yorumlama yapılmayacaktır.

2. Şematik Yapı

Gönderinin Anlatım Dili

Söylem, Covid-19 virüsünün yayılımını kestirilemeyen bir bağlamda ele almaktadır. Söylemde temkinli bir dil hakimdir. Virüsle birlikte ortaya çıkan yeni normaller söylemin semantiğini oluşturmaktadır. Söylemde her ne kadar gözetim ve denetim gibi olgular açık bir şekilde belirtilmemiş olsa da virüs tehdidinin devam etmesi uyarısı, söz konusu iki olguyu alt metin olarak işlemektedir.

Bağlam Bilgisi

Söylem, verilen çabaların etkilerinin henüz görülmediğinden yola çıkmıştır. Daha sonrasında söz konusu sonuçsuzluk durumu bireysel ve toplumsal hareketliliğin seyriyle ilişkilendirilmiştir. İçerik, ortaya çıkan olumsuz tablo karşısında, insan sağlığına ilişkin iyileştirmeler yapan idari bir merkezin varlığını teselli kaynağı olarak işlemektedir. Söz konusu merkez ‘normal’ ve ‘anormal’ olana yönelik bilginin biçimlendirildiği, sınıflandırıldığı, kurumsallaşmış, yetkin mekânsal bir yapı çerçevesinde öne çıkarılmaktadır. Kriz yönetimi bağlamında öne çıkarılan bu algı, çoğunluğun azınlığı izlediği zorunlu bir ‘haberdar olma’ iletişim biçimini şekillendirmekte aynı zamanda Koca’nın (azınlığın) söylemlerinin çoğunluk için etik rehberlik anlamına geldiği asimetrik bir ilişki çerçevesi ortaya çıkarmaktadır. Söylemde normal olanın, belli bir ‘sorunsallaştırma’ ilkesi çerçevesinde üretildiği, anormal olanın ise bu dinamik sürecin kazazedesi olarak sunulduğu alt metin bilgisi görülebilmektedir. Normal bir beden sağlığı, koşullandırma ilkesine bağlı kılınmış toplumsal hareketlilik bu koşullandırma ilkesinin ortaya çıkardığı yükümlülüklerle bağlı olarak dizayn edilmiştir.

B. Mikro Yapı

Sentaktik Çözümleme

Yüklemlerin geniş zaman kipleriyle çekimlenmesi, kesin bir hüküm vermek için henüz erken olduğu algısı oluşturmaktadır. Buradaki alt bağlam, temkinin elden bırakılmamasıdır. İlk iki cümle kurallı fiil cümlesidir. Sonrasında gelen cümleler, ikinci cümlenin olumlayıcı havasını tedbir teması çerçevesinde tekrar düzenlemektedir. Temkinli olmanın, alınan önlemlerden bağımsız olarak öne çıkarılması kronik bir denetim algısı oluşturmaktadır.

Bölgesel Uyum

Gönderide ‘pozitif’ kelimesinin olumsuz bir cümle (istenmeyen bir durum) içerisinde kullanılması, ‘pozitif’ algısının hastalıkla ilişkilendirilmesini ortaya çıkarmış, kelime bağlamından koparak ‘negatif’ olana gönderme de bulunmuştur. Söylem, hastalığın önlenmesine yönelik verilen çabaların yoğunlaştırılmasına rağmen belli bir mesafenin kat edilmediğini salık vermekte bu başarısızlığın müsebbibi olarak da hayatın olağan akışı gösterilmektedir. Alt bağlam, toplumsal hareketliliğin kontrol edilmesi gerektiğidir. Söylem, toplumsal hareketliliği ‘eski’ ve ‘yeni’ şeklinde tarihlendirerek gücün, yönlendirmenin insan edimleri üzerindeki etkinliğini, sürekliliğini ortaya çıkarmaktadır. ‘Yeni hayat tarzımız’ ifadesi, yaşam dinamiklerinin bir bütünsellik, benzerlik içerdiğini bireysel, aykırı olanın dışarda bırakıldığı izlenimi yaratmaktadır. Ayrıca ‘tarzımız’ kelimesi popüler olana gönderme de bulunarak sürecin olumsuzluğunu masumlaştırmıştır.

“BUGÜNKÜ VAKA SAYISI 1.195. Henüz iyileşmemiş hastalarımızın sayısı yaklaşık 25 bin. Yoğun bakım ve entübe hasta sayısındaki artış, beklenen artışın sınırında. Virüsün yayılımı hatalı iyimserlikten kaynaklanıyor. Maske, mesafe ve temizlik kuralına uyalım” (Fahrettin Koca, Twitter, 12 Haziran 2020)

Tablo 2: (Fahrettin Koca, Twitter, 12 Haziran, 2020)

- Kullanıcı: F.K
- Tarih: 12 Haziran 2020
- Retweet: 15,1 B
- Beğeni: 90,3 B
- Yorum Sayısı: 4,2 B
- Takipçi Sayısı: 7,5 Mn

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

Covid-19 teması çerçevesinde yapılandırılan içerik, Covid-19 virüsünün olumsuz sonuçlarını gözler önüne getirmektedir. İçeriğin sayısallaştırma yöntemiyle tasarlanması söylemin '*insansızlaştırma*' pratiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu yönüyle içerik korku kültürünü, istatistiğin tekeli doğruluğuyla beslemektedir. Söylemde düşünmenin hesaplanmaya indirildiği bir kategorilendirme durumu ortaya çıkmaktadır. İstatistiksel verilerle insan algısının derecelendirme, sınıflandırma/bölümleme itkilerinin harekete geçirilmesi amaçlanmıştır. Böylelikle 'az kaldı' 'bitiyor' 'kurtulacağız' gibi alt metinler verilerek insanlardan kısıtlama ve yasaklara bir süre daha tahammül etmeleri istenmiştir. Ayrıca günlük olarak sunulan tablolar, bilgilendirme amacının dışında kitlelerin heyecan, korku, beklenti gibi duygu durumlarını dengede tutmayı arzulamıştır. Bu yönüyle hastalığın kontrol altında olduğu izlenimi verilmeye çalışılmıştır.

2. Şematik Yapı

Gönderinin Anlatım Dili

İçeriğin anlatım dili, kamusal bir dilin tıbbileştirilmiş boyutunu temsil ediyor. Fiillerin emir kipiyle çekimlenmemesi, ortaya çıkan çaresizliğin toplumsal sorumluluk çerçevesinde düze çıkacağını öne çıkaran bir rica politikası olarak anlaşılmaktadır. Dil, herkes tarafından kolayca anlaşılabilir bir bağlamda işlevselleştirilmiştir.

Bağlam Bilgisi

Gönderi, Covid-19 virüsü ile ilişkili olarak ortaya çıkan sonuçlar çerçevesinde şekillenmektedir. Söylemdeki içselleştirilmiş çaresizlik Covid-19'un önlenemez yayılımı karşısında ortaya çıkmış bir durumdur. İçerik, virüsün olumsuz etkilerinden korunmak için temizlik ve mesafe gibi daha önce deneyimlenmiş korunma yöntemlerini salık vermektedir. Günlük olarak sunulan Covid-19 verileri '*ölüm korkusuna dayalı bir sağ kalma mantığıyla korku kültürüne koşullandırılmış*' dır.

Diğer yandan söylem, yetkin bir iktidarın güç ve gözetim denkleminde tanımlanmamış, kodlanmamış bireysel kimliklerin, davranışların, süreçlerin yakalanmasının, kodlanmasının zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Söylem, gözetimi, denetimi takvimsel/zamansal alan çerçevesinde sunmakta bu doğrultuda gözetim, bireysel boyutta yayılma, yoğunlaşma ve kronikleşme imkânı elde etmektedir. Söylem sayısal verilerin mutlaklaştırılması yoluyla tekil/bireysel olanı betimleyerek sınırlandırmış, gözetim ve takip bu bağlama dayandırılarak olumlanmıştır. Nicelleştirilmiş enformasyon söylemin insansızlaştırma pratiğini ortaya çıkarmakta; hesaplanmış bilgi, kamusal, kurumsal, yetkin bir mercinin alternatifsiz varlığını, statüsünü, konumunu meşrulaştırmıştır/güçlendirmiştir. Sayısallaştırma, insan algısının mantıksal/analitik boyutunu harekete geçirmekte böylelikle söylemin ortaya koyduğu önermelerin doğruluğu (yanlışı) kanıksanmaktadır. Nitekim söylem, Covid-19 virüsünün güncel etkilerini ortaya koymaktadır. Söz konusu olumsuz etkilerin nedeni insanların yeteri kadar gözetim ve denetime maruz bırakılmaması alt metni bağlamında tasarlanmıştır.

B. Mikro Yapı

Sentaktik Çözümleme

Giriş kelimelerinin büyük harflerle yazılması bir özen, dikkat, yoğunlaşma belirtisi olarak okunabilir. İlk iki cümlelerin fillerle bitirilmemesi henüz bitmemiş bir sürecin söz konusu olduğunu bildirmektedir. Daha sonrasındaki iki cümle bitmemiş bir sürecin varyansını olarak kodlanmıştır. Söylemdeki çaresizlik durumu, olumsuz sürecin faturasını tüm topluma çıkaran bir algıyla öne çıkarılmaktadır. Söylemdeki fail, denetim ve gözetimin sınırları içerisinde olmayan kişidir. ‘Yaklaşık’ ‘henüz’ ‘sınırında’ gibi kesinlik bildirmeyen vurgulamalar insanların süreci olumlamasının önüne geçmektedir. Söylem Covid-19 hastalığı sürecinde alınan tedbirler, denetimler konusunda gevşeklik gösterilmemesini hedeflemektedir.

Bölgesel Uyum

İlk iki cümledeki yüklem fiillerle çekimlenmemesi ve bu iki cümlelerin ortaya koyduğu tespitlere karşı iktidarın edilgen olması, sonrasındaki cümlelerin ise bu iki cümlelerin açıklaması şeklinde sunulması bir durum analizinden ziyade bir varyasyon hissi uyandırmaktadır. Bu durum ortaya çıkan olumsuzluğun insanlardan kaynaklandığını öne çıkarmaya çalışan psikolojik bir iktidar tekniği olarak algılanabilir.

“Salgının tüm dünyaya bir kişiden yayıldığını aklımızdan çıkarmamalıyız. Salgın süresince zorlu bir mücadele verdik ve tüm milletimiz çok yoruldu. Bu emeklerin karşılığını almaya çok yaklaştığımız ortadadır” (Fahrettin Koca, Twitter, 27 Ocak 2021)

- Kullanıcı: F.K.
- Tarih: 27 Ocak 2021
- Retweet: 1,1 B
- Beğeni: 14,4 B
- Yorum Sayısı: 922
- Takipçi Sayısı: 7,5 Mn

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

Gönderide, yaşanan olumsuz sürecin müsebbibi olarak ‘tekil’ bir özne gösterilmekte bu bilgiyle bağlantılı olarak bireysel olan tüm edim ve süreçlerin denetim altında tutulması algısı geliştirilmektedir. Toplumsal eylemlerin bu anlayış doğrultusunda düzenlenmesi gerektiği uyarısı (*aklımızdan çıkarmamalıyız*) tanımlanmamış, kodlanmamış, belirsiz bir tek kişinin bile risk oluşturacağı alt metniyle birlikte verilmektedir. Salgın sürecinin ortaya çıkarmış olduğu olumsuzluklar, bezmişlik teması (*yoruldu*) çerçevesinde ele alınmaktadır. Akabinde

bu tükenmişlik durumunun olumlu sonuçları olacağı haberi verilerek teselli anlayışı geliştirilmektedir. Salgının olumsuz faturası denetim ve gözetimden uzak olana çıkarılmakta; gözetimin ve denetimin gerekliliği, meşruluğu bu örtük bağlama dayandırılarak olumlanmaktadır.

2. Şematik Yapı

Gönderinin Anlatım Dili

Gönderi dili, öğüt ve temkin temaları çerçevesinde geliştirilmekte; verilen mücadelenin sorumluluğu tüm toplumla paylaşılmaktadır. Gönderide, bireyin toplum ile olan mensubiyet ilişkisi (*milletimiz*) hamasi bir aidiyet anlayışı çerçevesinde düzenlenmekte; birey, ırk, dil ve din kodlarıyla tanımlanmaktadır. Bu bağlamda dilin kapsayıcılığı mesajın etkinliğini arttırmaktadır. Diğer yandan dilin rica retoriği yakarış algısı yaratmaktadır. Söylem, ‘mücadele’ ‘emek’ ‘yoruldu’ gibi diğerkamılığı, (*alturizm*) andıran sözcükleri öne çıkarmakta ve bu politika, salgından kaynaklı ortaya çıkan yeni koşullandırma çerçevesine toplumsal rıza gösterilmesini amaçlamaktadır. Salgın teması kişileştirilerek somutlaştırılmakta (*mücadele verdik*), salgın sürecinin etken ve edilgenleri olarak tüm toplum gösterilmektedir. Böylelikle Covid-19 kaynaklı ortaya çıkan olumsuz iklimin etkilerinden kurtulma çabası, umudu, birey ve toplumun zorunlu birlikteliğine endekslenmektedir. Bu durum bireysel olanı kültürel, sosyal, psikolojik, kurumsal denetim süreçlerinin koşullandırılmış ilkelerine bağlı kılmakta; bireyi, bağlantısız, göçebe alandan soyutlamaktadır.

Bağlam Bilgisi

Söylemde salgının bir kişiden yayıldığı haberi verilmektedir. Söylemdeki alt metin; münferit, önemsiz olarak nitelendirilen bu durumun böyle algılanmaması gerektiğidir. Söylemde, bireysel olanın kelebek etkisi yaparak tüm toplumu etkilediği mesajı verilmektedir. Alt öneri, münferit (*bireysel*) olanında görme açısının dahilinde olması gerektiğidir.

B. Mikro Yapı

Sentaktik Çözümleme

Söylemin genel yapısı kurallı, etken ve fiil cümleleri çerçevesinde tasarlanmıştır. Söylemde etkenlik durumu ‘biz’ algısı bağlamında öne çıkarılmaktadır. Bu doğrultuda toplumsal sorumluluk bilinci geliştirmeye yönelik bir çaba olduğu görülmektedir. Sorumluluk bilinci, salgın sürecinin ortaya çıkardığı koşullara riayet bağlamında yapılandırılmaktadır.

Bölgesel Uyum

Söylemde nedensel ilişki, birinci cümlenin ortaya koyduğu önermeye bağlı olarak kurulmaktadır. Birinci cümle, tekil bir hadisenin ortaya çıkardığı kaosun toplumsal etkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Sonrasındaki cümleler, söz konusu kaosa karşı verilen direnişin başarıyla nihayetlenmesi için yasak ve denetim gibi uygulamalara bir müddet daha tahammül gösterilmesini amaçlamaktadır. Buradaki söylemsel yapılandırma; korku, tedirginlik, panik, güvensizlik gibi duygu durumlarını kronik hale getirerek mesajın olumlu etkilerini gölgelemektedir.

3.4.2. Yeni Gözetim Paradigmalarının Söylemsel İnşası

Gözetme eylemi insan sağlığının korunması esasına göre düzenlenmiştir. Bu doğrultuda söylemsel çerçeve gözetimin meşruluğunu onaylamakta; gözetim faaliyetleri zaman ve mekânda boşluk bırakmayacak şekilde olumlanarak rasyonel bir bağlama dayandırılmaktadır. Gözetim ve kontrol fenomenleri bireylerin sınıflandırılması, nitelendirilmesi çerçevesinde işlerken aynı zamanda istatistiksel bir şema içerisinde süreklilik arz eden bilgisel bir tahakküm bağlamında mutlaklaştırılmıştır. Takip, Hes kodu gibi dijital uygulamalar aracılığıyla gerçekleştirilmekte, bu durum bireysel süreçlerin psikolojik caydırma politikalarıyla

disipline edildiği dijital bir denetim toplumu paradigmasını olanaklı hale getirmektedir. Hes kodu uygulaması biyomedikal bir araç gibi sunulmakta, bu durum hastalığın teşhis ve tedavi bağlamını, ilişkisini hastane (laboratuvar) kurumundan alarak toplumsal olan her şeye nüfuz etmiş; tanı ve takip öğretisine dayalı şüpheli, tedirgin bir korku kültürünün gelişmesine neden olmaktadır. Gözetimin anlamı, mistifikasyon politikasıyla kamu yararına alt metniyle yapılandırılmakta, bu durum gözetimin kronikleşmesini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca söylemler, bilgiyi ‘çaresizlik’ teması çerçevesinde işleyerek normal ve anormal olana yönelik bilginin üretildiği, kurumsallaşmış, yetkin iktidar (güç) kurumlarına olan ihtiyacı pekiştirmektedir.

“YOLCULUK İSTANBUL’A MI? Yola çıkmadan, sağlık durumunuzu 7 gün izleyin. Ateş, kuru öksürük, yorgunluk, boğaz ağrısı, tat veya koku duyusu kaybı, solunum güçlüğü vb. şikâyetiniz varsa, seyahati erteleyin. Bir sağlık kuruluşuna müracaat edin” (Fahrettin Koca, Twitter, 2 Kasım 2020)

- Kullanıcı: F.K.
- Tarih: 2 Kasım 2020
- Retweet: 1,5 B
- Beğeni: 19,3 B
- Yorum Sayısı: 421
- Takipçi Sayısı: 7,5 Mn

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

Gönderide hareketlilik, içsel bir gözetim algısıyla denetlenmektedir. Denetim zamana yayılarak sürekli bir tedirginlik, korku, kuşku duygu durumları ortaya çıkarmaktadır. Söylemde, Covid-19 salgını ile birlikte ateş, öksürük, yorgunluk, boğaz ağrısı gibi olağan belirtiler gündelik yaşamın bir parçası olmaktan çıkmış, diğer insanlar nezdinde bu belirtileri gösterenler için tedavisi bulunmayan bir

hastalık algısı oluşturulmuştur. Böylece, insanların bu belirtileri Covid-19 salgını öncesinde basit bir griple ilişkilendirme algısı dönüştürülerek ‘ölümcül’ bir hastalıkla özdeşleştirmeleri sağlanmıştır. Söylemdeki yönlendirme, bir kriz durumunun söz konusu olduğunu ve bu durumdan kaynaklı ortaya çıkan yeni normallerin meşru görülmesi gerektiği alt metniyle öne çıkarılmaktadır. Diğer yandan Covid-19 virüsünün belirli bazı etkileri sıralanmış olsa da ‘vb.’ belirsizliği bir mistifikasyon olarak hastalığın temel tanımının henüz yapılmadığını bildirmektedir. Buradaki alt bağlam, belirsizliğe, bilinmeyene karşı eldeki tek işe yarar formül olarak sınırlamayı, gözetimi ve denetimi yoğunlaştırmayı işlemektedir.

2. Şematik Yapı

Gönderinin Anlatım Dili

Dil, olası bir olumsuzluğa karşı uyarı anlayışıyla düzenlenmiştir. Hastalık vurgusu ölüm temasına gönderme yaparak bireyin sağlığı konusunda şeffaf olmasını sağlarken aynı zamanda kişinin kendisine yönelik bilgiyi kamu kurumlarıyla paylaşmasını kolaylaştırmaktadır. Yüklemdeki vurguların emir kipiyle çekimlenmesi, kullanılan dilin iktidar erkine ait olduğunu aksi halde bir davranışın gizli bir yasak perdesi altında sunulduğunu ortaya çıkarmaktadır. ‘Şikâyetiniz varsa’ ‘müracaat edin’ gibi yönlendirmeler kamusal bir dilin tıbbileştirilmiş boyutunu göz önüne getirmektedir. Beden sağlığına ilişkin verilen belirtiler hafiften ağır olana doğru sıralanarak Covid-19 virüsünün beden üzerindeki aşamalı etkisini vurgulanmıştır.

Bağlam Bilgisi

Gönderi, toplumsal hareketliliği yeni normallere göre düzenleme anlayışıyla oluşturulmuştur. Söylem, daha önce deneyimlenmiş hastalık belirtilerini haber vermekte ve bu doğrultuda önlemler alınmasını öğütlemektedir. Söz konusu önlemler denetim ve gözetim alt metinleriyle öne çıkarılmaktadır. Söylemde, kitlelerin

hareketliliği zaman ve mekân faktörleri üzerinden beden sağlığı ilişkisine endekslenmiş ‘*korku kültürü*’ bu ilişkiye dayandırılarak üretilmiştir. Söylem bir ‘*belirsizlik ortamı*’ yaratarak insan hareketliliğini denetlemeye çalışmaktadır. Söz konusu belirsizlik ortamı kişinin kendisi üzerinde uyguladığı içsel bir gözetim tekniği devreye koyarak kendisine yönelik sınırlamaların bizzat kendisi tarafından uygulandığı bir tahakküm aygıtı/bilgisi üretmektedir. Bu durum biyopolitik gözetleme rejimlerinin kitleler üzerinde tahakküm tarzını, insanların bedeni ve sağlık durumunu esas alarak geliştirmesine yönelik olarak okunabilir. Diğer yandan, hastalık teması çerçevesinde ortaya çıkan ‘özel kimlik çeşitlenmesi’ gözetileninde gözetme sürecine, hasta-sağlıklı diyalektiği üzerinden dahil olduğu yeni bir güvensizlik toplumunun inşasını kolaylaştırmaktadır. Alt metin olarak gözetim, hastalık teması üzerinden işlettirilmekte, bu durum toplumsal hareketliliğin psikolojik caydırma yöntemiyle kontrol altına alınmasını kolaylaştırmaktadır. Gözetim algısı (*7 gün izleyin*) bedenin tümüyle göz altında tutulduğu paranoyak bir çerçevede sunulmakta, buna bağlı olarak yeni biyopolitik gözetim pratiklerine ortam hazırlanmaktadır. Buradaki biyopolitik gözetim, hastalık belirtilerini sosyal dışlamanın unsurları olarak konumlandırmaktadır.

B. Mikro Yapı

Sentaktik Çözümleme

Dört cümleden oluşan gönderide birinci cümle soru cümlesi, sonrasındaki cümleler fiil cümlesidir. Cümleler kurallı ve etken bir yapıda oluşturulmuştur. Cümleler arasındaki bu uyum verilen mesajı gürültü ögesinden arındırarak karşısındakini ikna etme çabasıdır. Ayrıca dil sade ve herkes için algılanabilir bir biçimde kullanılmıştır. Sentaks, bir uyum, yönlendirme politikası çerçevesinde oluşturularak algılamının pekişmesine yardımcı olmuştur.

Bölgesel Uyum

İlk cümlenin büyük harflerden oluşması ve soru cümlesi şeklinde kodlanması bir dikkat, uyarı işareti olarak algılanmaktadır. Sonrasındaki cümleler ilk cümlenin ortaya koyduğu hassasiyeti destekler nitelikte koşullandırılmıştır. Cümleler arası bağlantı belirli bir uyum çerçevesinde kurularak mesajdaki nasihat temasının özümsemesi sağlanmıştır.

“İllerimiz risk değerlendirme kriterlerine göre 4 kategoriye ayrıldı. Düşük riskli (mavi), orta riskli (sarı), yüksek riskli (turuncu) ve çok yüksek riskli (kırmızı) olarak kategoriler belirlendi. Buna göre normalleşme adımları uygulanacaktır. Tedbirli ve kademeli normalleşeceğiz” (Fahrettin Koca, Twitter, 1 Mart 2021)

Tablo 3: (Fahrettin Koca, Twitter, 1 Mart, 2021)

- Kullanıcı: F.K.
- Tarih: 1 Mart 2021
- Retweet: 10,1 B
- Beğeni: 48,8 B
- Yorum Sayısı: 3,5 B
- Takipçi Sayısı: 7,5 Mn

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

Gönderi, Covid-19 salgınının illere göre dağılımını betimlemektedir. Söylemde, denetim ve gözetim pratiklerinin verimlilik ilkesi esasınca dağıldıkları, güç ve tahakküm faktörlerinin yerleşme anlayışı çerçevesinde konumlandıkları görülmektedir. Salgın verileri bölgesel çerçevede tanımlanmış, toplumsal hareketlilik risk faktörüne endekslenmiştir. Gözetim ve takip politikalarının yerinde bir anlayışla oluşturulduğu söylemsel yapı, insan hareketliliğini bu çerçeve içerisinde sınırlandırma amacı taşımaktadır. Takip eylemi bölgesel alan çerçevesinde tanımlanmakta, korku, panik, kaçış gibi korku kültürü faktörleri belirli bölgelere has kılınmaktadır. Söz konusu bölgelerin kırmızı bir renk ile betimlenmesi insanoğlunun dürtüsel olarak kırmızı rengine atfettiği uyarı, panik, korku, tehlike, ölüm gibi arketiplerini harekete geçirme amacı gütmektedir.

Gönderinin Görseli

Gönderide renk yoğunluğu risk faktörünün düşmesine paralel olarak azalmaktadır. Bu algısal yapılandırma süreci renklere yüklenen arketipsel anlamların korku boyutunu anımsatmaktadır. Dilsel müktesebatın ve yazının düşüncüyü sınırlandırıcı boyutu göz önüne alındığında renk ve görsellik, algının derinleşmesi, düşüncenin aktarımı bağlamında önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda renklerin, görüntülerin dilsel ve düşünsel olandan önce gelmesi, buna bağlı olarak mesajın mutlaklaştırılması, tüm boyutlarıyla algılanması arzulanmaktadır.

2. Şematik Yapı

Gönderinin Anlatım Dili

Dil, yeni arayışlar bağlamında hareket etmektedir. Dilin ortaya sürdüğü yeni normaller çoğunluğun kanaatleri olarak kodlanmıştır. Çoğunluğun kanaatleri algısı bilim kuruluna göndermede bulunarak söz konusu yeni normalleri yetkin insanların önermeleri olması bağlamında önemli kılmıştır. Dildeki aşamalı vurgu sürecin olumsuzluğunu sağıltmaya yönelik olarak hareket etmektedir. Sınıflandırma, analitik bir bağlamda öne çıkarılarak iletinin kabul görmesini amaçlamıştır.

Bağlam Bilgisi

Söylemde normalizasyon istenci/vurgusu gözetim ve takip eylemlerinin durumuna bağlı kılınmakta, normal algısı söylemin umut, rahatlatma, (*normalleşeceğiz*) gücüne göre oluşturulmaktadır. Derecelendirme ve bölümleme, gözetimin seyrelmesi veya yoğunlaşması çerçevesinde tasarlanmakta bu durum gözetimin istatistiksel (analitik) bir çerçeve içerisinde rasyonelleştirildiğini düşündürmektedir. Genel söylemsel hava, zaman ve mekân gibi anahtar kavramların her anlamda kontrol edildiği bir bağlamda tertip edilmiştir. Söz konusu kontrol/hakimiyet durumu bireyi, siyasal ve toplumsal olana karşı frijitleştirmekte, daha üst bir söylemle bireyin dönüştürücü kabiliyetini işlevsiz kılmaktadır. Kriz iletişim ve yönetiminin bilinçli bir şekilde korku kültürüyle dizayn edilmesi, gözetim iktidarının korku teması çerçevesinde yapılandığını göstermektedir. Hastalığın yayılımı ve kontrolünün sürece dağıtılması iktidarın tekелci yönlendirmesinin özümsemesini sağılayan bir alıştırma politikası olarak anlaşılmaktadır. Söylemdeki risk faktörü denetimin yoğunlaştırılması alt metniyle öne çıkarılmakta bu durum gözetimin ve denetimin ‘tehlike’ algısı çerçevesinde hareket ettiğini salık vermektedir. Gözetim iktidarının tehlike algısını insan sağılığı üzerinden mutlaklaştırması gözetim ve denetimin olumlanmasını ortaya çıkarmakta, gözetim ve denetime toplumsal rıza üretmektedir. Söylemdeki arayış durumu, bir daha böyle olumsuz bir tabloyla karşı kaşıya kalınmaması için ‘hazırlıklı olma’ alt bağlamıyla oluşturulmakta, bu algı denetimin ‘proaktif’ bir çerçevede yapılması gerektiğini bildiren bir düşünceyle öne çıkarılmaktadır. Söz konusu düşünce insan sağılığını temel alan (araç olarak kullanan) yeni gözetim anlayışlarının gelişmesine zemin hazırlamaktadır.

B. Mikro Yapı

Sentaktik Çözümleme

Dört cümleden oluşan gönderide cümleler kurallı ve fiil cümleleri şeklinde tasarlanmıştır. Cümlelerdeki vurgu, alınan kararları ortak (*kolektif*) bir kanaate dayandırmaktadır. Renk kelimelerine yüklenen risk durumu söylemin uyarı, korku temaları çerçevesinde yapılandığını ortaya çıkarmaktadır.

Bölgesel Uyum

Cümleler birbirlerinin açıklamaları şeklinde tasarlanmıştır. Giriş cümlelerindeki bölümler rasyonel bir bağlama dayandırılarak sonrasındaki cümlelerin ortaya koyduğu önermelerin kabul görmesini kolaylaştırmıştır. Söylemdeki nedensel ilişki Covid-19 hastalığının önlenmesi ve bu doğrultuda ortaya atılan normalleşme adımlarının benimsenmesi çerçevesinde hareket etmektedir.

“İş yerinde maskesini çıkaranlar olduğu bilgisini alıyoruz. Oysa risk, dışarıda olduğu gibi, iş ortamında da sürüyor. İsteyken, gözden uzak da değilsiniz: Aldığınız riskle 83 Milyonun gözü önündesiniz. Lütfen sorumlu davranın. Maskenizi çıkarmayın”
(Fahrettin Koca, Twitter, 22 Mart 2021)

- Kullanıcı: F.K.
- Tarih: 22 Mart 2021
- Retweet: 3 B
- Beğeni: 26,2 B
- Yorum Sayısı: 4,6 B
- Takipçi Sayısı: 7,5 Mn

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

Gönderi, Covid-19 salgınına kontrol altında tutmak adına oluşturulmuştur. Söylemde risk faktörü, zaman ve mekanlarda boşluk bırakmayacak şekilde dağıtılmıştır. Söylem, insan hareketliliğini sınırlandırmaya yönelik bir çaba çerçevesinde hareket etmektedir. Buradaki çaba, gözetimin tüm zaman ve mekanlarda faal olduğu alt metni bağlamında yapılandırılmıştır. Sorumluluk anlayışı ‘diğerlerinin gözetimi altında’ algısıyla geliştirilerek sorumluluk bilinci bir zorunluluk durumu olarak öne çıkarılmıştır.

2. Şematik Yapı

Gönderinin Anlatım Dili

Dil, sitemvari bir bağlamda hareket etmektedir. Kulaktan duyma alt anlamıyla geliştirilen dilin amacı uyarı ve yönlendirmedir. Dildeki rica politikası, karşı bir tutumun ağır sonuçları olacağı algısıyla birlikte geliştirilmiştir. Dildeki sayısal tanımlama (83 milyon) tekil olanı, çoğunluğa karşı sorumlu duruma getirmektedir. Diğer yandan dil, (*gözden uzak da değilsiniz*) denetleyici bir kimlik kazanmıştır.

Bağlam Bilgisi

Söylemde tüm insan eylemlerinin gözetim ve denetim altında olduğu algısı geliştirilmiştir. Bu algı, gözeticinin sürekli olarak insan eylemlerine doğrudan müdahale etmesi şeklinde değil de gözetimin bir sanrı olarak (panoptik gözetim) insanlar tarafından kabul edilmesine, içselleştirilmesine yönelik olarak tasarlanmıştır. Diğer yandan korku kültürü mekânda ayırım olmaksızın, mekânda boşluk

bırakmayacak şekilde yapılandırılmakta, ölüm ve kalım diyalektiği, olasılık (*risk*) mantığına dayandırılmaktadır. Söylemde, oryantasyon pratikleri sorumluluk ilkesine göre oluşturulmakta (*83 Milyonun gözü önündesiniz*) bu durum iktidarın gözetim ve tahakküm yetilerinin kitlelerle paylaşıldığı amorf bir alt metin bilgisi şeklinde öne çıkarılmaktadır. Söylem, sorumluluk vurgusunu rica temelinde geliştirmekte bu bağlamda bireysel eylemleri, başına buyruk hareketleri de soyutlamadan gözetime tabi tutulması gerektiğini bildiren bir anlayışla hareket etmektedir. Söylemdeki gözetim algısının tasarımı, gözetim pratiklerinin insanların lehine olacak şekilde meşrulaştırılması sonucunu doğurmakta, bu yönüyle gözetimi insan yaşamında sebep olabileceği olumsuz etkilerin failliğinden kurtarmaktadır. Nitekim söylemsel bağlam gözetimin zorunluluğunu, insan sağlığının korunması faktörüne bağlı kılarak gözetim eylemini kabul edilebilir bir çerçeveye oturtmaktadır.

B. Mikro Yapı

Sentaktik Çözümleme

Altı cümleden oluşan gönderide cümleler, kurallı bir çerçevede yapılandırılmıştır. Birinci cümledeki '*alıyoruz*' vurgusu kurumsal bir otoriteye göndermede bulunmakta bu yönüyle yetkin, sistematik, örgütlü; uyarıcı, cezalandırıcı simgesel bir tahakkümü öne çıkarmaktadır. Buradaki yapılandırma 'haberimiz var' algısıyla geliştirilerek temkinli olunması gerektiğini bildiren bir alt bağlamla ileri sürülmektedir. İkinci cümle, birinci cümlelerin ortaya attığı tehditvari algıyı yumuşatmaya yönelik olarak hareket etmektedir. Üçüncü cümlelerin açıklaması gözetim eyleminin failini tüm toplum olarak kodlamaktadır. Bu çerçevede gözetim kamusallaştırılarak gözetleme eyleminin asıl faili gölgelenmektedir. Son iki cümle rica politikasını buyruk temelli işleyerek bir mecburiyet durumu yaratmaktadır.

Bölgesel Uyum

Gönderideki nedensel ilişki, riskin azaltılması ve bu doğrultuda tüm insan eylemlerinin denetlenmesi gerektiği alt metni çerçevesinde yapılandırılmaktadır. Söylemdeki bağıntı, tekil olanı çoğunluğa karşı sorumlu olarak kodlamakta ve bu yönüyle çoğunluğun aksine bir tutumu, dışlanma ve tehdit algısıyla öne çıkarmaktadır. Söylem, Covid-19 hastalığının önlenmesi çerçevesinde kronik bir hassasiyet geliştirerek tüm sosyal pratikleri aynı ölçüde ‘*riskli*’ olarak konumlandırmaktadır.

SONUÇ

Gözetim teorileri çerçevesinde ortaya çıkan düşünsel müktesebat genel olarak gözetim eylemini denetleme ve hakimiyet kurma bağlamında işlemektedir. Gözetilen ve gözetilen ikileminde şekillenen söz konusu işleyiş, iktidar, tahakküm, nüfuz ilişkileri, yönlendirme gibi eylemler doğrultusunda hareket etmektedir. Öyle ki toplumsallık tarihi boyunca iktidar sahipleri kendi hakimiyetlerini pekiştirmek için gözetim uygulamalarına başvurmuşlardır. Gözetim, bazen iktidarın aleyhine olan bir muhalefeti bastırmak veya insan hareketlerini görünür kılarak olası bir karşı koyma olasılığını kestirmek adına gerçekleşmiştir. Gözetim gerçeğine yönelik ortaya çıkan bu kanaat görme eylemini, iktidar ve bilgi ekseninde konumlandırır. Diğer yandan sıradan insanlar arasında gerçekleşen gözetim olayı, üretim tüketim ve dağıtım ilişkilerinin sınırlarının ne olması gerektiği, toplumsallık arzusu, belirsizliğin azaltılması, yeni beceriler edinme ve kültürlenme gibi ihtiyaçlar ekseninde şekillenmiştir.

Gözetim kavramı statik bir hiyerarşi temelinde işleyen iktidar kurumuyla birlikte ele alındığında anlam kazanmaktadır. Bu yönüyle gözetimin teorik çerçevesini iktidarın yapısal bağlamıyla ilişkilendirmek gözetim kavramının kavramsal mahiyetini ortaya koyar. İktidar ve gözetim arasındaki zorunlu ilişkiyi şu çerçevede ele almak mümkündür: İktidar analizcileri, (2015) iktidarın tabiatını, güç ve hakimiyeti ele geçirmeyi temel gayesi olarak gören insanın tabii doğasıyla birlikte ele alırlar. İnsanoğlunun bu arayışını '*iktidar siyaseti*' olarak tanımlayan siyaset bilimcileri, içgüdüsel olan söz konusu tutumu 'gerçeklik' (olması gereken) algısı çerçevesinde değerlendirirler. Thomas Hobbes'un insanın temel itkisinin '*daha fazla iktidar arayışı*' savına kadar izleri sürülebilen bu algı, iktidar siyasetinin temel ideolojisini, farklı güçleri temsil eden aktörlerin birbirinden farklı amaçlar için bir mücadele ve rekabet alanı bağlamında ele alır. Bu yönüyle birey ve gruplar arasında süregiden çekişme, gücünü baskıdan alan iktidara meşrutiyet kazandırır. Nitekim toplumsal işleyişte devlet aklının ortaya çıkardığı düşünsel müktesebat, düzenin teminatı olarak yorumlanır (Heywood, s. 45, 46). Gözetim ve denetim kavramları buradaki güç

istencinin paydaları olarak konumlandırılmıştır. Diğer yandan tahakküm mantığının özümsemesi de söz konusu iki olgu aracılığıyla gerçekleşir.

Bu çalışma, Covid-19 salgını ile birlikte ortaya çıkan “yeni gözetim paradigmalarının” söylemsel inşa çerçevesini incelemiştir. Eleştirel söylem analizinin en temel vurgularından birisi olarak nitelendirilen, “söylemsel olanın eylemsel olanı yönlendirici kabiliyeti” çalışmanın çıkış noktası olarak kabul edilmiştir. Çalışmada, simgesel iktidarın bir birimi olması ve yönlendirici kurumsal bilgi/söylemi öne çıkarması çerçevesinde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın bilgilendirme paylaşımları referans alınmıştır.

Eleştirel söylem analizinin, kanıksanmış söylemsel yapıları belirginleştiren kavramsal ve metodolojik çerçevesi çalışmanın bulgularını şekillendirmektedir. Fahrettin Koca’nın Covid-19 salgını sürecinde twitter üzerinden salgının seyrine yönelik paylaştığı bilgilendirme mesajları, alt metin olarak gözetim ve denetim olgularını işlemektedir. Yoğun bir dikkat, tüm zaman ve mekanlara yayılmış kronik denetim, bireysel süreçlerin baskılanması ve insan sağlığının korunması esasına göre meşrulaştırılmış gözetim söz konusu mesajların alt metinleri olarak tasarlanmıştır. Bu yönüyle bu çalışma, insan sağlığının korunması esasına göre hareket eden yeni gözetim anlayışlarının inşa sürecini incelemiştir.

Bu çalışmanın metodu itibarıyla, hesaplanabilir, ölçülebilir değerler ortaya koymaması; çalışmanın bulgularını genel geçer kabuller olarak görmemizi engelleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın bulgularını araştırmanın soruları izleğinde kısaca şu şekilde betimlemek mümkündür:

- Bilgilendirme paylaşımlarının temel amacı toplumsal hareketliliğin her yönüyle kontrol edilmesidir.
- Bilgilendirme paylaşımlarında gözetim, (mistifikasyon politikası çerçevesinde) kamu yararına alt metniyle yapılandırılmaktadır.

- Bilgilendirme paylaşımlarının çoğunda bireysel ve toplumsal hareketlilik üzerinde gözetimin varlığı ve sürekliliği, alt metni hakimdir.
- Söylemlerde kimliklendirme, dışlanma korkusu çerçevesinde oluşturularak toplumsal hareketlilik, konumlandırma ve gözetim ilişkisi bağlamında ele alınmaktadır.
- Covid-19 virüsünün ortaya çıkardığı olumsuzluklardan kurtulmanın yoğun bir dikkat ve gözetim ile bertaraf edileceği, alt metniyle oluşturulan içerikler, Hes kodu gibi dijital takip uygulamalarının varlığını meşrulaştırmıştır.
- Gözetme pratiğinin hastalıktan korunmanın koşulu olarak sunulduğu metinlerde takip, zaman ve mekanlarda boşluk bırakmayacak şekilde yoğunlaştırılmıştır.
- Günlük olarak sunulan Covid-19 tablolarında gözetim ve takip etmenin önemle vurgulanması yeni gözetim anlayışlarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu çalışmanın bulguları eleştirel söylem analizinin kuramsal kapsamıyla elde edilmiştir. Ancak çalışmanın soruları, interdisipliner bir yaklaşım çerçevesinde güncellenerek zamana yayılmış bir araştırma anlayışı doğrultusunda daha tutarlı veriler ortaya koyabilir. Bu çalışma, zaman ve maliyet gibi değişkenler göz önünde bulundurularak eleştirel söylem analizi izleğinde gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Agamben, G.: 2012 Dispozitif Nedir? (E. Dedeoğlu, Çev.) İstanbul: Monokl Yayınları.
- Atabek, G. Ş., & Medya Metinlerini Çözümlemek, İçerik, Göstergebilim ve Atabek, Ü.: 2007 Söylem Çözümleme Yöntemleri. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aziz, A.: 2020 Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri (13 b.). Ankara: Nobel.
- Baudrillard, J.: 2019 Baştan Çıkarma Üzerine (A. Sönmezay. Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Baldini, M.: 2000 İletişim Tarihi (G. Batuş, Çev.) İstanbul: Avcıol Basım Yayın
- Baker, C. & Cultural Studies and Discourse Analysis: A Dialogue on Galasinski, D.: 2001 Language and Identity. London: Sage
- Bauman, Z., & Lyon, Akışkan Gözetim (3 b.). (E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı D.: 2018 Yayınları.

- Bauman, Z.: 2017 Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup (P. Sıral Çev.) İstanbul: Habitus Yayıncılık
- Bentham, J., Watkin, C. P., Werret, S., Çoban, B., & Özarslan, Z.: 2019 Panoptikon, Gözün İktidarı. (B. Ç. Özarslan, Çev.) İstanbul: Su Yayınları.
- Berger, J.: 2018 Görme Biçimleri (24 b.). (Y. Salman, Çev.) İstanbul: Metis Yayınevi.
- Bourdieu, P.: 2013 Bilimin Toplumsal Kullanımları (L. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Heretik Yayıncılık
- Bitirim Okmeydan, S.: 2017 Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'Sinoptikon' ve 'Omniptikon'a. AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, 8 (30), 45-69. DOI: 10.5824/1309-1581.2017.5.003.x
- Chomsky, N.: 2002 Understanding Power (ed). P. Mitchell and J. Schoeff, New York: News Press
- Chouliaraki, L. & Fairclough, N.: 1999 Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Clarke, R.: 2005 Have We Learnt To Love Big Brother? Aralık 28, 2020 tarihinde <http://www.rogerclarke.com/DV/DV2005.html> adresinden alındı.

- Crary, J.: 2004 Gözlemcinin Teknikleri On Dokuzuncu Yüzyılda Görme ve Modernite Üzerine. (E. Daldeniz, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Çoban, B., & Ataman , Panoptikon 2.0 Alternatif Medya ve Karşı Gözetim. (T. E. B. (Der.) Baştürk, E.: Kalaycı, Çev.) İstanbul: Kafka Kitap. 2018
- Çavdar, A & Yıldırım, Nefret Suçları ve Nefret Söylemi. Van Dijk, T. A. Söylem ve A, B (ed.): 2010 İktidar, (Uygun. P. Çev.) İstanbul, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Çeviri Konuşmalar. Gilles Deleuze; Kontrol toplumunu, sanat ve direnme eylemi (2020, Haziran 22): arasındaki ilişkiyi anlatıyor [Video] Youtube. <https://youtu.be/JgMOjjOdNmU>
- Çelik, H. & Ekşi, H.: Söylem Analizi, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 27 (27), 99-117. Ocak 12, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/365/2517> adresinden alındı.
- Çiftçi, B.: 2018 Renklerin Psikolojisi – Turkuaz Renk ve Anlamı Ekim, 5, 2021 tarihinde <https://www.kisiselgelisim.com/renklerin-psikolojisi-turkuaz-rengi-turkuaz-renk-ve-anlami/> adresinde alındı.
- Deleuze, G., & Guattari, F.: 2020 Anti-Ödipus (Kapitalizm ve Şizofreni 1) . (Ege, F & Erdoğan, H & Yiğitalp, M, Çev.) Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Deleuze, G.: 2020 Perikles ve Verdi: François Chatelet' nin Felsefesi (Uslu, Y. C, Çev.) İstanbul: İnka

- Diya, Teun-A. Van.: News Analysis (Case Studies of International and National News in the Press) New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Hillsdale, 1988/a
- Dilipak, A.: (2020, O 'HES kodu' uygulamasını durdurun. Nisan 5, 2021 tarihinde Aralık 16 <https://t24.com.tr/haber/yeni-akit-yazari-dilipak-o-hes-kodu-uygulamasini-durdurun,920950> adresinden alındı.
- Dilipak, A.: (2021, Artık size ihtiyaç yoksa, bir 'tık'lık canınız var. Haziran 1, 2021 Şubat 13 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/20210213/dilipak-artik-size-ihtiyac-yoksa-bir-tiklik-caniniz-var-1043803371.html> adresinden alındı
- Dolgun, U.: 2005 Çalışma Yaşamında Gözetim. Sosyal Siyaset Konferans Dergisi 0(49) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/897/10036> adresinden alındı
- Dolgun, U.: 2015 Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu, Küreselleşen Dünyada Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri (3 b.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demir, A.: 2017 Panopticon ve Synopticon Geriliminde Özgürlük Paradoksu. Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi (28), 55-65. DOI: 10.20981/kaygi.307940
- Dugin, A.: 2021, Ocak 2 The Great Reset and the Great Awakening (Interview with Alexander Dugin on “the Great Reset.”). Mayıs 10, 2021 tarihinde The Fourth Political Theorybeyond left and right but against the center: <http://www.4pt.su/en/content/great-reset-and-great-awakening-interview-alexander-dugin-great-reset> adresinden alındı.

- Durna, T.: 2010 Medyadan Söylemler. İstanbul: Libra Yayıncılık
- Duvar.: 2020, Mayıs 6 Wuhan'daki laboratuvar hakkında neler biliniyor? Mayıs 14, 2021 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2020/05/06/wuhandaki-laboratuvar-hakkinda-neler-biliniyor> adresinden alındı.
- Elliot, R.: 1996 Discourse Analysis: Exploring Action. Function and Conflict in Social Text. Marketing Intelligence & Planning. 14, 6, 65.
- Erşen, M.: 2017, Gilles Deleuze, DİL NEDİR? [Video] Youtube Kasım 17 <https://youtu.be/fU5GkXO7hQc>
- Fairclough, N.: 1992 Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press
- Fairclough, N.: 1993 Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities. Discourse&Society 4(2): 133-168.
- Fairclough, N.: 1995 Critical discourse analysis: The critical study of language. London ve New York: Longman.
- Fairclough, N.: 2010 Analysing Discourse, London: Routhledge.

- Foucault, M.: 1987 Söylemin Düzeni. (T. Ilgaz, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- Foucault, M.: 2001 Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık (2 b.). (A. U. Ümit Umaç, Çev.) İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Foucault, M.: 2015 Biyopolitikanın Doğuşu. (A. Tayla, Çev.) İstanbul: College De France Dersleri (1978-1979) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M.: 2017 Deliliğin Tarihi (7 b.). (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M.: 2019 Hapishanenin Doğuşu (8 b.). (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M.: 2019 İktidarın Gözü (5 b.). (I. E. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M.: 2019 Özne ve İktidar (6 b.). (I. E. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M.: 2019 Bilginin Arkeolojisi. (Urhan, V. Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları

- Foucault, M.: 2020 Büyük Kapatılma (5 b.). (I. E. Keskin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M.: 2020 Entelektüelin Siyasi İşlevi (5 b.). (O. A. Işık Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fowler, R.: 1996 On Critical Linguistics. C.R. Caldas-Coulthard & M. Coulthard (Der.) Texts and practices, reading in critical discourse analysis. (ss. 3- 14). London: Routledge.
- Geray H.: 2003 İletişim ve Teknoloji, Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları, İstanbul, Ütopya Yayınevi.
- Giddens, A.: 1994 Modernliğin Sonuçları. (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A.: 2008 Ulus Devlet ve Şiddet (2 b.). (C. Atay, Çev.) İstanbul: Kalkedon
- Gordon, M. R., Intelligence on Sick Staff at Wuhan Lab Fuels Debate on Covid-
Strobel, W., & 19 Origin. Mayıs 30, 2021 tarihinde
Hinshaw, D.: 2021, <https://www.wsj.com/articles/intelligence-on-sick-staff-at-wuhan-lab-fuels-debate-on-covid-19-origin-11621796228>
Mayıs 23 adresinden alındı
- Güngör, N.: 2018 İletişim Kuramlar Yaklaşımlar (4 b.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Hammersley, M.: 1997 On the Foundations of Critical Discourse Analysis, Language and Communication, 17 (3).
- Harari, Y. N.: 2016 Hayvanlardan Tanrılara Sapiens (İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi) (25b.). (Genç. E, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
- Han, B. C.: 2019 Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri . (H. Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C.: 2019 Şeffaflık Toplumu. (H. Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C.: 2019 Yorgunluk Toplumu (5 b.). (S. Yalçın, Çev.) İstanbul: Açılım Kitap.
- Han, B. C.: 2020 İktidar Nedir. (M. Özdemir, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Han, B. C.: 2021 Byung-Chul Han: “ölüm korkusuna dayalı olan bir sağ kalma toplumunda yaşıyoruz.”. Mayıs 30, 2021 tarihinde <https://www.insanokur.org/byung-chul-han-olum-korkusuna-dayali-olan-bir-sag-kalma-toplumunda-yasiyoruz/> adresinden alındı
- Harman, G.: 2020 Nesne Yönelimli Ontoloji. (O. Karayemiş, Çev.) İstanbul: Tellekt

- Heywood, A.: 2015 Siyasetin Temel Kavramları. (H. Özler, Çev.) Ankara: Adres Yayınları
- Hülür, H & Yaşın, C. Twitter Araştırmaları, Twitter ve Eleştirel Söylem Analizi. (ed.) Umunç, C.: 2019 Ankara: Ütopya Yayınevi
- HES.: tarih yok Hayat Eve Sığar. Mayıs 28, 2021 tarihinde <https://hayatevesigar.saglik.gov.tr/hes.html> adresinden alındı
- Illich, I.: 2014 Okulsuz Toplum. (M. Özey, Çev.) İstanbul: Şule Yayınları.
- Kalaman, S.: 2016 Sosyokültürel, Ekonomik ve Siyasi Boyutlarıyla Yeni Medyada Mahremiyetin Dönüşümü: Facebook Örneği. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kocabay Şener, N.: 2016 Eğlencenin Gözetleme Hali ya da Eğlence Endüstrisinde Görünen ya da Gören Olmak. TRT Akademi, 1 (1), 50-70. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trta/issue/22014/236075>
- Korkmazcan, F.: 2019 Toplumsal Denetim ve Kontrol Mekanizması Olarak Gözetim Olgusu ve Sosyal Medyada Kullanıcının Kendini İfşa Etmesi Üzerine Bir Araştırma. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kress, Gunter.: 1996 Representational resources and the production of subjectivity. Caldas-Coulthard, C.R. ve Coulthard, Malcom (der.) Texts and practices, reading in critical discourse analysis. (15-31) London: Routledge.

- Lyon, D.: 2006 Gözetlenen Toplum, Günlük Hayatı Kontrol Etmek. (G. Soykan, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayıncılık
- Lyon, D.: 2013 Gözetim Çalışmaları. (A. Toprak, Çev.) İstanbul: Kalkedon
- Mora, N. (Ed. Uçan, C.):2008 Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim İstanbul: Alt Kitap Yayınevi.
- Orwell, G.: 2019 Bin Dokuz Yüz Seksen Dört. (C. Üster, Çev.) İstanbul: Can Yayınları
- Öztürk, S.: 2013 Filmlerle Görünürlüğün Dönüşümü: Panoptikon, Süperpanoptikon, Sinoptikon. Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi (36), 138,140.
- Rigel, N., Batuş, G., Yücedoğan, G., & Çoban, B.: 2005 Kadife Karanlık. İstanbul: Su Yayınevi.
- Ritzer, G.: 1996 Sociological Theory, 4th edn, McGraw-Hill, New York
- Searle, J.: 1969 Speech Acts: An essay in the philosophy of language. Cambridge: Cambridge University Press.

- Slattery, M.: 2018 Sosyolojide Temel Fikirler (10 b.). (Ö. Balkız, Demiriz, G. Harlak, H. Özdemir, C. Özkan, Ş. Tatlıcan, Ü. Çev.) Bursa: Sentez Yayıncılık.
- T.C. Sağlık Bakanlığı covid19.saglik.gov.tr/. Mayıs 25, 2021 tarihinde COVID-19 2020, Temmuz Bilgilendirme <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66301/covid-19-rehberi.html> adresinden alındı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. COVID-19 Durum Raporu. Mayıs 18, 2021 tarihinde COVID-19 2021, Mayıs 18 Bilgilendirme Platformu: <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66124/sss.html> adresinden alındı.
- T.C. İçişleri Bakanlığı, HES Uygulaması Hayata Geçirildi. Mayıs 24, 2021 tarihinde 2020, Eylül 23 <https://www.icisleri.gov.tr/hes-uygulamasi-hayata-gecirildi> adresinden alındı.
- Toktaş, S. A., Binark, M., Dikmen, E. Ş., Fidaner, I. B., Küzeci, E., & Özaygen, A.: 2012 Türkiye'de Dijital Gözetim. İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği.
- Van Dijk, T.A.: 2008 Discourse & Power. New York: Palgrave Macmillan.
- Weiss, Gilbert & Ruth Critical discourse analysis: Theory and Interdisciplinarity. New Wodak, (Der.): 2003 York: Palgrave Macmillan.

Yalçın, G. D.: 2011 Eleştirel Söylem Analizi Çerçevesinde Avrupa Birliği'nde Kültürlerarası Diyalog. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Siyaset Bilimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

